

Myndigheten för
psykologiskt försvar

STEN WIDMALM & THOMAS PERSSON

Opinioner i en tid av dramatiska förändringar och kriser

Om viljan att försvara
vårt land och demokratin

MPF SKRIFTSERIE 4/2023
RAPPORT III I SKRIFTSERIEN FÖR
FORSKNINGSPROJEKTET "DET ÖPPNA SAMHÄLLET"

**OPINIONER I EN TID AV DRAMATISKA FÖRÄNDRINGAR OCH KRISER
– OM VILJAN ATT FÖRSVARA VÅRT LAND OCH DEMOKRATIN**

© Myndigheten för psykologiskt försvar (MPF)

Datum: 2023-12-18

Foto: ©Astrid Göransson/Bildupphovsrätt 2023. Foto: Melker Dahlstrand/Sveriges riksdag

Tryck: TMG

Produktion: Familjen STHLM AB

ISBN: 978-91-527-9216-2

Förord

Försvarsvilja och motståndskraft är begrepp som under 1900-talet användes för att beteckna ett lands eller en befolkning förmåga, vilja och kraft att motstå militära angrepp utifrån och att vilja försvara sig. Efter det kalla krigets slut så upphörde vi dock successivt att prata om försvarsvilja. Det föreföll säkert för många både irrelevant och obehagligt att relatera till vår förmåga att försvara oss militärt mot en angripare. Vi pratade i Sverige istället om en breddad hotbild där främst icke-militära hot ansågs relevanta att hantera.

I dag är bilden en helt annan. Vi lever nu i en tid som betecknats som det allvarligaste säkerhetspolitiska läget för Sverige sedan andra världskriget. Rysslands hybridkrig mot Ukraina, som inleddes 2014, och fortsatte genom den fullskaliga invasionen i februari 2022 har lett till historiska förändringar av svensk försvars- och säkerhetspolitik där tidigare cementerade positioner hastigt fått omprövas.

Den motståndskraft och försvarsvilja som Ukraina uppvisat har imponerat och varit en grundläggande faktor för landets försvarsförmåga och dess kamp för frihet och överlevnad mot en hänsynslös angripare. Även för Sveriges del är det uppenbart att frågor om befolkningens motståndskraft och försvarsvilja är centrala för vår försvarsförmåga och det psykologiska försvaret.

En viktig del i Myndigheten för psykologiskt försvar uppdrag är att följa, beställa och förmedla forskning och annan kunskapsutveckling i frågor som rör psykologiskt försvar. Det är därför mycket välkommet att Sten Widmalm och Thomas Persson i den här rapporten belyser frågor som rör viljan att försvara Sverige och demokratin.

Det är författarna som ensamma ansvarar för rapportens innehåll och slutsatser.

Solna, december 2023

Magnus Hjort
Generaldirektör

Författarnas tack

Denna rapport är skriven på uppdrag av Myndigheten för psykologiskt försvar (MPF). Arbetet har genomförts som en del av forskningsprojektet ”Det öppna samhället”. Finansiering kommer huvudsakligen från MPF. Men vi kan i denna rapport även dra nytta av frågor och svar som samlats in med stöd från andra finansiärer såsom Expertgruppen för offentlig ekonomi (ESO) och Vetenskapsrådet (VR). Vi kommer även att använda oss av frågor som SOM-institutet har ställt och frågor som beställts av Kulturdepartementet, Enheten för demokrati och det civila samhället.

Vi är tacksamma för stödet från MPF då detta uppdrag förstärker forskningskompetensen inom ett viktigt område i akademien. Samarbetet med SOM-institutet vid Göteborgs universitet är av central betydelse för att genomföra ett projekt som detta. Där har vi gott stöd av professionella och hjälpsamma kolleger. Vi tackar även Kulturdepartementet, Enheten för demokrati och det civila samhället för deras stöd för denna rapport, och vi uppskattar att den forskningsmiljö vi byggt upp vid Statsvetenskapliga institutionen vid Uppsala universitet har starkt stöd från kolleger och vår prefekt Li Bennich-Björkman. Sist men inte minst vill vi tacka vår projektassistent André Casselbrant för hans idoga arbete i projektet som gör en rapport som denna möjlig.

Sammanfattning

I föreliggande rapport analyseras förändringar i opinioner i Sverige under perioden 2021 till 2022. Frågor av intresse för det psykologiska försvaret har ställts med hjälp av SOM-institutets nationella enkätundersökningar. Under den aktuella perioden genomgick Sverige ett antal kriser samtidigt som hotbilden från främmande makt blev allvarligare. I viss mån kan mätningarna användas som ett naturligt experiment. Vi kan avläsa om opinioner i Sverige förändras eller är statiska under den tid då pandemin upphörde, när Ryssland genomförde sin storskaliga invasion av Ukraina, och när Sverige utsattes för en omfattande LVU-kampanj, påskkravaller och koranbränningar. Det är dessutom en period då svenska hushåll drabbades av försämrad ekonomi.

Flera av dessa händelser och förändringar avspeglas i enkätundersökningarna vars resultat redovisas som delar av olika teman. Först undersöks hur medborgarna uppfattat olika slags hot under den aktuella perioden. Därefter undersöks hur demokratiattityder förändrats. Detta följs av en sammanställning av resultat som handlar om respondenternas uppfattningar om krishanteringsförmåga, mellanmänsklig tillit, och respondenternas tillit till staten och statliga myndigheter. I rapporten presenteras därefter ett antal förklaringsmodeller som visar mer ingående hur demokratistödet, statens legitimitet, civil försvarsvilja, och militär försvarsvilja kan förklaras. Rapporten avslutas med en diskussion om hur viljan att försvara landet och demokratin kan påverkas i Sverige.

Abstract

This report delves into the shifts in public opinion in Sweden from 2021 to 2022. The analysis draws upon inquiries pertaining to psychological defense using the SOM Institute's national surveys. Over this period, Sweden confronted a series of crises while facing an escalating threat from foreign powers. To some extent, the measurements provided can serve as a natural experiment, offering insight into whether public opinion in Sweden evolved or remained static during critical junctures, notably following the end of the pandemic, Russia's large-scale invasion of Ukraine, extensive LVU-campaigns, the Easter riots, Koran burnings, and amidst a deteriorating economy impacting Swedish households.

The surveys reflect various events and changes, and their results are categorized into different themes. Initially, we depict how citizens perceived diverse threats during this period. Subsequently, we examine shifts in attitudes toward democracy. This is followed by a compilation of findings concerning respondents' views on crisis management capacity, interpersonal trust, and trust in state authorities. Additionally, the report presents several explanatory models that offer nuanced insights into how support for democracy, state legitimacy, willingness for civil defense, and military defense readiness can be elucidated. Finally, the report concludes with a discussion on strategies that may affect the willingness to defend Sweden and its democracy.

Innehåll

FÖRORD	3
FÖRFATTARNAS TACK	5
SAMMANFATTNING	6
ABSTRACT	7
DEL 1 HUR SVARAR MEDBORGARNA PÅ KRISER, HOT OCH DRAMATISKA FÖRÄNDRINGAR	10
Experiment i labb och verkligheten	14
Rapportens disposition	15
DEL 2 KRISER, POLITISK TURBULENS, OCH FÖRVÄNTADE EFFEKTER 2021–2022	16
Pandemin	17
Ur askan i elden 1 – Kriget i Ukraina	18
Att förklara försvarsvilja i Sverige	19
Ur askan i elden 2 – Koranbränningar och Påskkravaller	20
Ur askan i elden 3 – Det öppna våldet	21
Ur askan i elden 4 – Den ekonomiska nedgången	21
Hur SOM-mätningarna genomförts	22
DEL 3 FRAMTIDSTRO OCH UPP-LEVDA HOT 2021–2022	24
DEL 4 DEMOKRATI OCH FRIHETER – FÖRÄNDRINGAR UNDER ETT ANNUS HORRIBILIS	32
Demokratin har starkt stöd i Sverige	33
Frihet och säkerhet	37
DEL 5 KRISHANTERING, LEGITIMITET OCH FÖRTROENDE, OCH FÖRSVARSVILJA	40
Reaktioner på pandemin	41
Legitimitet och förtroende – Krishantering, myndigheter och politiker ..	44
Myndighetsförtroende	47
Försvarsviljan	52
DEL 6 KORRELATIONER OCH FÖRKLARINGSMODELLER	56
Vilka faktorer samvarierar med benägenheten att tillfälligt vilja begränsa demokratin?	57
Vilka faktorer samvarierar med benägenheten att följa lagen?	59
Vilka faktorer samvarierar med civil och militär försvarsvilja?	61
DEL 7 SAMMANFATTNING AV RESULTATEN OCH NÅGRA FRAMÅTBlickande KOMMENTARER	64
Sammanfattande diskussion av undersökningens resultat om hot, demokrati och krishantering	66
Hot mot medborgarna – och varför ekonomin är så viktig	67
En stark och samtidigt skör demokrati	67
Krishantering och tillit	69
Sammanfattande diskussion av undersökningens resultat om försvarsvilja	70
Att skapa försvarsvilja	71
KÄLLFÖRTECKNING	78
APPENDIX	86

Del 1 |

Hur svarar
medborgarna
på kriser,
hot och
dramatiska
förändringar

Sociobiologen Edward Osborne Wilson, som både prisats och gjort sig förtjänt av kritik för flera av de ståndpunkter som han givit uttryck för under sin karriär, är särskilt ihågkommen för att ha sagt: "Det verkliga problemet med mänskligheten är följande: Vi har paleolitiska känslor, medeltida institutioner och gudliknande teknologi. Och det är fruktansvärt farligt, och en övergripande krissituation närmar sig nu." I denna rapport kommer vi att undersöka på vilket sätt kriser och hot påverkar människors känslor och attityder i ett stort antal frågor som är kopplade till synen på centrala institutioner för fredlig och demokratisk konfliktlösning, försvaret och kris- hantering. Vår utgångspunkt är att människan är avsevärt mer intellektuellt utvecklad än vad vissa sociobiologer tycks anta. Men vi förväntar oss inte för den sakens skull att människan alltid reagerar på kriser, hot och dramatiska förändringar på ett sätt som nödvändigtvis är rationellt. Människor styrs i sitt handlande, precis som Wilson något tillspetsat antyder, av bland annat personlighetsfaktorer, önsknings, gissningar, och kanske alltför ofta av falska förhoppningar. Det gör att det finns ett behov av att en del av försvaret ägnas åt det som faller under det psykologiska försvaret. De senaste åren har innehållit ett flertal kriser, ökning av olika slags hot, och dramatiska förändringar som förtjänar att analyseras för att stödja det svenska psyko- logiska försvaret.

Denna rapport syftar till att beskriva ett slags nexus av faktorer som har betydelse för förmågan att hålla ihop ett samhälle vid multipla kriser och konflikter. Det handlar framför allt om att anta ett totalförsvarsperspektiv som adresserar vilka krav som ställs på landet vid kris och krig. De faktorer som vi här har valt ut att undersöka och beskriva är *inte* uttömmande för ämnet. Vi presenterar främst ett urval av faktorer som tagits med i forsknings- underökningar inom projektet "Det öppna samhället" och frågor som Samhälle, Opinion och Massmedier-institutet (SOM-institutet) vid Göteborgs universitet har undersökt – och som har betydelse för sammanhållningen i samhället vid kriser och konflikter. Dessa faktorer är viktiga att följa för den som vill förstå förutsättningarna för och utvecklandet av ett psykologiskt försvar. Utgångspunkten här är ett medborgarperspektiv i betydelsen att vi undersöker opinioner i befolkningen. Med stöd från tidigare forskning kan vi hävda att det vi undersöker påverkar ett lands möjligheter att i tider av kris och konflikt förmå samhället att hålla samman.

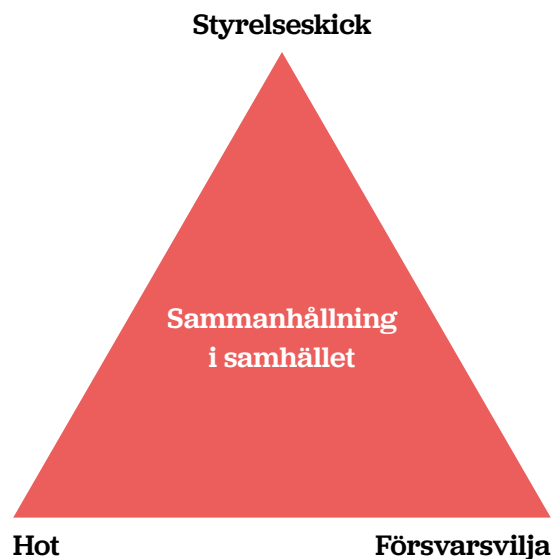
I denna rapport gör vi inget försök att på ett uttömmande sätt behandla hur denna sammanhållningsförmåga förhåller sig till andra centrala begrepp som är viktiga utifrån ett totalförsvarsperspektiv.¹ Men vi vill inledningsvis förklara hur vi ser på två begrepp som ofta står i fokus när totalförsvaret diskuteras.

Vi ser *motståndskraft* som en övergripande benämning på de förmågor och kapaciteter som individer, enskilda aktörer, ett land, eller en hel region bestående av ett flertal länder, kan besitta när de utsätts för intressekonflikter, konkurrens, hot, påverkanskampanjer, och direkta attacker från någon aktör (t.ex. individer, grupper, länder, allianser), och som kan göra att alla dessa hot eller attacker kan avvärjas eller som kan minska omfattningen av dess genomslag. Det är även möjligt att i begreppet räkna in förmågan att klara av att bemöta andra hot där det inte finns en mänsklig aktör som agerar direkt mot mål i landet som, exempelvis, vid en naturkatastrof, en pandemi, en olycka av större slag som beror på ett tekniskt fel eller en autonomt agerande AI-aktör. Men det är inte enkelt att dra skiljelinjer här som entydigt visar vem som ansvarar för vad i ett land. En myndighet som MPF kan behöva ansvara för hur påverkanskampanjer från främmande makt hanteras, men sannolikt inte hur svensk ekonomisk konkurrenskraft står sig i jämförelse med andra länders. Icke desto mindre kan just ekonomisk konkurrenskraft utgöra en nödvändig förutsättning för ett starkt försvar och därmed ett lands motståndskraft.

För motståndskraften har *försvarsvilja* en central betydelse. Ett land där invånarna helt enkelt föredrar att leva i diktatur snarare än att riskera att dö för demokratin, kan beskrivas som ett land där försvarsviljan är låg och värdet av det demokratiska styrelseskicket betraktas som lågt (Bjereld och Oscarsson 2023; Oscarsson 2023). Försvarsvilja ser vi också som en övergripande term som betecknar individers benägenhet att i fredstid bidra till och bygga upp totalförsvaret, och i krigstid ingå i och agera aktivt för totalförsvaret. Totalförsvaret har flera delar och i denna rapport belyser vi enbart hur de tillfrågade i de undersökningar som vi genomfört ställer sig till att medverka till att bidra till det civila försvaret och det militära försvaret.

Det finns fler begrepp som skulle kunna vara av relevans här, men för syftet med denna undersökning är det framför allt samhällets sammanhållningsförmåga som står i fokus, som utgör en viktig del av samhällets motståndskraft. I denna rapport belyser vi särskilt påverkan av olika slags hot som medborgarna kan erfaras, som kan hota sammanhållningen; hur styrelseskicket karaktär och förmågor uppfattas – i rapporten inkluderas hur demokratin och dess effektivitet och legitimitet bedöms – vilket påverkar sammanhållningen; och, slutligen, så undersöker vi huruvida medborgarna är beredda att faktiskt försvara landet – oavsett hur mycket de gillar sin demokrati eller de styrande.

1. I våra diskussioner om försvarsvilja och motståndskraft har vi haft nytta av flera rapporter skrivna för MPF som behandlar ämnena försvarsvilja och motståndskraft (Cancino Montecino, Svenonius, och Michélsen Forsgren 2023; Häggström och Oksanen 2023; Petersson 2023a, 2023b) samt SOU 2020:29 (SOU 2020:29 2020) som tar upp begreppens tidigare användning i Sverige. Vår användning av centrala begrepp avviker i viss mån från tidigare bidrag.

Figur 1. Sammanhållning i ett öppet samhälle

I figur 1 illustreras vilka typer av undersökningsfrågor som ingår i studien och den ger en fingervisning om rapportens disposition. Det är inte heller här frågan om en uttömmande sammanställning av faktorer som kan avgöra hur ett land kan hålla ihop vid kris och i synnerhet vid krig. Vi redogör för de faktorer som vi har tillgång till information om via forskningsprojektet "Det öppna samhället" och vi vill visa hur dessa tre faktorer som vi anser som självklart betydelsefulla för ett lands sammanhållningsförmåga – och därmed motståndskraft. Ambitionen är att ge en *översikt* hur Sverige har *förändrats* på kort tid med avseende på några utvalda frågeområden som vi undersöker. Tidsperioden vi fokuserar på är särskilt viktig i sammanhanget.

I början av 2022 avtog pandemins omfattning i Sverige och i april samma år upphörde covid-19 att klassas som en allmänfarlig och samhällsfarlig sjukdom. Men pandemin avlöstes snabbt av två nya kriser under första halvan av 2022 som med all sannolikhet har påverkat svenskars värderingar och attityder i ett flertal viktiga frågor: Rysslands invasion av Ukraina och påskkravallerna i samband med Rasmus Paludans planerade och/eller genomförda demonstrationer som inbegrep koranbränningar i utsatta områden. Därefter följde skenande energipriser, stigande inflation och höjda bankräntor. Kunskapen om hur dessa förändringar mer specifikt har påverkat svenska medborgare på ett sätt som är relevant för krishantering och det psykologiska försvaret är än så länge begränsad. Hur påverkas medborgarnas demokratiattityder av att pandemin avtagit? Hur har kriget i Ukraina och påskkravallerna påverkat svenskarnas attityder till demokrati, krisberedskap och försvarsvilja? Kan synen på blåljuspersonal ha påverkats? Har statens legitimitet påverkats? Har viljan att bidra till det civila försvaret och det militära försvaret förändrats? Vilka förändringar kan vi mäta? Oplanerade omständigheter har gjort att vi kan belysa några av dessa frågor i denna rapport.

Det huvudsakliga syftet med denna rapport är att belysa i vilken mån demokratiska värderingar och demokratiattityder, socialt kapital, försvarsvilja, krisberedskap, statens legitimitet och synen på blåljuspersonal har

förändrats under den politiskt turbulenta och krisfyllda perioden 2021 till 2022. Det handlar om krafter som kan motverka sammanhållningen i samhället men även verka för att den upprätthålls. I rapporten lägger vi tonvikten på sammanställningar av deskriptiv karaktär, men i viss mån kommer vi även att kunna diskutera korrelationer som trots den brokiga händelseperioden tycks framträda som viktiga samband och som några av våra centrala slutsatser baseras på.

Den ursprungliga förhoppningen vi hade var att kunna studera förändringar som ett resultat i ett slags naturligt experiment. Men förändringar kommer inte alltid i lagom doser. Vi ska därför börja med att förklara varför vi ville undvika en studie baserad på labbexperiment och hur vi landade i det som trots allt ändå kan beskrivas som ett naturligt experiment – även om det blev ett *väl* händelserikt sådant.

Experiment i labb och verkligheten

För många samhällsvetare så är det viktigaste som kan uppnås i verksamheten att hitta och kunna beskriva mekanismer bakom ett kausalt samband. En av de populäraste metoderna för att uppnå det målet är att genomföra randomiserade experiment. Tekniken är välkänd från den medicinska forskningen där preparat testas på ett begränsat urval i en population. Med hjälp av slumpen tilldelas några personer i urvalet ett preparat medan resten får t.ex. sockerpiller. Genom att jämföra resultat för de två grupperna kan effekten av preparatet studeras medan placeboeffekten sorteras bort.

Samhällsvetare agerar på ett liknande sätt när de t.ex. undersöker hur personlighetstyper kan kopplas till politiska åsikter. En del av respondenterna kan slumpvis väljas ut för att få frågor som är särskilt formulerade för att skapa vissa känslomässiga reaktioner. Andra kan få en mer neutralt ställd fråga. Svaren kan sedan jämföras för att fånga in effekterna av de olika formuleringarna. Slumpmässigheten i vem som utsätts för vilken slags behandling anses utgöra ett slags garanti för representativitet. För fyra år sedan belönades forskarna Abhijit Banerjee, Esther Duflo och Michael Kremer priset i ekonomi till Alfred Nobels minne för hur de utvecklat och tillämpat randomiserade experiment för att bekämpa fattigdom. Men bara två år senare tilldelades David Card, Joshua D. Angrist och Guido W. Imbens samma pris för deras bidrag till studier i arbetsmarknadsstudier. De ansågs ha tillämpat något som är ännu bättre – nämligen naturliga experiment. Istället för att iscensätta en behandling – som t.ex. att dela ut medicin eller myggnät bland vissa och andra inte, så kan man leta efter verkliga fall som kan vara oerhört lika i de flesta samhällsvetenskapligt väsentliga avseenden, men där utfallen av en och samma händelse ger olika utfall. Kan man bara hitta vilken faktor som skiljer sig så kan man säga att man påvisat vilken mekanism som styr utfallet. Och här slipper man osäkra antaganden om randomisering och representativitet (Deaton och Cartwright 2018), eller etiskt tvivelaktiga inslag som t.ex. att man inte behandlar en grupp med den medicin som skulle kunna bota malaria (Ramos och Matos 2018).

Det var därför inte så konstigt att vi som forskare kom att se på tragiska omständigheter och skeenden som en möjlighet för att genomföra studier

som byggde på samma princip som det naturliga experimentet. Under 2021, med stöd från Myndigheten för Samhällsskydd och beredskap (MSB), och under 2022 med stöd från Myndigheten för psykologiskt försvar (MPF), och i samarbete med SOM-institutet vid Göteborgs universitet, så samlades data in från en omfattande enkätundersökning där vi ställt frågor om demokratiska värderingar och demokratiattityder, socialt kapital, statens legitimitet, försvarsvilja, krisberedskap, syn på blåljuspersonal och pandemins hantering. Vi har även ställt frågor om hur respondenter upplever förändringar exempelvis i den ekonomiska utvecklingen, det öppna våldet och hot från främmande makt. När pandemin klingade av så såg vi möjligheten att vi skulle kunna studera effekten av dramatiska händelser som inträffade från slutet av 2021 och under första halvåret 2022. Vi skulle få tillgång till ett naturligt experiment. Men det gäller att minnas fabeldiktaren Aisopos ord om att man ska akta sig för vad man önskar sig. Önskningarna kan gå i uppfyllelse. Det gäller uppenbarligen även för samhällsvetare. Perioden mellan SOM-mätningarna blev väl händelserika. Så exakt vad som orsakar vad kan vi helt enkelt inte ange med någon precision i de frågor vi berör. Men vi har en unik tillgång till data som beskriver vilka förändringar som sker under den aktuella perioden – och, kanske än viktigare, hur svenska medborgares attityder och åsikter *inte* förändras. Det material vi har tillgång till i dag kan säga en hel del om vad som påverkar sammanhållningen i samhället.

Rapportens disposition

Utöver denna inledande del så består rapporten av ytterligare fem delar. I rapportens nästa del (2) diskuteras kortfattat de olika kriser som uppstått eller avtagit mellan enkätundersökningarna: pandemin, koranbrändningar, protester, det öppna våldet och den försämrade ekonomin. Därefter beskrivs de faktorer som vi vill undersöka närmare som är relevanta för uppdraget. Vi diskuterar vilka förändringar i mätningarna som kan förväntas givet de kriser och förändringar som präglade Sverige under senare tid – och särskilt de förändringar som inträffat mellan mätningarna 2021 och 2022. I slutet av denna del beskriver vi även hur våra frågor har formulerats och hur datainsamlingen gått till. Därefter följer två mestadels deskriptiva resultatdelar. Den första (del 3) behandlar medborgarnas syn på demokrati och friheter och hur dessa förändrats under ett år med många kriser och nya hot i samhället och från omvärlden. Därefter (del 4) lägger vi fokus på beskrivningar av medborgarnas syn på blåljuspersonal, krisberedskap, krishantering, förtroende mellan medborgare och till staten, statens legitimitet och försvarsvilja. I den nästa sista delen (del 5) presenteras ett antal förklaringsmodeller som säger något om relationer mellan viktiga variabler som ingått i de två tidigare delarna. Här presenteras förklaringsmodeller för försvarsvilja avseende det militära och det civila försvaret. Och vi undersöker särskilt statens legitimitet och en fråga som handlar om hur djupt de demokratiska rötterna går i befolkningen. I den sista delen (del 6) sammanfattar vi resultaten och går igenom vilka resultat som vi anser är särskilt uppseendeväckande och som bör ges särskild uppmärksamhet utifrån ett policyperspektiv.

Del 2 |

Kriser, politisk
turbulens, och
förväntade
effekter
2021–2022

Att hålla isär förändringar och effekter av kriser under en så turbulent tid som 2021–2022 är som sagt ingen lätt uppgift. Vissa förändringar och effekter är helt enkelt omöjliga att hålla isär. Men det vore en bortkastad möjlighet att inte försöka göra något av allt det material som vi har tillgång till här. Det är också så att vissa samband kan beskrivas som mer logiskt sannolika än andra. Och det kan gå att få fördjupad förståelse av vissa förändringar genom enkla jämförelser över tid. Även om vi i vissa fall inte kan fastställa tydliga samband så kan vi i vart fall presentera vad som kan beskrivas som plausibla eller sannolika förklaringar. Därifrån kan vi gå till att utveckla hypoteser. Samtidigt får vi vara beredda på att när materialet inte räcker till, kan vi tvingas lägga vissa förklaringar åt sidan, men då göra det mesta vi kan av de empiriska beskrivningar som vi ändå har tillgång till.

Pandemin

Låt oss börja med pandemin. Under hösten 2021 så väcktes det hopp om att pandemin skulle klinga av och livet skulle kunna återgå till det normala. Men prognoserna ändrades titt som tätt och stundtals såg det ut som att det skulle bli ungefär lika illa som under hösten 2020. Sjukdomstalen ökade och restriktionerna fortsatte. Men trots det var allt inte fullt lika illa som under början av 2020. Dödstalen var lägre. Och det fanns ett vaccin. Hoppet väcktes allt mer om en avtagande smittspridning och i början av 2022 stod det klart att pandemin var på väg att övergå till endemi. Det såg ut som att 2022 skulle bli ett nådens år.

I vårt forskningsprojekt ställde vi ett antal frågor i SOM-undersökningen 2021 som handlade om pandemin och hur det påverkade medborgarna. Det var frågor som var naturligt kopplade till MSB:s krishanteringsuppdrag. Vi frågade medborgarna i vilken grad de såg sig hotade av pandemin för att sedan kunna undersöka om det fanns korrelationer till tillit, stödet för demokrati, politisk tolerans m.m. Dessutom ställde SOM-institutet vid Göteborgs universitet ett flertal egna frågor som handlade om pandemihanteringen och förtroendet till myndigheter. När pandemin klingat av 2022 kunde vi upprepa våra frågor om hur medborgarna såg på hotet från pandemin.

När vi här ska analysera detta material så förväntar vi oss helt enkelt att det hot som medborgarna upplevt av pandemin 2021 minskar fram till nästa mätpunkt 2022. Dessutom är det möjligt att kasta ljus på om det skett någon förändring i hur svenskarna anser att krisberedskapen har förändrats under den aktuella perioden. Vad får krisberedskapen och pandemihanteringen för slags betyg? Eller ska man ens tala om betyg? Här bör man ha i åtanke att det vi kan tolka i våra data som just betyg kanske inte lämpar sig för det. Det vi har tillgång till är enkätsvar som fångar in medborgarnas subjektiva bedömningar. Det är bedömningar som kan styras av många olika slags tankesätt. Vi har sett exempel på hur kriminaliteten kan öka och där andelen lösta brott minskar, samtidigt som medborgarnas förtroende för t.ex. polisen ökar (Gustafsson 2023). Så är det inte alltid – men detta kan i vart fall orsakas av att medborgarna snarare uttrycker *en önskan* om att polisen ska kunna ge ökad trygghet, än att de *faktiskt lyckas* med det uppdraget. Och motvänt kan såklart ett missnöje uppstå vid en kris även om effektiva åtgärder sätts in – som vid pandemin. Sverige fick trots allt med facit i hand bland de lägsta överdödlighetstalen i Europa. Men kritiken var som nämndes ovan tidvis hård – särskilt mot Folkhälsomyndigheten (FHM). Så varför då be medborgarna om ett omdöme i denna fråga? Svaret är att tendenser i uppfattningar kan vara viktiga att känna till även om det inte ska användas som utvärderingsunderlag. Oavsett hur pandemin hanterades, och oavsett om Folkhälsomyndigheten (FHM) hade rätt eller fel i sina bedömningar, så vill vi ändå kunna se hur befolkningen ändrar sina uppfattningar och påverkas av de händelser som inträffar. Att veta *hur* attityder förändras är i sig ett syfte här – även om inte vi kan ge en fullständig förklaring till *varför*. Vi kan nöja oss med att konstatera att trots reella framgångar i en strategi för att hantera ett problem så kan medborgarna bli mycket missnöjda, eller tvärtom. Men att se i vilken riktning förändringar kan gå är alltid intressant för den som vill förutse vad som kan hända t.ex. vid nästa pandemi. Det skapar förutsättningar för ett förstärkt psykologiskt försvar.

Under 2022 ställde SOM-institutet inte så många frågor om pandemin tyvärr. Men två delar av deras undersökning vill vi ändå lyfta fram. Vi tycker det är värdefullt att beskriva hur svenska medborgare såg på myndigheters kapacitet och effektivitet under 2021 – även om inte just dessa frågor upprepades 2022. Kan man se ett misstroende – eller var det tvärtom? I t.ex. den offentliga debatten var tonläget hårt mellan dem som gav sitt stöd till FHM:s statsepidemiolog Anders Tegnell, och de som inte litade på honom och FHM. Men vad tyckte medborgarna?

Ur askan i elden 1 – Kriget i Ukraina

I januari 2022 kunde Myndigheten för psykologiskt försvar (MPF) inleda sin verksamhet som nybildad myndighet. Det innebar att vårt projekt kom att flyttas från MSB till MPF. Det ledde i sin tur till att vi kunde utvidga våra frågebatterier i SOM-undersökningarna. I analyserna kom vi även att ägna större uppmärksamhet åt frågan om hur försvarsvilja påverkas. Och just den frågan kom att aktualiseras mycket fort – egentligen direkt efter att MPF slagit upp dörrarna för sin verksamhet. Den 24 februari genomförde Ryssland sin fullskaliga invasion av Ukraina.

Vi kommer inte här att redogöra för detaljer i de skeenden som följde. Det är händelser som läsarna av denna rapport är väl förtrogna med. Fokus ligger här på hur den fullskaliga invasionen kan ha påverkat svenska medborgares attityder, framför allt till försvarsvilja. Om det kan vi säga något som är viktigt och även oväntat.

Efter den fullskaliga invasionen i februari 2022 tog den Socialdemokratiska regeringen i maj samma år beslutet att Sverige skulle ansöka om medlemskap i NATO. Förhoppningen var, tills den planen grusades av orsaker som vi återkommer till nedan, att göra ett samtidigt och gemensamt inträde i försvarsalliansen tillsammans med Finland. Och visst tedde sig tiden mogen för det. NATO-sympatierna hade ökat i Sverige under nästan ett decennium – särskilt sedan invasionen av Krimhalvön (Bjereld och Oscarsson 2023). Dessutom ställde sig svenskarna snabbt mer positiva till att öka anslagen till försvarsmakten. Här är det knappast långsökt att tänka sig att försvarsviljan skulle följa med i denna utveckling så att även den också ökade. Men så enkelt var det inte. Givet försvarsviljans centrala betydelse för just det psykologiska försvaret så vill vi ägna särskild uppmärksamhet åt just denna fråga – i denna del och i de kommande analyserna. För försvarsviljan är nämligen inte särskilt lätt att förklara – men den är helt central för att hålla samman ett land som hotas av konflikt och kris.

Att förklara försvarsvilja i Sverige

Finlands unikt höga nivå av försvarsvilja (YLE 2022) är intressant i sammanhanget. Deras Nämnd för Försvarsplanering genomför opinionsundersökningar regelbundet där försvarsviljan undersöks. Där ställs frågan ”Om Finland attackeras, tycker du att finländarna ska beväpna sig och försvara sig i alla lägen, även om utgången verkar osäker?” och under bara det senaste decenniet har andelen som svarat ja legat på mellan 60 och 80 procent. I dag ligger den på 82 procent. Försvarsviljan i Finland har främst förklarats av landets geografiska närhet till Ryssland och historiska faktorer. Sverige tycks vara ett mer komplicerat fall att förstå.

Sverige har inte varit i krig på mer än 200 år och de direkta hoten mot landet har efter murens fall varit få. I vart fall tills nyligen. Men trots det tycks svenskarna ha en relativt hög vilja att försvara sitt land även om den inte är i närheten av finländarnas (vilket vi återkommer till). Trots det förväntar vi oss en ökning av försvarsviljan under perioden 2021 till 2022. Det vore ju inte konstigt eftersom de svenska medborgarna har grundlagt tanken på ett NATO-medlemskap i nästan ett decennium.² Från 1995 till 2012 låg stödet bland svenskar för att gå med i NATO kring 15–17 procent. Sedan 2013 har dock stödet rört sig mellan 27 och 38 procent (Martinsson, 2023). NATO-stödet började helt enkelt röra på sig efter Rysslands invasion av Krim 2014 och flyktingkrisen 2015. I november 2022 hade stödet för Natomedlem-

2. Detta ämne utforskas vidare i (Ydén et al., 2019). Dessa författare diskuterar särskilt hur stödet för Nato har ökat samtidigt som ”allmänheten är överväldigande för fortsatt militär alliansfrihet.”

skap ökat till nästan sjuttio procent (Statistiska centralbyrån, 2022). Stödet för högre militärutgifter har också ökat sedan dess, medan förtroendet för försvarsmakten har ökat i liknande takt (Martinsson, 2023). Det är därför naturligt att anta att opinionsskiftet åtminstone delvis drevs på av en rädsla för yttre hot mot nationens säkerhet, och det borde även öka försvarsviljan.

Ur askan i elden 2 – Koranbränningar och Påskkravaller

Direkt efter pandemin utsattes Sverige av hot från främmande makt som syftade till att så splittring och skapa konflikter genom att rikta påverkanskampanjer främst mot individer med utländsk bakgrund (Ranstorp och Ahlerup 2023). Situationen förvärrades av att den dansk-svenske högerextreme politikern Rasmus Paludan, som företräder partiet Stram Kurs, genomförde protestaktioner som inbegrep handlingar såsom att spotta på eller tända eld på koranen. Därefter följde ett flertal andra protester som var utformade på ungefär samma sätt – med som genomfördes av andra aktörer och med andra motiv än Paludans (Erlandsson och Alnahhal 2023). Paludans protester var emellertid en utlösande faktor till de kravaller som ägde rum under påsken 2022 då 14 civila och 300 poliser skadades och där samhällskostnaden beräknats uppgå till 43 miljoner kronor (von Sydow och Koubek 2023).

Dessa händelser kom att få stor påverkan på den svenska NATO-inträdesprocessen. Turkiets president Recep Tayyip Erdoğan motsatte sig det svenska NATO-inträdet genom att hänvisa till koranbränningar som islamfientliga och han krävde att de måste upphöra samt att den svenska regeringen borde utlämna PKK-anhängare till Turkiet (Westerberg, 2022). Erdoğans utspel var motiverade av schismer som uppstod under Syrienkriget och det stöd som Sverige hade givit till kurdiska organisationer som Turkiet terrorstämplat (Damon Dastory och Pisoni 2022; Peterson 2022).

Men frågan för oss här är inte att förklara de politiska utspelen. Vi fokuserar på om vi kan se mätbara skillnad i attitydförändringar hos medborgarna före och efter påskkravallerna och den ökade förekomsten av koranbränningar som inträffar mellan de två SOM-undersökningarna 2021 och 2022. Minskade tilliten mellan medborgarna? Förändrades synen på yttrandefriheten? Återigen kan vi se att i den offentliga debatten så gick vågorna om dessa frågor höga, men vi vet mycket lite om hur medborgarna reagerade. Kan vi skönja någon slags demokratisk motståndskraft i mätningarna där medborgarna trots infekterade konflikter lyckats med att behålla sin tilltro till demokrati och grundläggande friheter, eller tilliten till förvaltningen? Här vore det inte helt oväntat om vi fick se minskningar i graden av tillit, politisk tolerans, stödet för demokrati och liberala friheter. Kanske vissa fick stärkt tilltro till demokratin, liberala friheter, eller till och med tilliten till andra. Och hur gick det med synen på blåljuspersonalen som blev så hårt ansatt?

Jörgen Lundälv, docent i trafikmedicin, kom 2022 med en rapport som visade att dödliga hot och våld riktades mot ambulanspersonal redan före påskkravallerna. En fjärdedel av de 134 ambulanssjukvårdare som ingick i undersökningen angav att de vid något tillfälle tvingats barrikadera sig i

sina ambulanser för att skydda sig mot våld. De tillfrågade angav att fler än hälften av deras kolleger någon gång varit tvungna att agera på liknande sätt (Lundälv 2022). Kan vi se i våra undersökningar att medborgarna mer generellt tappat förtroendet för blåljuspersonalens arbete? Är det ett utbrett problem?

Ur askan i elden 3 – Det öppna våldet

Enligt Brottsförebyggande rådet har det dödliga våldet ökat markant sedan 2012 (Brottsförebyggande rådet 2022). En starkt bidragande orsak är ett ökat dödligt våld med skjutvapen. Jämfört med andra länder har Sverige i dag en unikt hög förekomst av våldsamma skjutningar och grovt våld (SVT Data-journalistik 2023). Under just perioden 2021 och 2022 sker emellertid ingen dramatisk ökning av antalet skjutningar. Men antalet döda i skjutvåld ökar ändå från 47 till 61 från 2021 till 2022.

Av detta förväntar vi oss att medborgarnas ser ett ökat hot från just det öppna våldet – alltså våld som sker i öppna offentliga miljöer till skillnad från våld i hemmet – under den nämnda perioden. Eftersom unga män med invandrarbakgrund ligger bakom större delen av skjutningarna (Wierup 2017), förväntar vi oss även att det kan färga av sig t.ex. på attityder till invandrare, tillit och tolerans i samhället.

Nu ser vi att det ”naturliga experimentet” börjar bli komplext. I frågan om det öppna våldet så kommer det bli svårt att särskilja effekter som kan ha uppstått i relation till händelser som har med det förra temat att göra – påskkravaller och koranbränningar. Vi får helt enkelt vara beredda på att reaktionerna här är svåra att hålla isär från andra händelser.

Ur askan i elden 4 – Den ekonomiska nedgången

En sista källa till förändring som vi vill ta upp som kan påverka tilltron till demokratin, politiker, krishantering och friheter, är ekonomin. Redan under pandemin försämrades tillväxten. Men kriget i Ukraina och en allt mer spänd relation till Kina har påverkat den ekonomiska tillväxten, inflationen och därmed ränteläget (Svenskt Näringsliv 2022). Här är det viktigt att påminna om att just ekonomiska förändringar till det sämre inte bara kan inverka negativt på ett lands sammanhållning. En kraftig ekonomisk nedgång kan utlösa konflikter i ett land och mellan länder (Blomberg och Hess 2002; Jung 2022; Kennedy 1989; Kim och Conceição 2010; Landes 1998). Och i förlängningen kan även stödet för demokratin minska (Mounk 2018a). Men precis som i avsnittet om det ökade våldet får vi även här vara försiktiga med hur vi hanterar slutsatser om förändringar. Emellertid är det fullt möjligt att se huruvida medborgare har kastat om sina bedömningar om vilka hot i samhället som de uppfattar som mest akuta eller viktiga. Kan en ränteökning på tre procent påverka mer än en ökning av dödliga skjutningar på trettio procent?

Vi går nu vidare och beskriver hur undersökningarna har genomförts och

sedan följer en djupdykning ner i siffrorna. Men innan dessa presenteras är det värt att påminna om att förutom pandemin så har situationen med alla de kriser vi beskrivit ovan inte blivit bättre. Den har snarast förvärrats. Under sommaren 2023 ledde nya koranbränningar till ökat hat och hot mot Sverige och svenskar utomlands. Koranbränningar utnyttjades i propagandasyften och smutskastningskampanjer i t.ex. Iran, Pakistan och Qatar. I augusti inträffade omfattande upplopp på Järvafältet under en eritreansk kulturfestival som anfördes av över tusen demonstranter. Flera av demonstranterna hade beväpnat sig med påkar och tände eld på festivaltält (Gertten 2023; Larsson och Bosson 2023). Därefter följde det uppblossade kriget i Israel och en terrorattack där två svenskar mördades i Bryssel. Det kan tyvärr sägas mer om alla de konflikter och kriser som lär påverka medborgarna i sådan riktning som MPF vill motverka. Den kanske största är den demokratiska nedgången i världen. Enligt V-Dem:s årliga rapport 2023 levde 46 procent av världens befolkning under auktoritärt styre 2012. Tio år senare, 2022, var siffran så hög som 72 procent (V-Dem institute 2023). Det är alltså osedvanligt många kriser som har inträffat på kort tid – och just nu är det inte direkt någon ljusning i sikte för demokratiutvecklingen i världen. Det betyder att vi sannolikt kommer att se fler och större effekter av kriser och hot ett bra tag till. Och i vissa fall kan effekterna i medborgaropinioner vara fördröjda t.ex. av psykologiska skäl.

Hur SOM-mätningarna genomförts

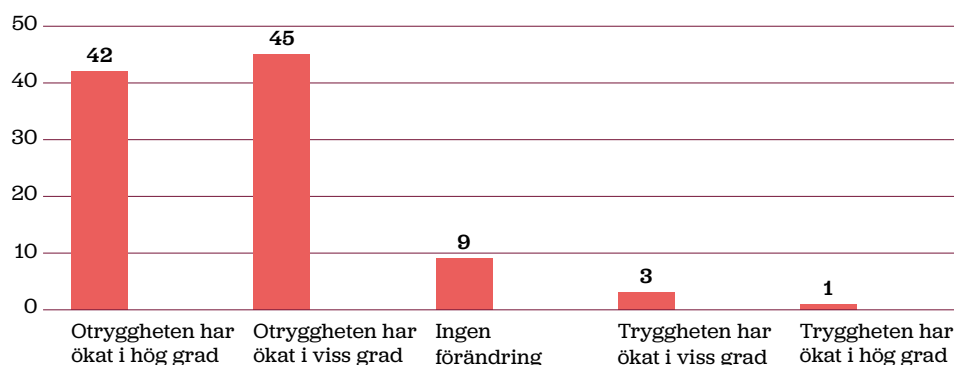
För att genomföra rapporten förlitar vi oss på data från den svenska SOM-undersökningen (Samhälle, Opinion, och Media), som årligen mäter den svenska opinionen med ett riksrepresentativt slumpmässigt urval. I de nationella SOM-undersökningarna från 2021 respektive 2022 ställde vi specifika frågor som handlar om attityder och uppfattningar som kan ha förändrats till följd av stora politiska förändringar och kriser som utspelade sig under perioden 2021 till 2022. Undersökningarna genomfördes genom postenkäter som skickas till mellan 3 500 och 3 750 slumpmässigt utvalda invånare i Sverige mellan 16 och 90 år (i undersökningen 2021 var den övre gränsen 85 år). Totalt har 1 649 och 1 744 svarande besvarat undersökningarna. Svarsfrekvensen är alltså 47,1 procent respektive 49,8 procent, vilket är vad som kan förväntas i undersökningar i dag av detta slag.

SOM-undersökningarna har i allmänhet en god representation av befolkningen som helhet. Dock brukar män och unga personer vara något mindre representerade i undersökningarna än i befolkningen. Det finns inga signifikanta skillnader mellan respondenternas och befolkningens geografiska sammansättning. Det finns dock en betydande underrepresentation av individer födda utomlands i förhållande till befolkningen. Både 2021 och 2022 var 86 procent av de svarande födda i Sverige medan endast 78 procent av befolkningen var det. Deltagandet är särskilt lågt bland individer födda i länder utanför Europa. Dessa faktorer bör beaktas vid bedömningen av resultaten.

Del 3 |
Framtidstro
och upplevda hot
2021–2022

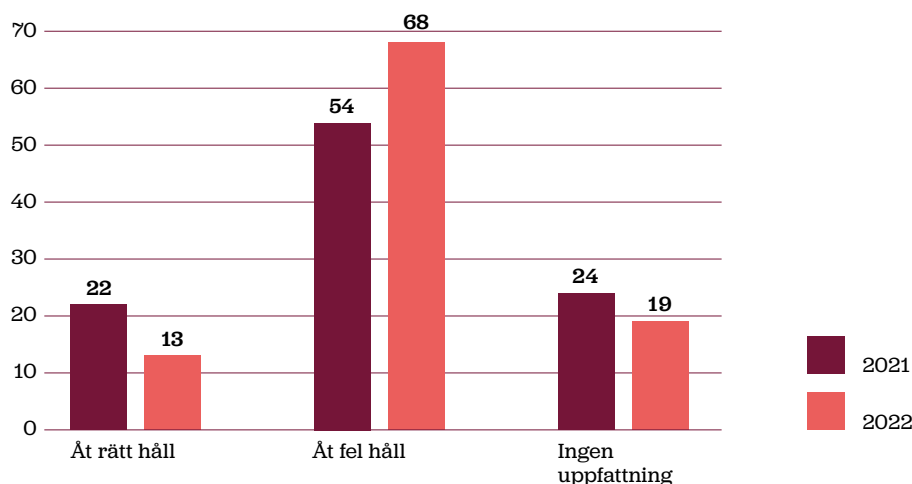
Sverige liksom många andra länder genomgår omvälvande förändringar. Miljöhoten har intagit en helt central position inte bara i den offentliga debatten. De påverkar villkoren för vardagen och framtiden för mänskligheten på globala nivå. Samtidigt har hoten från främmande makt i Sverige tilltagit. Vad som därtill är särskilt unikt här är en tilltagande brottslighet och att Sverige tagit emot ett i relation till landets befolkningsstorlek stort antal flyktingar under en mycket kort tid samtidigt som integrationen inte fungerat väl. Det aktualiserar frågor som handlar om hot och trygghet. Vi vet sedan tidigare att det är frågor som påverkar demokratiska värderingar såsom politisk tolerans och själv censur (Widmalm och Persson 2022b; Widmalm, Persson, och Casselbrant [kommande]). Och hot kan trasa sönder tilliten mellan människor och till staten. Sammanhållningen i samhället är beroende av att det finns något slags tillit.

I 2021 års undersökning ser vi med anledning av dessa samhällsutmaningar ett resultat som är oroväckande (se Figur 2).

Figur 2. Hur anser du att tryggheten har förändrats i Sverige de senaste tio åren?, 2021 (procent) KÄLLA: DEN NATIONELLA SOM-UNDERSÖKNINGEN 2021.

På frågan om hur tryggheten förändrats i Sverige under de senaste tio åren angav inte mindre än 87 procent att otryggheten ökat i viss eller i hög grad. SOM-institutet har dessutom ställt frågan, såväl 2021 som 2022, om utvecklingen går åt rätt eller fel håll (se Figur 3).

Figur 3. Allmänt sett, tycker du att utvecklingen i Sverige går åt rätt håll eller åt fel håll?, 2021 och 2022 (procent) KÄLLA: DEN NATIONELLA SOM-UNDERSÖKNINGEN 2021 OCH 2022.

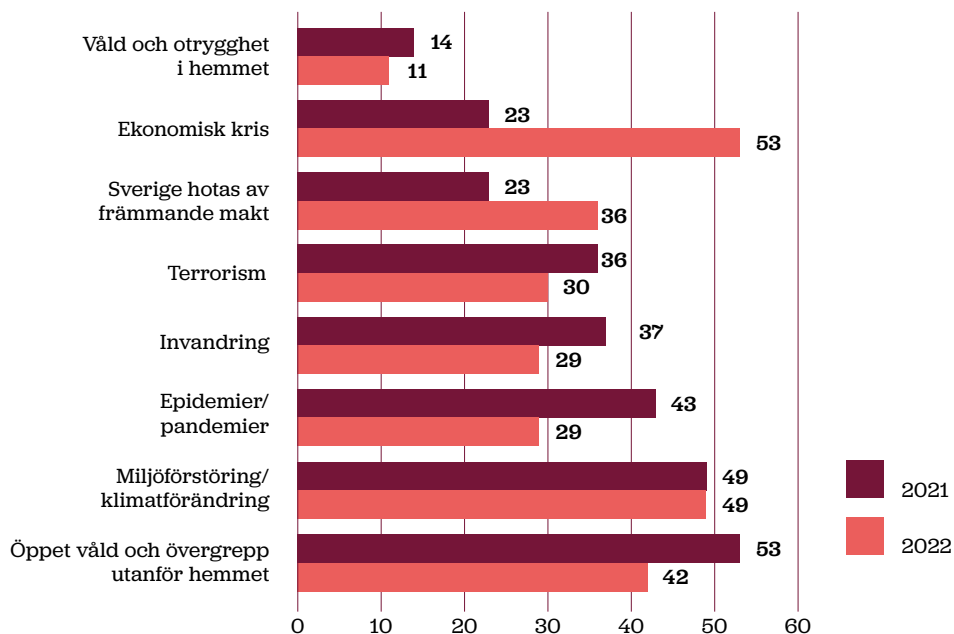
Här kan vi se att medborgarna tycks påverkas av alla de förändringar som vi här har nämnt. Redan år 2021 ansåg strax över hälften av de tillfrågade att utvecklingen går åt fel håll. Ett år senare hade den siffran ökat med hela fjorton procentenheter till 68 procent. Den negativa uppfattningen om vart Sverige är på väg är i själva verket del av en långsiktig trend mot en allt mer negativ syn på hur landet utvecklas. Åtminstone sedan 2012 har den andel av befolkningen som anser att Sverige är på väg åt fel håll stadigt ökat, från cirka 39 procent till dagens nivå på 68 procent, med undantag för smärre nedgångar under enskilda år (Andersson m.fl. 2023).

De frågor som vi själva bidragit med visar vilka frågor och ämnen som bidrar till att medborgarna känner sig hotade. Eftersom frågorna upprepats kan vi se hur rörliga hotbilderna är från ett medborgarperspektiv. Vi börjar med de frågor som vi bidrog med till SOM-undersökningen 2021 och 2022 (se Figur 4).

När mätningen genomfördes 2021 så var det öppna våldet det som medborgarna angav som det största hotet av de åtta frågor vi valt ut. Hela 55 procent av respondenterna uppgav att de i ganska hög eller mycket hög grad kände sig hotade av det öppna våldet. Därefter kom miljöfrågan på andra plats, följt av pandemin, invandring och terrorism. Hotet från främmande makt, ekonomin och våld i hemmet låg på lägre nivåer.

När frågorna ställdes igen strax efter valet 2022 så hade det upplevda hotet från ekonomisk kris bytt plats med det öppna våldet. Miljöhotet värderades på samma nivå som tidigare och därefter kom det öppna våldet. Pandemi-hotet hade minskat betydligt, och samma sak gällde andelen som angav invandring, terrorism och våld i hemmet som hot. Däremot ökade andelen medborgare som angav främmande makt som hot.

Vad vi ser här ligger i flera avseenden i linje med vad som diskuterats tidigare. När pandemin avtog så följde begripliga reaktioner hos medborgarna på denna utveckling. Det samma gäller hotet från främmande makt. Rysslands fientligheter kom närmare liksom LVU-kampanjen och andra påverkanskampanjer mot Sverige. Vad gäller ”våld i hemmet” så är resultaten mer svårtolkade. Resultaten här vet vi inte om de faktiskt beror på en

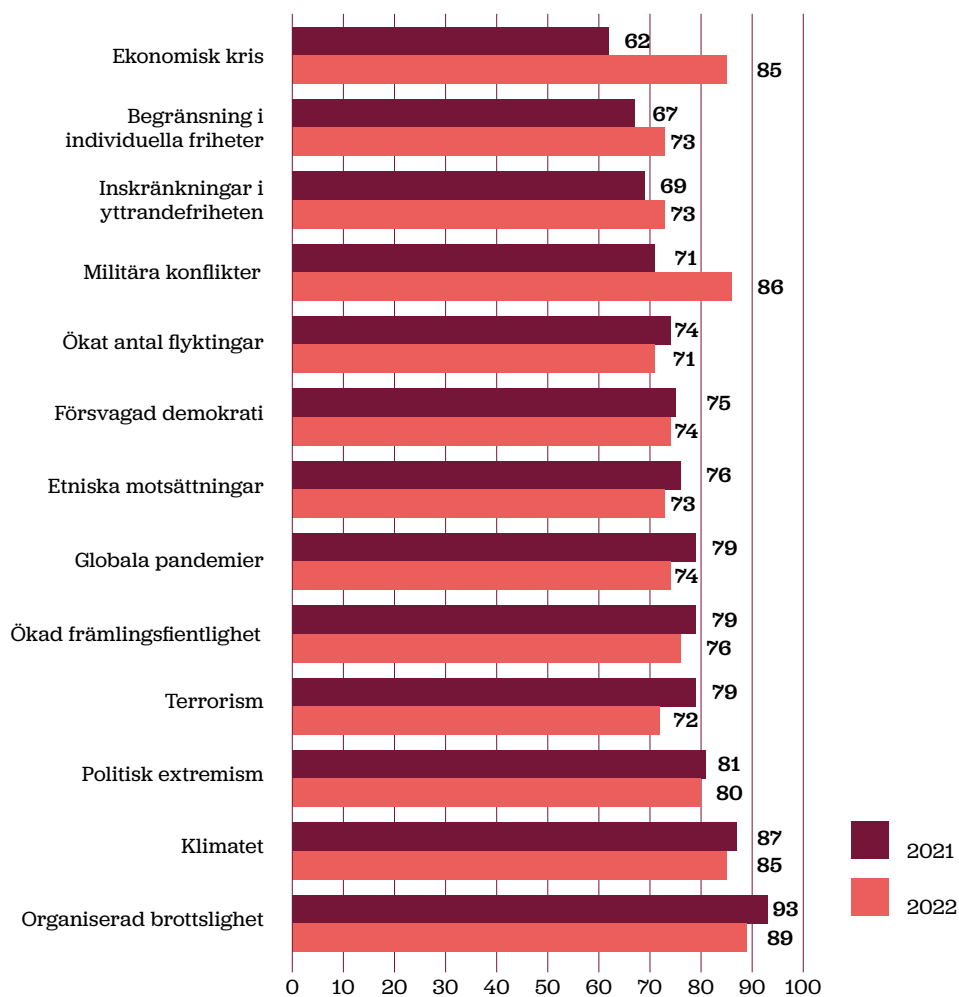

Figur 4. I vilken grad känner du dig hotad av följande?, 2021 och 2022 (procent)
KÄLLA: DEN NATIONELLA SOM-UNDERSÖKNINGEN 2021 OCH 2022.

minskning av våld i hemmet. Minskningen kan mycket väl bero på att medborgarna generellt känt sig mer hotade av andra frågor som tagit mer plats i den offentliga debatten. Möjligtvis kan minskningen av de som angav det öppna våldet som hot begripas på ett liknande sätt. I praktiken ökade antalet dödsskjutningar samtidigt som oron för det tycks ha minskat. Vi tror att det möjligtvis kan bero på ett slags trängseffekt i medborgarnas medvetande gällande de olika hot de upplever. När hotet från försämrad ekonomi var lågt så kunde hotet från det öppna våldet tillåtas ta mer plats i medborgarnas medvetande. Men när inflationen och räntorna kraftigt ökade tycks fler av medborgarnas tankar till vardags kretsa kring plånboksfrågan.

Skillnaderna i mätningarna av de olika frågorna visar att rörligheten i vad som kan ses som hot är relativt stor i de flesta frågor som vi tar upp. I synnerhet gäller det hot som rör ekonomin, främmande makt och pandemin, där reella förändringar kan förväntas ha påverkat den snabba utvecklingen. Miljöfrågan följer inte riktigt samma mönster. Men i samtliga övriga frågor sker det förändringar bara under ett år. Kanske har därför inte den viktigaste slutsatsen att göra med vilket hot som är värst. Den viktigaste lärdomen kan istället vara att medborgarna upplever väldigt mycket som hotfullt och att det kan förändras snabbt.

För att se om det stämmer så har vi möjlighet att triangulera svaren med andra liknande frågor som ställts i SOM-undersökningen men som besvarats av en annan urvalsgrupp än de som våra frågor skickades ut till. SOM-institutet ställde följande frågor både 2021 och 2022 (se Figur 5).

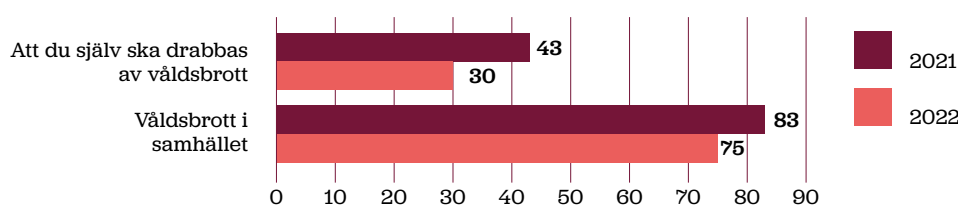
Figur 5. Om du ser till läget i dag, hur oroande upplever du själv följande inför framtiden?, 2021 och 2022 (procent) KÄLLA: DEN NATIONELLA SOM-UNDERSÖKNINGEN 2021 OCH 2022.

Märk här att frågans anslag är något annorlunda än de som vi presenterade svar på i Figur 4 ovan. Här handlar det om hur respondenter ser på dagens situation och vad det gör *för synen på framtiden*. Även om procentsatserna är högre vad gäller oro så är tendenserna likartade. Pandemin minskar i betydelse som angivet hot liksom "ökad främlingsfientlighet" vilket kan jämföras med "Invandring". Oron för "ekonomisk kris" har ökat väsentligt samtidigt som oron för "organiserad brottslighet" minskat. Klimatfrågan har rört sig mycket lite. "Militära konflikter", som kan jämföras med att "Sverige hotas av främmande makt", ökar också kraftigt efter invasionen i Ukraina. Utöver detta har SOM-institutet även inkluderat ett flertal frågor som behandlar demokrati och friheter. Här kan vi se att oron för att demokratin försvagas är nästan oförändrad. Däremot syns det en ökning av de som ser sig hotade av inskränkningar av individuella rättigheter och yttrandefriheten.

Bilden bekräftar intrycket att medborgarna upplever ganska mycket som hotfullt. Men även om tendenserna som vi ser i ovanstående två figurer kan sägas gå i samma riktning så kan man självfallet diskutera i vilken mån det som uppfattas som hot egentligen utgör reella hot. Å ena sidan har rädsla för våld i utsatta områden beskrivits som ett slags instrument för att accentuera rasistiska föreställningar och stereotyper (Mehdiyar och Abdullahi 2015). De

som drabbas minst anses oroa sig mest. Och skäl till det är att ”oro” egentligen uttrycker en maskerad form av invandrarfientlighet. Argument av det här slaget tillämpas inte konsekvent i den offentliga debatten. Få var t.ex. benägna att resonera på det sättet när Anders Breivik genomförde sina attentat i Norge 2011. Då var den vedertagna ståndpunkten att oro var befogad eftersom morderna kunde betraktas som en del av en större rörelse som var och är samhällshotande (Abrahamsson 2021).

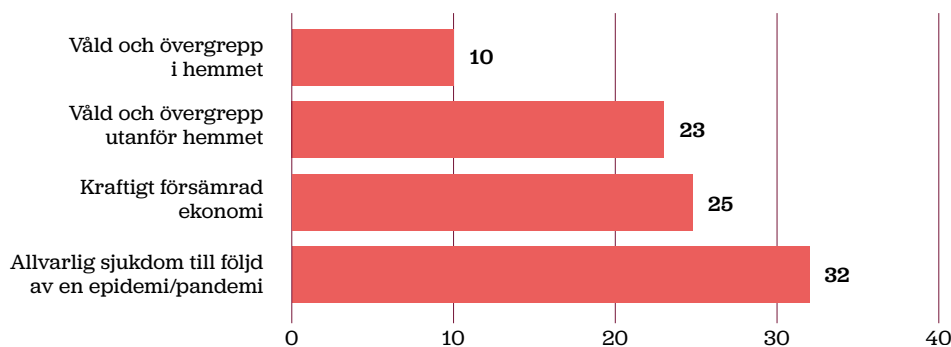
I SOM-undersökningarna ställdes två frågor som handlade om huruvida de tillfrågade oroade sig för våldsbrott. Den första frågan var: ”Hur oroande upplever du följande idag? Att du själv ska drabbas av våldsbrott”. Den andra frågan var: ”Hur oroande upplever du följande idag? Våldsbrott i samhället” (se Figur 6).

Figur 6. Hur oroande upplever du följande idag?, 2021 och 2022 (procent)
KÄLLA: DEN NATIONELLA SOM-UNDERSÖKNINGEN 2021 OCH 2022.

Här kan vi se den tidigare nämnda tendensen att oron för våldsbrott minskat något. Vi ser dessutom att oron för våldsbrott i samhället är avsevärt större än oron för att den tillfrågade själv ska drabbas av just våldsbrott.

Vi kan även se i vilken omfattning respondenterna anger att de själva eller någon de känner utsatts för några av de brott eller samhällsförändringar som vi tog upp i Figur 4 (se Figur 7).

Figur 7. Har du eller någon du känner drabbats av något av följande under de senaste tre åren?, 2021 (procent) KÄLLA: DEN NATIONELLA SOM-UNDERSÖKNINGEN 2021.

Här ser vi att oron för våld och övergrepp i hemmet i Figur 7 ligger på ungefär samma nivå som för de som anger att de faktiskt drabbats av sådant våld de senaste tre åren. Samma sak gäller oron för ekonomin. Ungefär lika många som oroades 2021 ansåg sig själva som drabbade. Däremot var det fler (ca tio procentenheter) som oroade sig för pandemin jämfört med hur många som drabbades av densamma. Och det var dubbelt så många som oroar sig för våld och övergrepp utanför hemmet jämfört med hur många

som 2021 angav att de faktiskt drabbats av våld och övergrepp utanför hemmet. Det går alltså att hävda att oron för det öppna våldet är större än i vilken utsträckning individer personligen utsätts för den typen av våld. Huruvida hotupplevelsen för den sakens skull ska betraktas som irrationell, styrd av fördomar, en skev medierapportering, eller ett bredare engagemang för samhällsutvecklingen kan vi inte ge något mer djuplodande svar på här. Men vi ser att individer kan bekymra sig för ökat våld i samhället – även om de inte tror att de själva sannolikt kommer att drabbas. Några av svaren tyder på att de som besvarat frågorna kan skilja mellan ”oro för samhället” och ”oro för att utsättas för egen del.” Dessutom kan vi se att även om ökningen av våldsbrott – särskilt skjutningar och brott där individer som har invandrarbakgrund är överrepresenterade – så har det, enligt vad som framgår av opinionsmätningarna, inte givit upphov till ökad invandrarfientlighet eller t.ex. ökad fientlighet gentemot muslimer under den period vi studerar i denna rapport. Vi har exempelvis för egen del ställt frågor om politisk tolerans, där respondenterna ombads ange om det är någon grupp i samhället som de särskilt ogillar (där 46 olika grupper angavs som alternativ) för att därefter fråga om den mest ogillade gruppen ska få åtnjuta olika politiska fri- och rättigheter. Bland de ogillade grupperna uppgav endast mellan 1,3 och 1,9 procent ”invandrare” och mellan 5,0 och 5,3 procent ”muslimer”, medan andra grupper var utpekade i betydligt högre utsträckning (Persson och Widmalm 2022).

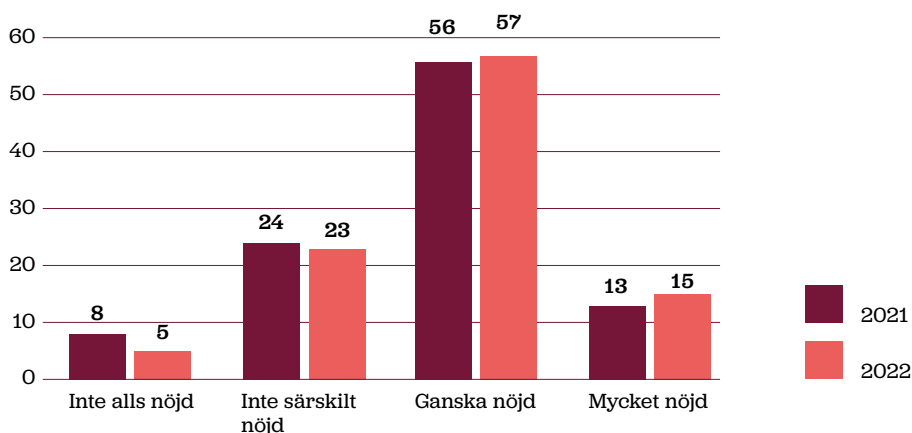
Alla händelser, kriser och hot som inträffade under den berörda perioden har alltså inte, vad vi kan se, givit upphov till en xenofobisk våg bland befolkningen generellt. Huruvida detta resultat kommer att bestå kan vi självfallet inte uttala oss om. Men givet att Sverige i dag är ett pluralistiskt samhälle och om vi samtidigt funderar på hur samhället kan hållas samman så är detta ett viktigt resultat att lyfta fram. Bilden av ett Sverige som genomsvyras av rasism och främlingsfientlighet får inget stöd här (Antirasistisk hivprevention 2017; CEMFOR 2020; Vit icke vit 2019). Sverige har utsatts för ovanligt omfattande hot och kriser under kort tid, men det finns här något slags motståndskraft som gör att hatet mot andra inte skenar. Det är en eller flera samverkande krafter som håller samhället samman även i kristid. I materialet vi har tillgång till kan vi utforska detta lite närmare.

Del 4 |
Demokrati
och friheter
– förändringar
under ett
annus
horribilis

I denna del kommer vi att diskutera fler frågor som indikerar hur landet kan hålla ihop eller försvagas vid olika slags kriser genom sin påverkan på attityder som den svenska demokratin och krishanteringens vilar på. Därefter behandlar vi hur pandemin påverkat attityder och synen på förvaltningen. Detta för oss in på en diskussion om myndigheters, politikernas och demokratin legitimitet. Slutligen presenteras resultat om den svenska försvarsviljan.

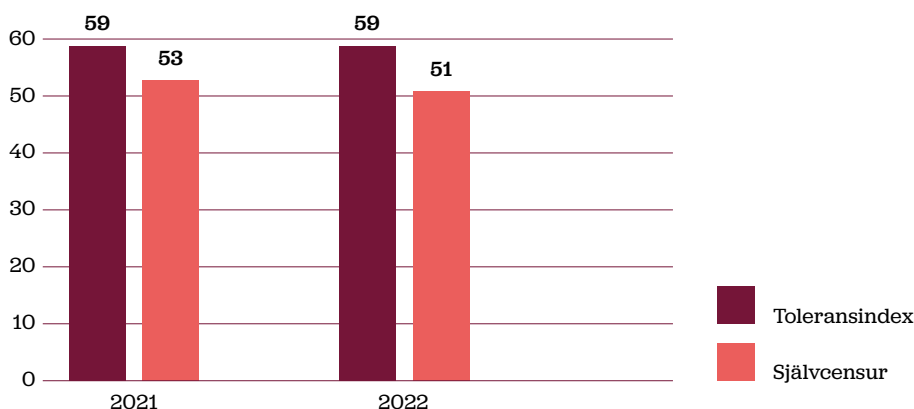
Demokratin har starkt stöd i Sverige

Det är viktigt att inte glömma bort att demokratin, för att kunna överleva, behöver försvaras som ett värde i sig. Men för den sakens skull ska de instrumentella värdena inte heller negligeras. Demokratier är bättre än auktoritära stater på att hantera kriser och bemöta många (men långt ifrån alla) former av hot i samhället. Transaktionskostnaderna blir lägre (North 2005), och fria informationsflöden gör att hjälpen snabbare kommer fram dit den ska (Sen 1999; United Nations / Development Programme 2002). I demokratier kan friheter nyttjas för att uppnå kollektivt handlande för gemensam nytta när det kan behövas som mest (Ostrom 1990). Och som vi såg i föregående del av rapporten så har medborgarna någorlunda väl lyckats hålla huvudet kallt i många frågor trots turbulens och kriser. Och stödet för demokratin i Sverige tycks stå sig väl i internationella jämförelser (V-Dem institute 2023). Ser vi till hur medborgarna ser på demokratin utifrån en mer generell ställd fråga – ”Allmänt sett, hur nöjd är du med det sätt på vilket demokratin fungerar i Sverige?” – så har alla kriser som här nämnts inte gjort att svenskarna börjat marschera i takt i auktoritär riktning. Tvärtom. Svenskarna har blivit mer nöjda med demokratin. 2021 var 69 procent ganska eller mycket nöjda med demokratin. Året därpå hade den siffran ökat till 72 procent (se Figur 8). Utan att vi har jämfört dessa siffror i detalj med opinioner i andra länder så kan vi i vart fall hävda att här reflekteras en styrka som bidrar till demokratin chanser för överlevnad och ger styrka åt den svenska krishanteringsförmågan.

Figur 8. Allmänt sett, hur nöjd är du med det sätt på vilket demokratin fungerar i Sverige?, 2021 och 2022 (procent) KÄLLA: DEN NATIONELLA SOM-UNDERSÖKNINGEN 2021 OCH 2022.

Dessutom visar vår forskning om politisk tolerans och självcensur som tidigare nämndes att det inte finns några tydliga indikationer på att läget försämras mellan 2021 och 2022 (se Figur 9).³ Hur Sverige står sig i internationell jämförelse är inte helt lätt att uttala sig om. Mätmetoderna inom denna forskningsgenre skiljer sig beroende på vilket eller vilka länder som har undersökts. Möjligen kan man i generella termer ändå säga att Sverige inte framstår som nämnvärt mer tolerant eller mindre självcensurerande än många andra jämförbara länder, som exempelvis Tyskland och USA (Duch och Gibson 1992; Gibson och Sutherland 2020, 2023; Menzner och Trautmüller 2023).

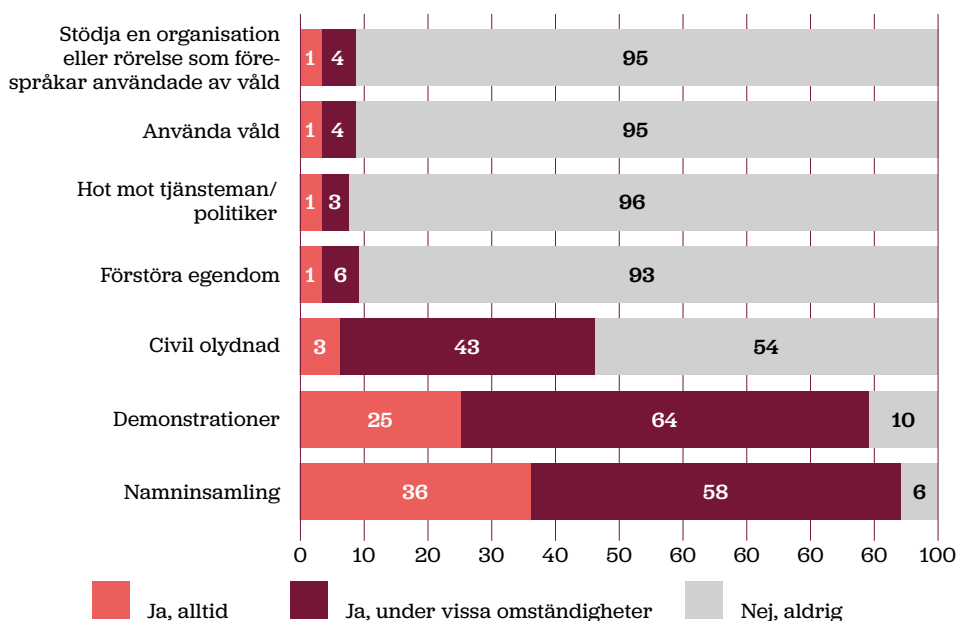
Figur 9. Toleransindex och självcensur, 2021 och 2022 (indexvärde respektive procent) KÄLLA: DEN NATIONELLA SOM-UNDERSÖKNINGEN 2021 OCH 2022.

3. Självcensur: "Instämmer i? I dagens politiska klimat kan jag inte öppet uttrycka mina åsikter eftersom andra kan tycka de är stötande." Här anges andel som helt eller delvis instämmer i påståendet.

Toleransindex: Bygger på en fråga där respondenterna fått ta del av en lista med 46 olika grupper i samhället som man kan ha olika uppfattningar om, och därefter fått frågan: "Är det någon av grupperna ovan som du ogillar starkt?". De personer som svarat "ja" har därefter fått ta ställning till följande fråga: "Anser du att personer som tillhör den grupp som du mest ogillar borde få göra följande?", följt av sex olika demokratiska fri- och rättigheter. Toleransindex mäter det genomsnittliga antal fri- och rättigheter som de ogillade grupperna bör få göra. Skalan har omvandlats så att den löper mellan 0 (=maximal intolerans) till 1 (=maximal tolerans).

Därmed inte sagt att självcensuren eller nivån för politisk tolerans ligger på nivåer som är betryggande för demokratin (Persson och Widmalm 2022).

En i sammanhanget viktig fråga är vilka medel som medborgarna anser vara legitima för att påverka samhället och politiken. För att besvara den frågan använder vi oss av två frågor som ställts av Kulturdepartementet i SOM-undersökningen 2021 och 2022. Den sammantagna slutsatsen är att vi inte finner något stöd för att en större andel av svenskarna skulle hysa extrema eller rent av extremistiska åsikter om vilka medel som är legitima för att föra fram politiska budskap och agendor (se Figur 10 och 11).

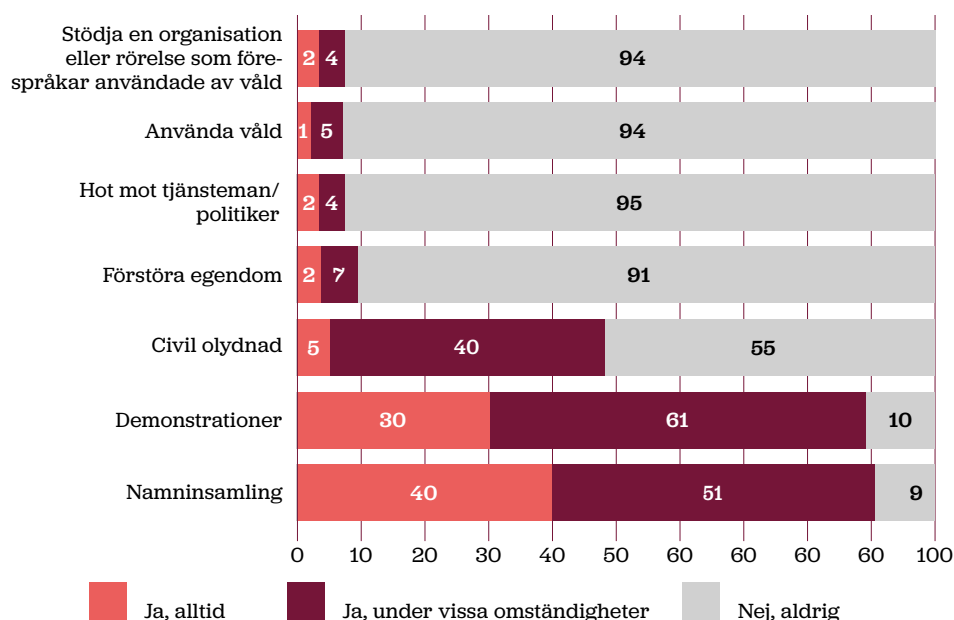

Figur 10. Tycker du att det kan vara rätt att använda följande sätt för att påverka det svenska samhället?, 2021 (procent) KÄLLA: DEN NATIONELLA SOM-UNDERSÖKNINGEN 2021.

På frågan: "Tycker du att det kan vara rätt att använda följande sätt för att påverka det svenska samhället?", så är det en mycket liten andel som anser att våld och hot är vägen framåt. Civil olydnad "under vissa omständigheter" betraktas däremot som en metod som anses vara legitim av en tredjedel av respondenterna. Och "demonstrationer" och "namninsamling" betraktas som helt i sin ordning av 90 procent eller fler av de tillfrågade. Trots dessa resultat som tyder på en demokratisk kultur i synen på de metoder som är legitima för att föra fram politiska budskap, så bör två mindre förändringar över tid ändå nämnas. Att 99 procent av respondenterna inte anser att hot bör användas för att påverka är självfallet bra. Men svaren som redovisas ovan i Figur 10 innebär trots allt att ungefär drygt hundra tusen medborgare – om resultaten generaliseras till befolkningen i sin helhet – kan tänka sig att använda hot och våld. Och i studier av hur konflikter i samhällen uppstår så har det visat sig att en avsevärt mindre andel av befolkningen som kan tänka sig ta till hot och våld kan destabilisera ett helt land, och till och med relationerna mellan länder (Gat 2008; Lebow 1981; Widmalm 2006). Dessutom kan civil olydnad betraktas utifrån mer än ett perspektiv (Hebert,

Jacobsson, och Jacobson 1999). Å ena sidan kan miljörelsens engagemang och aktioner ses som att de har ett slags moraliskt företräde (Cassegård m.fl. 2023). Det är ju planetens framtid och mänsklighetens överlevnad som står på spel och då måste man kunna låta de som protesterar bryta mot lagen. I den svenska politiska debatten har även diskussionen om angivningsplikt innehållit argument som drar åt att civil olydnad kan betraktas som ett nödvändigt försvar för demokratin – inte ett brott mot den (Civil Rights Defendes 2023; Erkers m.fl. 2023). Å andra sidan har t.ex. just miljörelsen under senare tid kommit att förespråka eller tillämpa metoder som benämns som civil olydnad, men som mest kan beskrivas som sabotage (Barroux och Garric 2023; Malm 2021).

Givet detta så finns det anledning att påpeka en förändring som skett över tid från 2021 till 2022.

Figur 11. Tycker du att det kan vara rätt att använda följande sätt för att påverka det svenska samhället?, 2022 (procent) KÄLLA: DEN NATIONELLA SOM-UNDERSÖKNINGEN 2022.

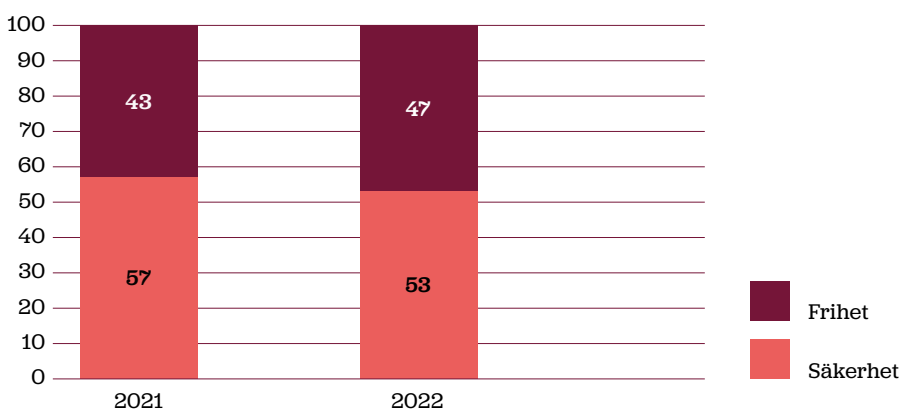
Vid första anblick kan det te sig som att det inte skett någon större förändring i jämförelse med 2021. Det gäller exempelvis synen på demonstrationer och namninsamlingar som legitima påverkansformer (se Figur 11). Skillnaden i synen på civil olydnad när man jämför de två åren är möjligtvis inte heller särskilt viktig att fästa för stor uppmärksamhet vid - även om det finns en mindre omfördelning mellan de som svarade "Ja, alltid" och de som angav alternativet "Ja under vissa omständigheter". Men det visar sig att de som anser att det alltid är rätt att "stödja en organisation som förespråkar användandet av våld" ökar från en till två procent. Samma ökning gäller för andelen respondenter som "alltid" anser att det är rätt att hota tjänstemän och politiker, och att förstöra egendom. Även de som anser att det "under vissa omständigheter" är rätt att använda våld för att påverka ökade med en procentenhet. Det är möjligt att dessa små förändringar ligger inom felmarginalen, men de är ändå viktiga att nämna. Det kan vara en begynnande

trend som vi ser här. Och det finns fler indikatorer att nämna som också bör hållas i åtanke framöver.

Frihet och säkerhet

Även om stödet för demokratin är starkt i Sverige kan det vara värt att ändå ställa demokratin och dess friheter mot andra värden för att gräva lite mer på djupet hur starkt stödet är. Vi har gjort så i tidigare rapporter och funnit att det är först när vi undersöker politisk tolerans och själv censur som vi verkligen kan säga något mer om hur djupt rotade de demokratiska värderingarna är.

När de tillfrågade får frågan vad de väljer om de måste välja mellan ”säkerhet” och ”frihet” så är det en majoritet som vid båda mättillfällena väljer säkerhet. Här ser vi dock en ökning av de som svarar frihet från 2021 till 2022 (se Figur 12).

Figur 12. De flesta anser att både frihet och säkerhet är viktigt, men om du tvingades välja mellan dem, skulle du då välja frihet eller säkerhet?, 2021 och 2022 (procent)
KÄLLA: DEN NATIONELLA SOM-UNDERSÖKNINGEN 2021 OCH 2022.

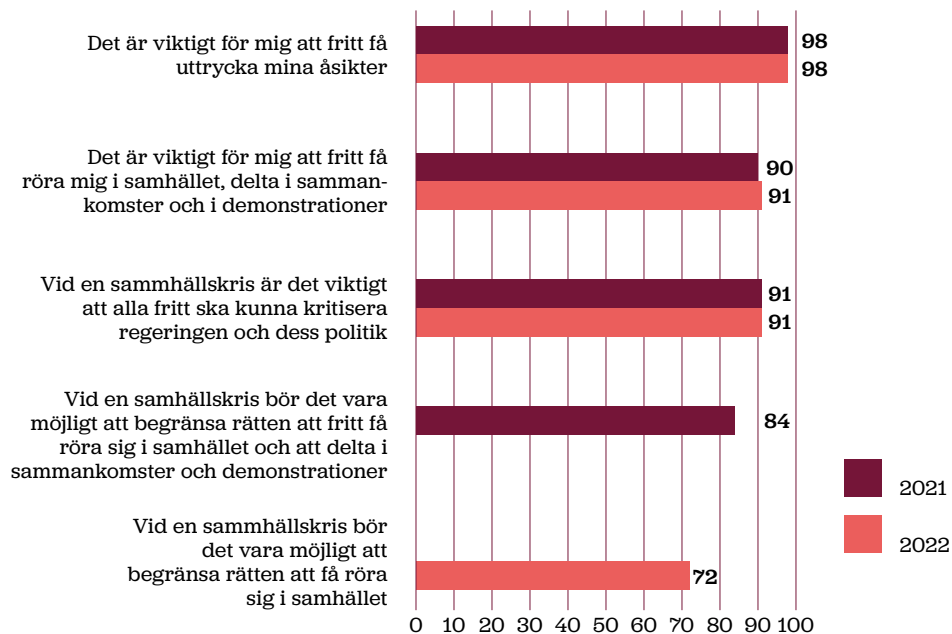
Här kan vi lägga till svar på frågor om yttrandefrihet, demonstrationsfrihet och hur kriser kan påverka skyddet för sådana friheter. Återigen ser vi ett mycket starkt stöd för yttrandefriheten och demonstrationsfriheten (se Figur 13).

Men vid en samhällskris anses dessa rättigheter kunna begränsas av merparten av respondenterna. Det hela ger ett tvetydigt intryck. Demokratiska rättigheter tycks få ett i det närmaste självklart stöd – men om läget skulle bli instabilt så kan många tänka sig att snabbt lägga rättigheterna åt sidan. Frågan är vad det är som vi ser. Är det ett slags pragmatism som ges av tvingande situationer? Eller vittnar resultaten om att en stor del av medborgarna anser att demokratiska friheter inte är så viktiga?

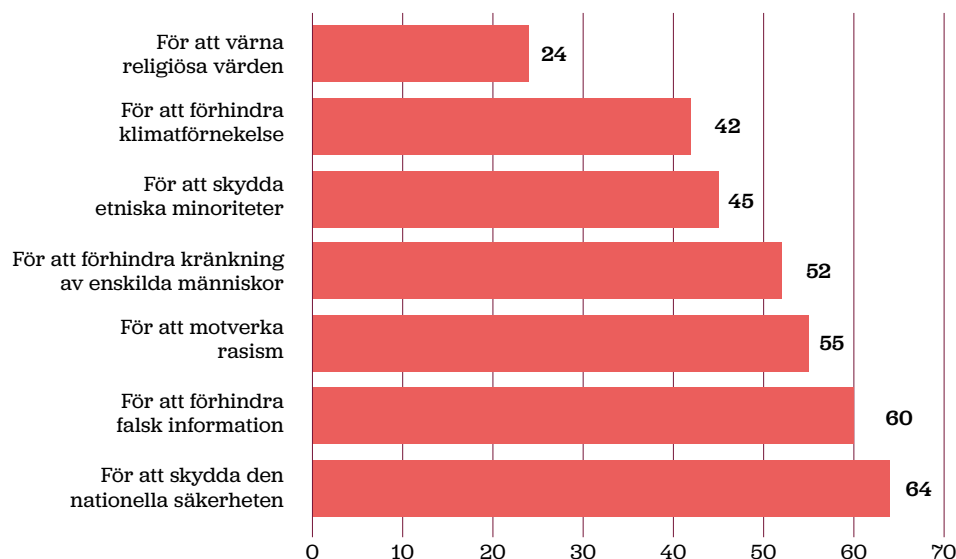
För att kunna dra mer säkra slutsatser kan vi komplettera bilden med frågor som SOM-institutet har ställt 2022 som är av liknande karaktär. De anger fler skäl för respondenterna när de ska ta ställning till om yttrandefriheten ska kunna inskränkas. Tendenserna är även här något oroande (se Figur 14).

Att den nationella säkerheten av så många kan ses som skäl för att begränsa yttrandefriheten är begripligt. Det indikerar ju att omfattande hot måste avvägras. Detsamma kan gälla ”att förhindra falsk information.” Falsk information om t.ex. kravaller, etniska motsättningar, eller virusmitta kan

utlösa reaktioner som kan orsaka mycket lidanden. Men falsk information av trivial natur kan ju också inbegripas här. I vilket fall så kan man säga om de övriga skälen som anges att de inte på ett uppenbart sätt kan betraktas som goda skäl för att inskränka yttrandefriheten.

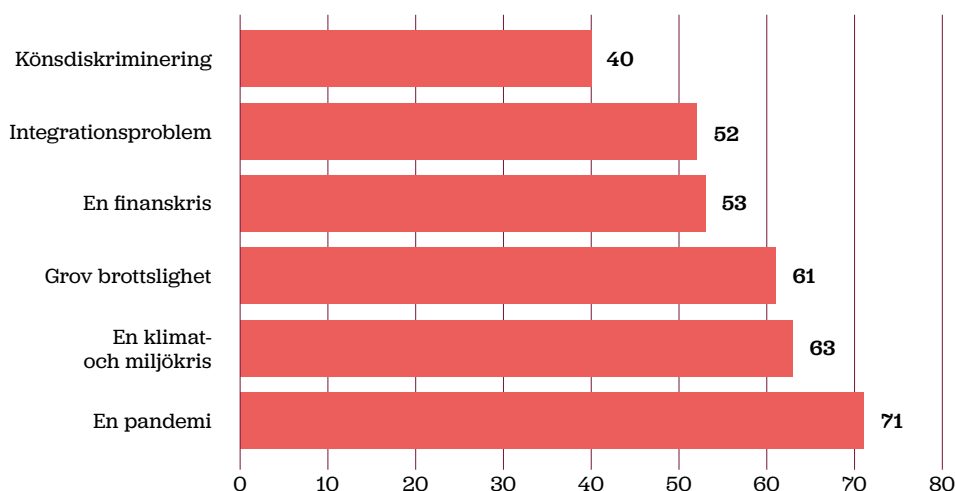
Figur 13. Instämmer i följande påståenden?, 2021 och 2022 (andel som helt eller delvis instämmer) KÄLLA: DEN NATIONELLA SOM-UNDERSÖKNINGEN 2021 OCH 2022.

Figur 14. Anser du att yttrandefriheten i Sverige ska kunna inskränkas med hänsyn till något av följande skäl?, 2022 (andel som svarat ja, absolut eller ja, kanske) KÄLLA: DEN NATIONELLA SOM-UNDERSÖKNINGEN 2022.

Det finns även ytterligare stöd för att de tillfrågade måhända tar lite för lätt på skyddet av friheter. När vi själva såg resultaten från våra frågor i undersökningen från 2021 som visade att så många respondenter var benägna att låta friheter inskränkas av kriser, så utvidgade vi frågebatteriet med fler

frågor om när det är rätt att tillfälligt begränsa demokratin i undersökningen 2022 (se Figur 15).

Figur 15. Demokratin ska tillfälligt kunna begränsas för att hantera?, 2022 (andel som svarat att de instämmer helt eller delvis) KÄLLA: DEN NATIONELLA SOM-UNDERSÖKNINGEN 2021 OCH 2022.

Precis som att det kan vara anses befogat att ”pausa” demokratin för att skydda den nationella säkerheten som nämndes i diskussionen om Figur 14 så finns det gott om argument för att göra samma sak vid en pandemi. Men övriga skäl som får relativt starkt stöd är inte lika enkla att betrakta som giltiga skäl för att tillfälligt begränsa demokratin.

Vi kan ta ”en klimat- och miljökras” som exempel. Demokratier måste hantera miljöproblem effektivt. Om detta råder ingen tvekan. Men att överge demokratin finns det däremot mycket lite att vinna på. Tvärtom. Auktoritära system orsakar miljöproblem betydligt mer än demokratier (Bruno 2016; Economy och Lieberthal 2007; Hvistendahl 2008; Joravsky 1986; Panda 2014; Teiwes och Sun 1999). De övriga skälen som mellan en majoritet och cirka 40 procent av de tillfrågande anser utgöra skäl för att demokratin tillfälligt ska kunna åsidosättas har ännu mindre empiriskt stöd för att kunna sägas utgöra goda skäl. Kampen mot könsdiskriminering kan exempelvis sägas vara helt avhängig ett demokratiskt styrelseskick för att vara effektiv.

Vi tolkar emellertid dessa svar som att stödet för demokrati är generellt utbrett i Sverige. Men det finns indikatorer här som vittnar om att rötterna för demokratin inte går så djupt som vi länge har antagit att de gör (Persson och Widmalm 2023). I viss mån kan frågorna om pandemi och rikets säkerhets anses motivera att demokratin sätts ur spel eller att yttrandefriheten tillfälligt inskränks. Men i övrigt tycks demokrati och yttrandefrihet väga för lätt i vågskålen. Konsekvensen av det är att opinionsstödet för demokratin kan betraktas som oförutsägbar – det tycks kunna svänga vid en kris betydligt mer än vad som är önskvärt. Det kan betraktas som ett slags skörhet i vår förmåga att upprätthålla sammanhållningen i tider av kris. Och de faktorer vi undersöker i nästa del förstärker i vissa avseenden intrycket av denna skörhet.

Del 5 |

Krishantering,
legitimitet och
förtroende,
och
försvarsvilja

Att säga att demokratin kan vara skör i generella termer är en sak. Frågan är vad som händer när vi sätter viktiga demokratiska värderingar i relation till möjliga och faktiska hot av olika slag. Här ska vi gräva djupare i frågor som handlar om krishantering, legitimitet och förtroende, och försvarsvilja. Det bäddar för de förklaringsmodeller som vi redovisar i nästa avsnitt. Vi måste emellertid börja med att redogöra för hur de enskilda variablerna som kan skapa sammanhållning när vi utsätts för hot av olika slag har förändrats under perioden 2021 till 2022. De ger tillsammans en bild av vår motståndskraft. Vi börjar med att titta närmare på reaktionerna i relation till en mer konkret angiven kris. Reaktioner på pandemin kan ytterligare belysa samhällets sårbarheter och styrkor.

Reaktioner på pandemin

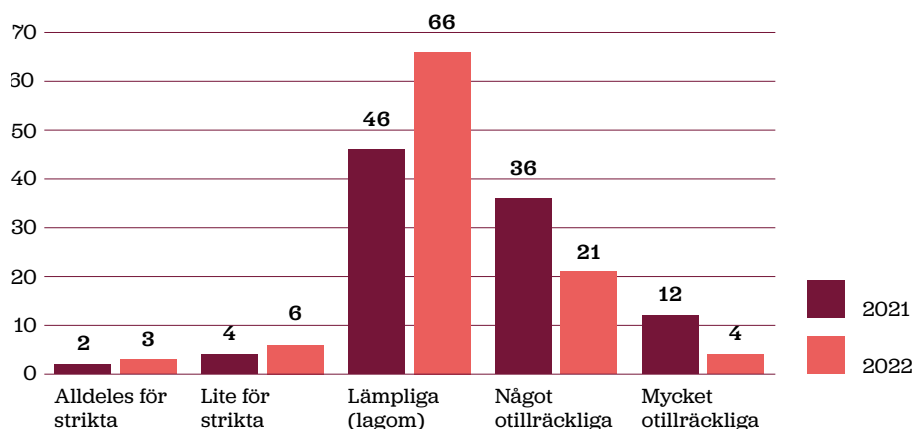
Pandemin var fortfarande i en allvarlig och farlig fas när vår första undersökning genomfördes 2021. Tilliten mellan människor sattes på prov men klarade sig väl visade Figur 17 i det föregående avsnittet. Men hur påverkades medborgarnas tillit till myndigheter och politiker? Prövades denna tillit hårdare om man utvidgar perspektivet och inte bara tänker på blåljusverksamheten?

Här ska vi inte glömma att fonden utgörs av ett medielandskap och informationsströmmar i sociala medier som kom att påverka uppfattningar om förvaltningen som inte alls behöver relatera till faktiska utfall av myndigheters och politikers agerande. Mycket tidigt i pandemihanteringen utsattes olika myndigheter och särskilt FHM och statsepidemiologen Anders Tegnell för hård kritik. En hel del kritik var befogad (SOU 2022:10 2022). Men de utsattes också för kritik som byggde på grundlösa påståenden. Ett exempel på en aktör som spred falsk information om FHM var Media Watch Sweden (MEWAS) som var en stängd Facebookgrupp som var aktiv under Corona-krisen. De bedrev osakliga och effektiva kampanjer mot den svenska coronastrategin (Janzon och Björkstén 2021). Gruppen spred falsk information till internationella medier och hängde ut forskare som ansågs ha ”fel” åsikter i frågor som handlade om Covid-19. Genomslaget var betydande

och i internationella medier kom Sverige att beskrivas som ett land som medvetet tillämpade strategier som gav de högsta överdödlighetstalen i Europa – när det i själva verket kom att visa sig vara tvärtom (TT 2022). Och, t.ex., barnläkaren Jonas Ludvigsson som anklagades för att begått brott mot mänskligheten slutade forska om Covid-19 på grund av kampanjer från MEWAS (Koskelainen 2021).

Med andra ord ska vi ha i åtanke att det vi säger här om opinionsbildningen, vilket har nämnts tidigare, inte automatiskt bör tolkas som något slags entydigt ”betyg” på politiker och myndigheters agerande. Resultaten måste tolkas med försiktighet och även om vi beskriver faktiska förhållanden i opinionsbildningen så betyder inte det nödvändigtvis att de svar på olika frågor som vi redogör för anger vad som orsakat uppfattningarna.

Låt oss börja med respondenternas syn på de åtgärder som myndigheter och politiker använt sig av för att möta och bekämpa pandemin (se Figur 16).

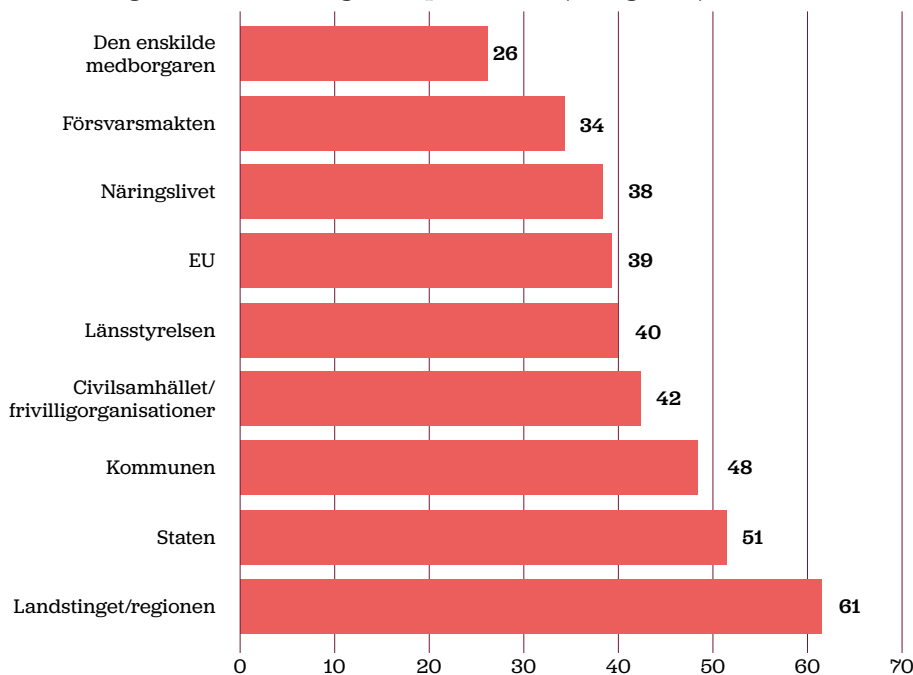

Figur 16. Tycker du att de åtgärder som myndigheter och politiker i Sverige vidtagit på grund av coronaviruset har varit för strikta, lämpliga eller otillräckliga?, 2021 och 2022 (procent) KÄLLA: DEN NATIONELLA SOM-UNDERSÖKNINGEN 2021 OCH 2022.

Här ser vi något av en vändning mellan mätillfällena. Närmare hälften av de svarade på frågan 2021 ansåg att åtgärderna varit något eller mycket otillräckliga. 46 procent svarade ”lämpliga”. Året därpå hade andelen som ansåg att åtgärderna varit något eller mycket otillräckliga halverats. 66 procent svarade då ”lämpliga”. Det var mycket som hände under året mellan mätningarna. Uppenbarligen kom vaccinet att ses som en räddning. Detta var något konkret som inträffade och gjorde en stor och uppenbar skillnad i pandemihanteringen. Och när restriktionerna avvecklades, även om dessa var milda i Sverige jämfört med till exempel de som tillämpades i Spanien och Storbritannien, så blev de facto kvarvarande restriktioner helt enkelt lättare att leva med och sannolikt även därför ansågs de vara mer lämpliga eller ”lagom.” I vart fall ser vi inte att svaren på dessa frågor reflekterar något slags kollektivt missnöje som ens kan liknas vid det som motiverade MEWAS i sina kampanjer. Andelen av respondenterna som ansåg att åtgärderna antingen var ”Mycket otillräckliga” eller ”Alldeles för strikta” var 14 procent 2021 och enbart 7 procent 2022.

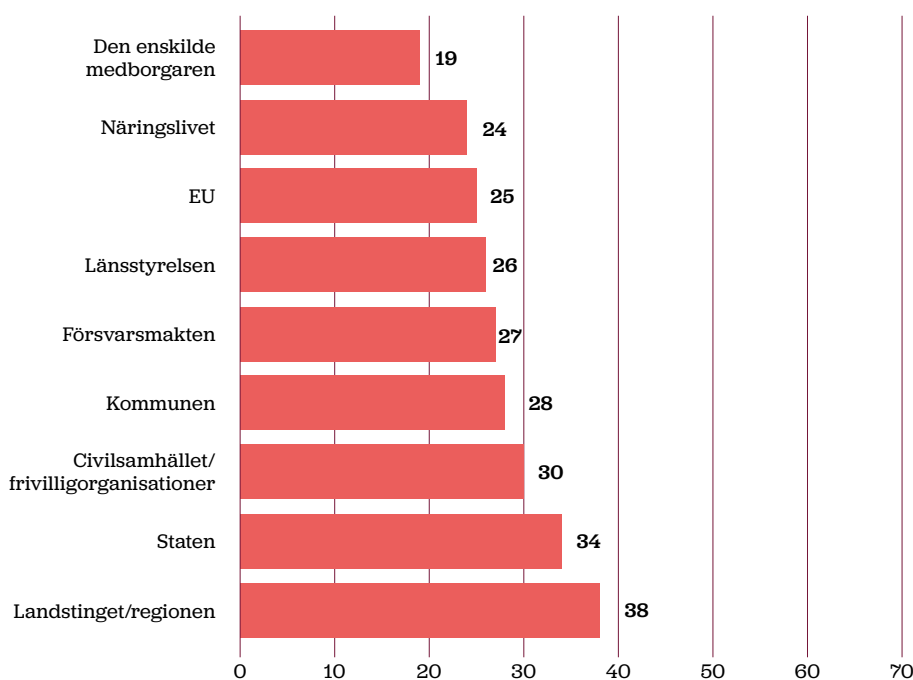
Om man med ytterligare hjälp av SOM-institutets frågor tittar närmare på hur olika myndigheter uppfattades under 2021 så ser vi att förtroendet för

myndigheter var större än det var för enskilda medborgare, civilsamhället och näringslivet i hanteringen av pandemin (se Figur 17).

Figur 17. Förtroende för aktörers hantering av coronapandemin?, 2021 (andel i procent som angett stort eller mycket stort förtroende) KÄLLA: DEN NATIONELLA SOM-UNDERSÖKNINGEN 2021.

Kommunen, staten och Landstinget/regionen rankas högst i svaren på frågan. Svaren liknar mycket de som samlades in när frågan ställdes mer specifikt om huruvida Coronapandemin påverkat förtroendet för svensk civil beredskap (se Figur 18).

Figur 18. Påverkat ditt förtroende för svensk civil beredskap inför en allvarlig kris eller ett krig?, 2021 (andel i procent som angett att de har ett förstärkt eller kraftigt förstärkt förtroende) Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2021.

Landstinget/regionen och statens agerande var vad som mest ökade förtroendet för svensk civil beredskap. Därefter kom civilsamhället/frivilligorganisationerna och kommunen. Återigen var det enskilda medborgare som var minst viktiga för att förstärka förtroendet för den civila beredskapen.

I ljuset av detta ter det sig som att staten och dess myndigheter, vid kris, har en viktigare roll att fylla för medborgarna än vad andra medborgare har. Det är kanske inte så konstigt. I och för sig kan individer utgöra ett viktigt stöd för varandra. När kriser uppstår kan människor självfallet agera solidariskt och stödja varandra. Men intressen på individnivå kan mycket väl komma i konflikt med varandra när resurserna blir knappa eller hoten blir omfattande. Istället för att söka hjälp av varandra kan då blicken riktas uppåt mot politiker och myndigheter för att få tydlig vägledning vilket kan bidra till ett samordnat, rättvist, och kollektivt handlande. Det sociala kapitalet som utgör ett kitt för samhället när det inte är kris, och i viss mån även i kris, kan inte förväntas hålla för, eller lösa, vad som helst. Det är lätt att tänka på de idéer som Thomas Hobbes formulerar i *Leviathan*. Ett samhälle, för att det ska kunna kallas ett samhälle, behöver en ledande kraft som kan se till att det sociala kontraktet upprätthålls för att undvika "naturtillståndet" – den situation som "ständigt präglas av rädsla och skräcken för att möta en våldsam död, där människans liv är ensamt, fattigt, elakt, brutalt och kort" (Hobbes 1968).

Detta är inga små frågor som vi närmar oss här. De berör kärnan i ämnet statskunskap och är lika viktiga för den som vill hålla ihop ett land i kris eller under hot. Men vi måste avgränsa ämnet något så vi kommer nu att hålla oss till några få insikter i ämnet som kan anses som särskilt viktiga för det psykologiska försvaret och som förtjänar en egen diskussion då de direkt berör sådant som håller ihop ett samhälle.

Legitimitet och förtroende – Krishantering, myndigheter och politiker

Nyckeln till effektiv styrning i ett land är att staten och dess ledare har legitimitet. Saknas legitimitet så är det bara styrning med repressiva metoder som återstår. Och utöver det mänskliga lidande som omfattande repression orsakar så är det även synnerligen kostsamt. Därför strävar även diktaturer efter att bygga upp en bild av sin styrning som *legitim*.

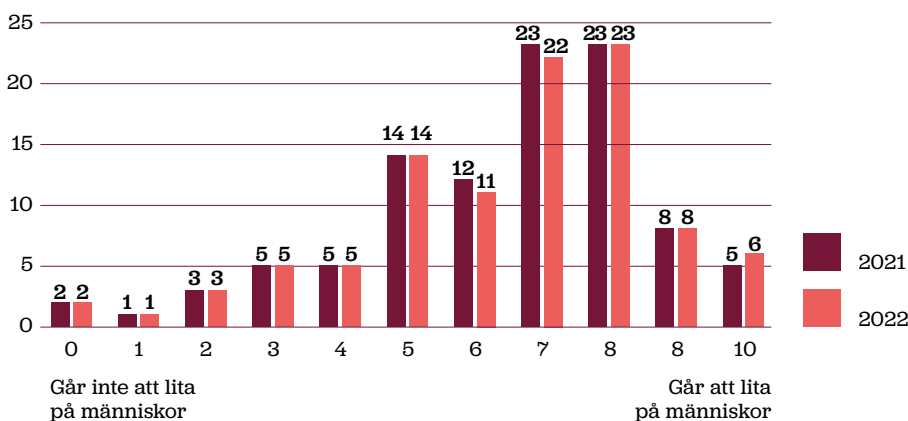
I Pakistan, när militären genomför sina statskupper, så är det oftast för "att skydda folket mot yttre hot" eller "de civila ledarnas korrupta beteende". Oavsett om de civila ledarna faktiskt har varit korrupta så handlar informations- och propagandakampanjer om att skapa bilden av den avsatta ledaren som illegitim och det egna styret som legitimt. Och den som inte ställer upp på den tolkningen hängs snabbt ut som någon som sätter alla andras väl och ve i fara.

I Kina används "the social credit system" och övervakning även i andra former för att inhämta information om vad som skapar legitimitet eller missnöje med staten. Hannah Arendt skrev, strax efter andra världskriget, att totalitära stater i längden blev omöjliga att upprätthålla för att kostnaden för att kontrollera varje individ blev för stor (Arendt 1968). Men med modern

teknologi, har Kina visat, att så är inte längre fallet. Det går att detaljövervaka individer och hela tiden veta hur opinionen rör sig – och direkt belöna eller bestraffa individer efter deras beteenden. Den kinesiska totalitära staten kontrollerar medborgarna, men letar hela tiden också efter det som kan tänkas skänka legitimitet. Och de individer som möjligtvis kan säga sådant som undergräver det kinesiska kommunistpartiets ledning hängs ut som illojala och som en samhällsfara.

Men hur skapas då legitimitet utöver vad propaganda- eller informationskampanjer kan åstadkomma?

En viktig faktor i sammanhanget är mellanmänsklig *tillit*. Om människor ska ställa upp och försvara ett land eller hjälpa till i en krissituation så krävs det att det finns någon form av tillit mellan ett lands medborgare. Här handlar det om svenskarnas paradgren: mellanmänsklig tillit. Här uppvisas en remarkabelt stark egenskap i det svenska samhället som ännu inte har påverkats negativt av kriser och hot i samhället (se Figur 19). Läget är tämligen stabilt, givet de förändringar och kriser som uppstått under senare tid.

Figur 19. I vilken utsträckning går det att lita på människor i allmänhet?, 2021 och 2022 (procent) KÄLLA: DEN NATIONELLA SOM-UNDERSÖKNINGEN 2021 OCH 2022.

Den höga graden av tillit mellan medborgarna kan möjligtvis utgöra en av de viktigaste stabiliserande faktorerna som hjälpt till att upprätthålla vitala samhällsfunktioner och hålla ihop samhället under senare år. Här finns en sammanhållande kraft som är unikt hög i ett globalt perspektiv. Men tyvärr finns det en baksida med detta som bör nämnas här. I en situation där bedrägerier ökar, där så kallade välfärdsbrott blir allt vanligare, och där kriminaliteten sprider sig så kan en alltför omfattande tillitskultur på individnivå skapa sårbarheter. Mycket tyder dessutom på att tillit till organisationer i civilsamhället har tillåtit och möjliggjort att Sveriges problem med extremism och segregation har förvärrats (Ranstorp 2023; Rojas och Hannah 2023). Ett tillitssamhälle utgör normen för det "goda samhället". Men det goda samhället är också sårbart. Det är inte långsökt att påstå att om inte det slags kriminalitet som just utnyttjar och skor sig på medborgarnas tillit minskar i omfattning så kan tilliten i samhället komma att avta inom kort.

Men mellanmänsklig tillit är också kopplad till tillit till staten. Därför är följande undersökningsresultat av stort värde i sammanhanget.

I litteraturen om hur legitimitet uppstår – oavsett statskick – så skiljer man ofta på legitimitet som byggs upp av ”input” och ”output” (Rothstein 2011). Det förra betonar i vilken grad medborgare får och kan vara med och bestämma. Det senare handlar om vad staten och styrande politiker lyckas ”leverera” (och då inte bara det som sägs i propagandan). I de västerländska demokratierna har just input betonats som central för demokratins överlevnad. Och det ligger ju i sakens natur – att demokratin bygger legitimitet genom *deltagande*. Men det räcker inte bara med input.

Statsvetaren Staffan Lindberg skakade om demokratidebatten när han visade att var femte ung medborgare var beredd att sälja sin röst för ganska lite pengar och att ungefär en fjärdedel tyckte det kvittade med demokratin i landet (Lindberg 2011). Detta var under en period i Sveriges utveckling då det måhända fanns mycket att kritisera från olika politiska perspektiv, men där ändå kriserna var av mindre allvarlig natur än de vi nu ser. De unga saknade knappast möjligheter att påverka till exempel genom att rösta, gå med i fackföreningar, gå med i arbetsgivarorganisationer, eller genom att påverka via organisationer som är aktiva i civilsamhället. Och ändå spelade möjligheten till input en så liten roll. Prislappen på en individs röst var trots allt låg.

Vad som tycks vara viktigare för medborgarna är output, dvs. att staten levererar det som medborgarna vill ha och behöver (Rothstein 2011). Det skapar legitimitet. Enligt vissa perspektiv så är en väl fungerande stat en förutsättning för att tilliten mellan medborgarna ska uppstå (Rothstein 2011). Enligt andra är det tvärtom. Det är när medborgarna litar på varandra som den universalistiska staten med låg korruption, god ekonomisk tillväxt och väl fungerande demokrati kan byggas (Putnam 1992).

Dessa insikter ger inget riktigt bra svar på varför så många svenska ungdomar värderade demokratin så lågt. Men något säger kanske Lindbergs inlägg om hur människor i en välmående demokrati tänker. En demokrati där de flesta lyckligtvis aldrig upplevt ett krig och där alla under hundra år fick det bättre än den föregående generationen. Här ligger Maslows behovspyramid nära till hands. I de flesta delarna av världen tvingas människor att i första hand tänka på de fysiologiska behoven och säkerheten. Därefter kan mer tid ägnas åt vad som tillfredsställer känslor som handlar om samhörighet, kärlek, självförtroende och självförverkligande. Output rankas alltså ofta högre än input (Rothstein 2011). Att det förhåller sig så märks tydligt om man besöker länder som präglas av hög politisk instabilitet. Det är lätt att förvänta sig att alla helst vill ha demokrati. Men för många betraktas demokrati som öppna våldsamma konflikter och polarisering. Det är viktigare att veta att strömmen kommer till hushållen, att vägarna är farbara och att det finns skolor och sjukhus som fungerar på en någorlunda acceptabel nivå.

Och output är självfallet viktigt även i Sverige. Men här har vi starka institutioner som ger en hel del trygghet. Och vi har haft en mycket trygg tillvaro länge. Så om stödet för demokrati sviktar här så kan det knappast bero på att demokrati betraktas som ett riskprojekt. Men ett rikt och väl fungerande samhälle kan leda till att individer inte känner att de måste eller vill anstränga sig så hårt för att upprätthålla demokratin på fler sätt än att avge sin röst vart fjärde år. Partier, fackföreningar och organisationer i civilsamhället har länge sett nedåtgående medlemstal som ger stöd för den

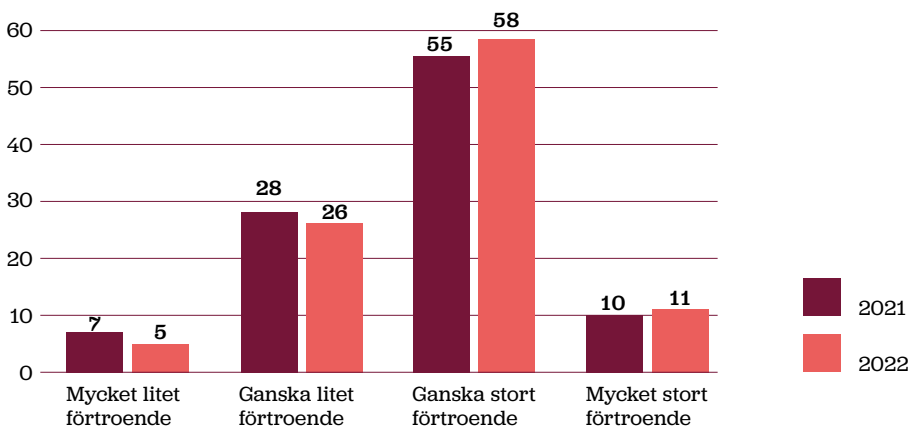
hypotesen. I ett relativt sett välfungerande samhälle kan medborgare tappa engagemanget för demokratin för att de hittar andra värden som lockar mer. Det finns annat som drar. Vi vet t.ex. att svenskarna placeras längst uppe till höger i Ronald Ingleharts and Christian Welzels kulturkarta där självförverkligandet är det som är det viktigaste för individerna. Kanske tänker medborgarna, särskilt de yngre, att självförverkligandet inte har så mycket att göra med demokrati. Demokrati är ju ett krävande kollektivistiskt och ständigt pågående arbetsprojekt.

Vi kommer inte reda ut alla dess frågor här. Men vi kan bidra med några insikter om hur individernas syn på staten förändras vilket åtminstone berör dessa resonemang. Men vi gör inte den analysen av de skäl som motiverar ledarna i Kina som vill bestraffa avvikare. Vi gör det för att det psykologiska försvaret i en demokrati behöver begripa opinioner för att skapa trygghet och försvara landet mot direkta angrepp, och försvara demokratin och grundläggande friheter, samtidigt.

Med detta sagt går vi mot slutet av de deskriptiva redogörelserna genom att först beskriva sådant som kopplas till statens och myndigheternas legitimitet på olika sätt. Och därefter går vi in på försvarsviljan. Det vi kommer fram till här är leder oss sedan vidare till den fördjupade analysen i del fem.

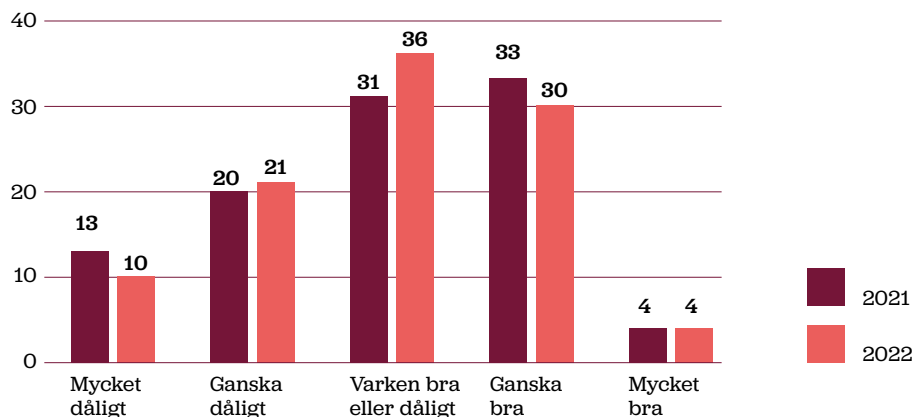
Myndighetsförtroende

Vi börjar med att undersöka om förtroendet för svenska myndigheter förändrades under den aktuella perioden 2021 till 2022 – och då handlar det om generellt myndighetsförtroende, utan någon specifik koppling till en kris som t.ex. pandemin.

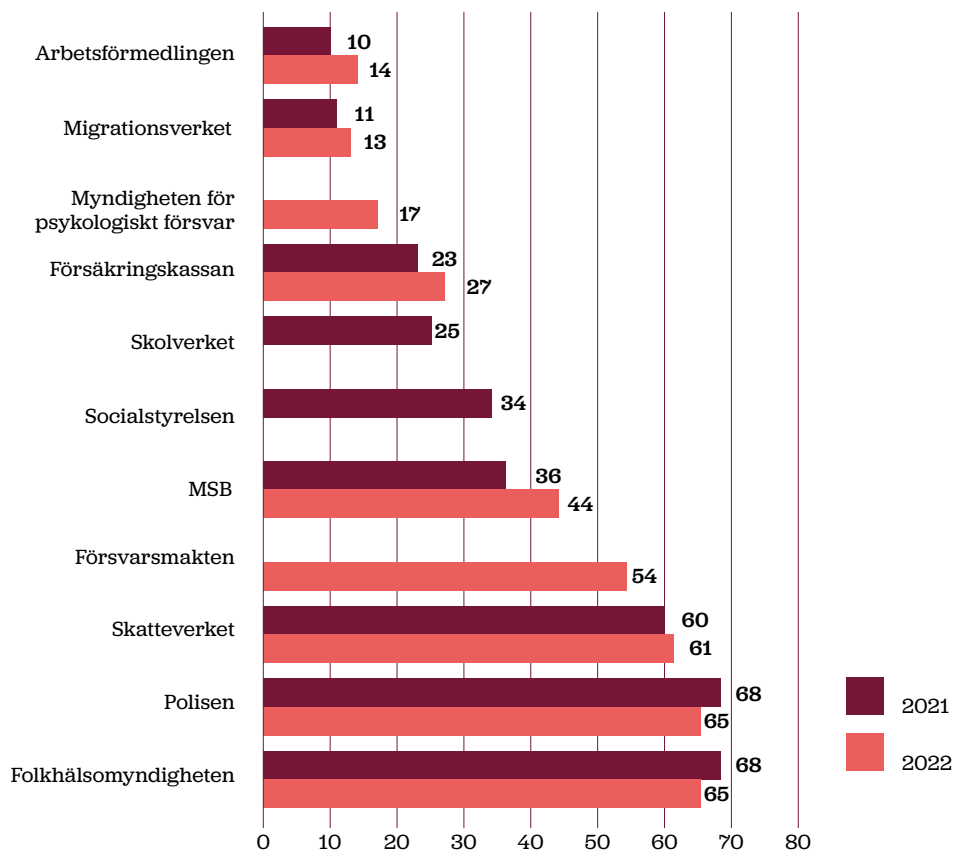
Figur 20. Allmänt sett, hur stort förtroende har du för svenska myndigheter?, 2021 och 2022 (procent) KÄLLA: DEN NATIONELLA SOM-UNDERSÖKNINGEN 2021 OCH 2022.

Skillnaderna är påfallande små. Egentligen ser vi ingen generell förändring av förtroendet för statliga myndigheter från 2021 till 2022 (se Figur 21). Vi får därför gräva mer i de detaljerade frågorna på samma tema. Till att börja med kan vi se på svaren på frågan om regeringen ansågs sköta sina uppgifter (se Figur 21).

Figur 21. Hur tycker du att regeringen sköter sin uppgift?, 2021 och 2022 (procent)
 KÄLLA: DEN NATIONELLA SOM-UNDERSÖKNINGEN 2021 OCH 2022.

Inte heller här ser vi några större förändringar. Det är först när specifika myndigheter nämns som vi kan urskilja vissa förändringar (se Figur 22).

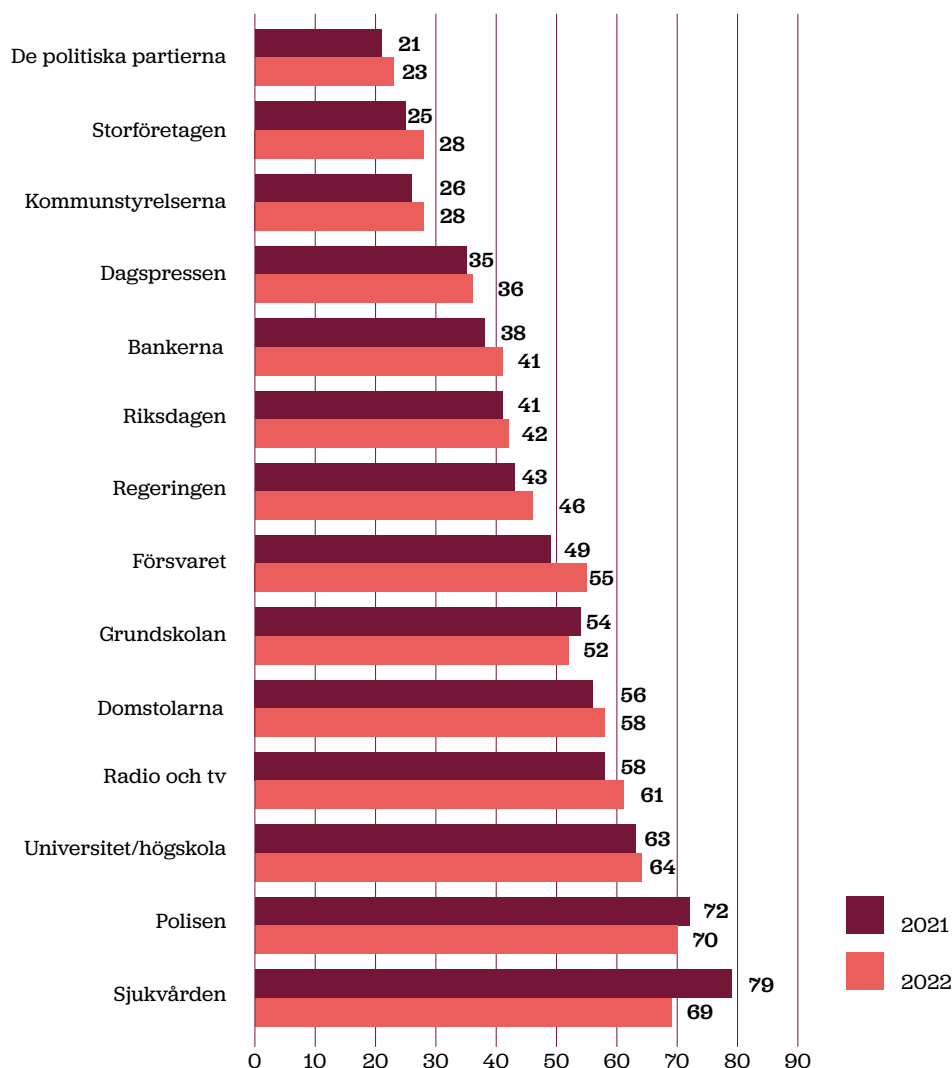

Figur 22. Hur anser du att följande myndigheter sköter sin uppgift?, 2021 och 2022 (andel som svarat mycket bra eller ganska bra) KÄLLA: DEN NATIONELLA SOM-UNDERSÖKNINGEN 2021 OCH 2022.

Här ser vi att det finns stor variation i förtroendet till olika myndigheter. Myndigheten för psykologiskt försvar var helt nybildad när frågan ställdes 2022 så det var sannolikt få respondenter som ens kände till verksamheten då. MPF fick mer förtroende än Migrationsverket och mindre än Försäkringskassan. MSB fick ökat förtroende under perioden samtidigt som förtroendet

sjönk något för Folkhälsomyndigheten och polisen. Och här kan vi alltså se att förtroendet för polisen ökar samtidigt som antalet allvarliga våldsamma brott ökar. Generellt sett så uppstår ingen större förändring som tyder på allvarligt eller dramatiskt sänkta förtroendenivåer som en effekt av händelser under perioden 2021 till 2022.

När en liknande fråga ställdes om förtroendet för hur arbetet sköts i samhället av olika aktörer så blev svaren likartade (se Figur 23).

Figur 23. Hur stort förtroende har du för det sätt på vilket följande institutioner och grupper sköter sitt arbete?, 2021 och 2022 (andel som svarat ganska eller mycket stor förtroende) KÄLLA: DEN NATIONELLA SOM-UNDERSÖKNINGEN 2021 OCH 2022.

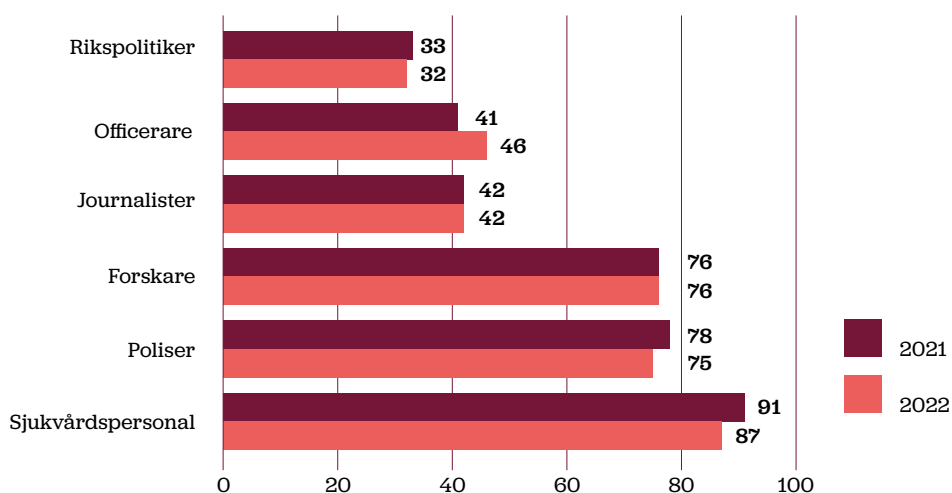
Återigen ser vi stor variation i tilliten. De politiska partierna får lägst förtroendesiffror vilket är oroväckande. Här finns grogrund för populism och politisk extremism av olika slag. Vi ser även en omfattande misstro gentemot storföretag. Storföretag, liksom banker, har i den politiska debatten kontinuerligt kritiserats hårt för att orsaka ekonomiska klyftor och orättvisor. Kommunstyrelser har kritiserats i ekonomiska frågor och dagspressen för att den har politiska agendor. Även om vi inte här kan gå igenom alla de motiv som ligger bakom misstro mot olika aktörer i samhället så ser vi att försvaret

åtnjuter tillit av ungefär hälften av de tillfrågande. Polisen, trots ovan nämnda skäl som skulle kunna ge upphov till bristande förtroende, får höga förtroendesiffror precis som sjukvården.

Det är endast sjukvården som ser en mer markant nedgång i förtroendesiffrorna. Det skulle mycket väl kunna vara ett resultat av att pandemin ledde till kraftigt ökade vårdköer. Vi ser även att tilliten till försvaret ökar med fem procentenheter mellan mättillfällena. Under samma period så ökade inte försvarskapaciteten nämnvärt i Sverige. Men samma sak kanske gäller här som för polisen. I en tid när deras verksamhet blir mer avgörande för hanteringen av hot och kriser så uttrycker medborgarna förhoppningar i sina svar på tillitsfrågan, snarare än faktiska bedömningar av hur effektiva dessa institutioner är i sin verksamhet.

Men här ser vi i vart fall inga spår av något mer omfattande ras för tilliten till myndigheter eller andra samhällsaktörer under den turbulenta mätperioden.

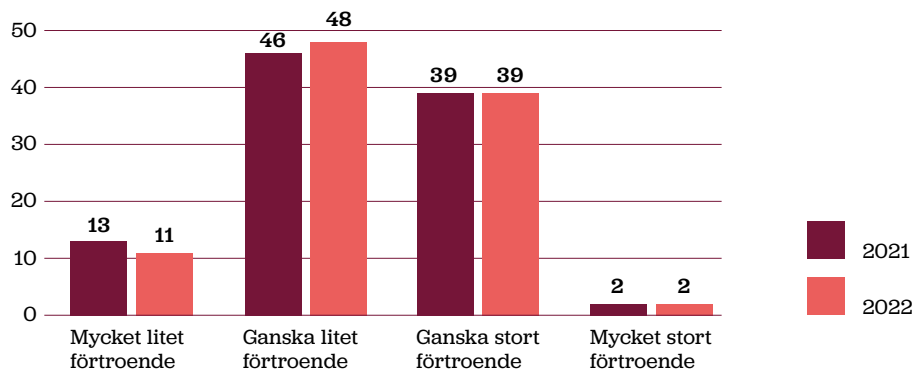
Och ser vi på resultaten för frågan om förtroendet för hur arbetet sköts av en mindre grupp utvalda professioner så är det återigen ingen större skillnad att tala om mellan de två åren (se Figur 24).

Figur 24. Allmänt sett, hur stort förtroende har du för det sätt på vilket följande yrkesgrupper sköter sitt arbete?, 2021 och 2022 (andel som svarat ganska eller mycket stor förtroende) KÄLLA: DEN NATIONELLA SOM-UNDERSÖKNINGEN 2021 OCH 2022.

Här får journalister och officerare rätt låga tillitssiffror. För officerarna ser vi, som för försvaret ovan, en viss ökning. Men här ser vi inte bara en viss minskning i förtroendet för sjukvårdspersonal utan även i viss mån en minskning i förtroendet för polisen.

Men hur ska vi tolka resultaten för rikspolitiker? Vid första anblick kan man reagera genom att önska att fler hade förtroende för våra folkvalda – precis som för de politiska partierna. Men å andra sidan får man tänka på att svaren på frågan lär färgas av att de flesta som kan uppfattas som någon som tillhör gruppen ”politiker”, mestadels är politiker (eller partier för den delen) som den tillfrågande själv inte skulle rösta på. Men att så få rikspolitiker ändå inte anses sköta sitt arbete på ett sätt som skapar förtroende ger ändå skäl för oro. Det samma gäller svaren på nästa fråga.

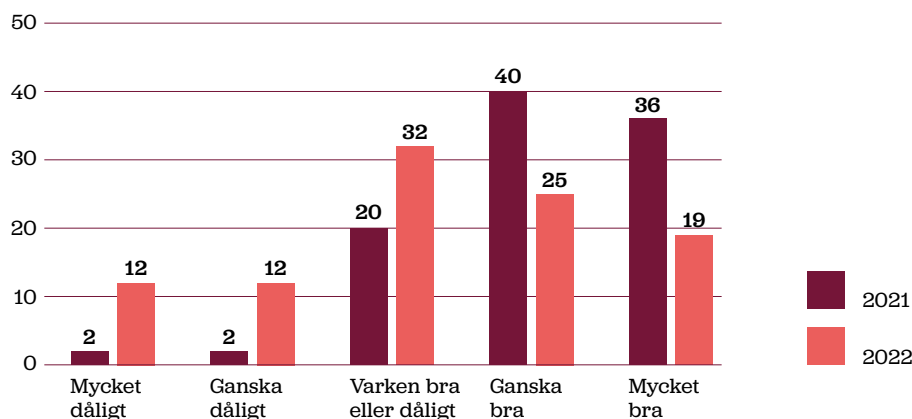

Figur 25. Allmänt sett, hur stort förtroende har du för svenska politiker?, 2021 och 2022 (andel som svarat ganska eller mycket stor förtroende) KÄLLA: DEN NATIONELLA SOM-UNDERSÖKNINGEN 2021 OCH 2022.

En majoritet av de tillfrågande har mycket lite eller ganska litet förtroende för politiker (se Figur 25). Återigen spelar säkerligen partipreferenser och vilken regering som har makten en roll här, men det är bekymrande att så få trots allt litar på denna viktiga grupp av aktörer som upprätthållandet av demokratins funktioner vilar på. Men vad gäller förändringar ser vi inte heller här att det turbulenta året 2021 till 2022 förvärrade tillitsnivåerna på något omfattande sätt. Varken generellt eller i sammanhang som var närmare kopplade till pandemin.

Slutsatsen är att pandemi- och konfliktåret 2021 till 2022 inte tycks ha förvärrat läget vad gäller tilliten till politiker och myndigheter, och inte heller många andra aktörer i samhället. Om vi då använder tillitsmätningarna som ett slags proxy för legitimitet så kan vi hävda att staten, dess politiker och myndigheter, klarade sig relativt väl under året 2021 till 2022. Men innan vi stannar vid den bedömningen så har vi resultat för ytterligare två frågor som mer direkt mäter styrelseskickets legitimitet.

År 2021 ställde vi två frågor som handlar om i vilken grad medborgarna anser att de bör rätta sig efter nya lagar, regler och förordningar som politiker driver igenom.

Figur 26. I vilken grad skulle du rätta dig efter nya lagar, regler och förordningar om...?, 2021 (procent) KÄLLA: DEN NATIONELLA SOM-UNDERSÖKNINGEN 2021.

Föga förvånande så tycker de flesta att de skulle rätta sig efter lagar, regler och förordningar som drivs igenom av det parti de själva röstat på får makten – 76 procent svarar att de skulle rätta sig i hög grad eller mycket hög grad (se Figur 26). Men om individerna ogillar partiet vid makten så sjunker entusiasmen betydligt för att följa de beslut som tas. Då anser endast 44 procent att de skulle rätta sig efter lagar, regler och förordningar om ett parti de ogillar har makten. Kanske tänker respondenterna särskilt på vissa frågor som utgör vattendelare på höger-vänsterskalan. Det kan ju handla om immigration, asylrätt, miljö- och klimatfrågor, angivarplikt, m.m. som gör att respondenterna anser att det är viktigare att följa sitt hjärtas röst eller ideologiska grundprinciper, snarare än att följa lagen.

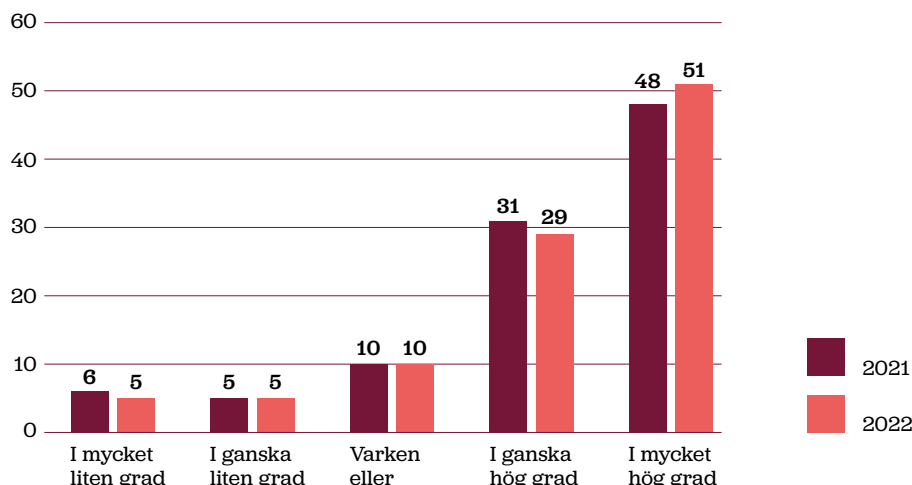
Det kan också vara så att vi med frågorna fångar upp en mer tveksam inställning till demokratin, som vittnar om att alla vill ha demokrati så länge det parti eller den koalition som man själv röstar på får makten. Men mer om de bakomliggande motiven till inställning till att följa lagen vet vi inte just nu. Vi vet bara att det finns ett betydande glapp här som bekräftar våra tidigare mätningar på att den politiska toleransen är i flera avseenden låg i Sverige. Och de två frågeområdena hör ihop. Demokratin är beroende av att medborgarna inte bara är beredda att utsträcka rättigheter till de som de personligen ogillar (Persson och Widmalm 2022). Det krävs även att demokratiskt fattade beslut respekteras. Kanske inte precis i alla frågor, men i de flesta.

Några av dessa resonemang och varningsflaggor som hissats nu är även relevanta för våra resultat om försvarsviljan.

Försvarsviljan

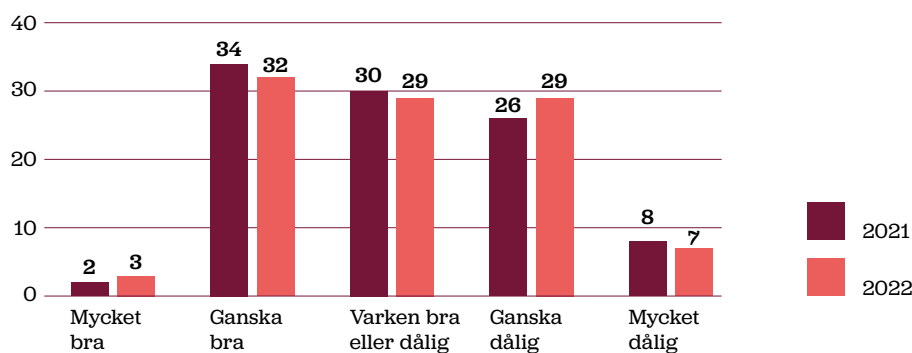
Låt oss börja med att se hur det är ställt med motståndskraften rent allmänt när samhället kan drabbas av olyckor, brott eller kriser, eller för den delen motståndsandan när den definieras som ”beredskap att ta ansvar i en kris-situation” (Petersson 2023a). Vi har i båda undersökningarna, 2021 och 2022, frågat i vilken mån de tillfrågade är villiga att vid nödsituationer hjälpa till och samarbeta med *blåljuspersonal*. Här handlar det om en grundläggande inställning till institutioner som hanterar kriser. Ett starkt stöd för dessa kan betraktas som en nödvändig om än inte en tillräcklig förutsättning för individer att ge sitt stöd till det civila och militära försvaret.

För det första kan vi se att medborgarnas stöd för att hjälpa blåljuspersonal vid kriser är alltså högt – och ligger på cirka 80 procent (se Figur 27). Vi har tidigare visat att de som är yngre, välutbildade, har hög inkomst och är uppvuxna i Sverige är de som främst är beredda att bistå blåljuspersonal vid kriser (Widmalm och Persson 2022b). Om man ska tala om förändring under perioden 2021 till 2022 så kan vi se att något fler tycks ha övergått från svarsalternativet ”I ganska hög grad” till ”I mycket hög grad” på frågan om de är beredda att bistå blåljuspersonal vid kris. Det är bara ungefär en tiondel av befolkningen som säger att de inte skulle kunna tänka sig att göra det.

Figur 27. Hur villig är du att hjälpa till? Vid nödsituationer är jag villig att hjälpa till och samarbeta med blåljuspersonal, 2021 och 2022 (andel som svarat att de i ganska hög eller mycket hög grad är villig att hjälpa till) KÄLLA: DEN NATIONELLA SOM-UNDERSÖKNINGEN 2021 OCH 2022.

Svenskar har utan tvekan berörts djupt av kriget i Ukraina. Det finns det gott om vittnesmål om. Vi vet att både stödet för NATO-medlemskap och stödet för ökade försvarsanslag gick upp efter den fullskaliga februariinvasionen 2022. En första fråga vi kan ha nytta av att titta närmare på här i relation till den beskrivna händelseutvecklingen är om de tillfrågade bibehöll åsikten att den svenska beredskapen för att hantera samhällskriser är god. Den frågan berörde fler frågor än just krigsfara eftersom den anger att man ska relatera svaren till "samhällskriser". Men lägg märke till att den även anger "beredskap". Det är inte orimligt att tänka sig att frågan hos respondenterna kan associeras till både det militära som det civila försvaret.

Figur 28. Vilken är din uppfattning om Sveriges beredskap att hantera samhällskriser?, 2021 och 2022 (procent) KÄLLA: DEN NATIONELLA SOM-UNDERSÖKNINGEN 2021 OCH 2022.

Det är inga stora förändringar som inträffar här heller (se Figur 28). Men andelen som tycker att "den är ganska dålig" går ändå upp något från 26 till 29 procent. Mot bakgrund av att bara en tredjedel tycker att beredskapen är mycket eller ganska bra så vore det naturligt att en betydande del av befolkningen skulle vilja engagera sig för försvaret. Samma förväntning väcks av ökningen i stödet för NATO-medlemskap och för att höja försvarsanslaget. Givet de mer påtagliga yttre hoten kunde man ha förväntat sig att försvars-

viljan i Sverige skulle ha ökat från 2021 till 2022. Nu kan vi undersöka om något av stödet för blåljuspersonal finner motsvarande stöd när det kommer till det civila och militära försvaret.

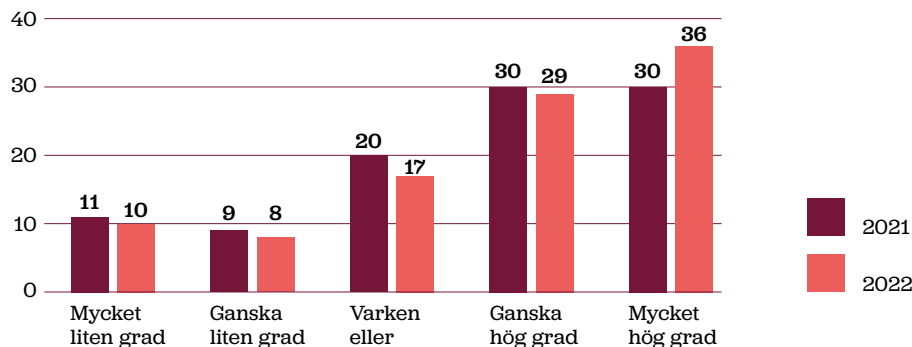
Eftersom just validiteten i frågor som ställs om försvarsvilja har diskuterats en hel del tidigare (Cancino Montecino, Svenonius, och Michélsen Forsgren Miranda 2023; Häggström och Oksanen 2023; Petersson 2023a, 2023b; SOU 2020:29 2020), så vill vi bidra med följande klargörande om hur vi tänker oss att försvarsviljan mäts här.

När vi ställer frågan ”Hur villig är du att vid kris bidra till det civila försvaret?”, så tänker vi oss att detta kan mäta en allmän vilja att ställa upp vid mobilisering för att möta ett angrepp från en yttre fiende (SOU 2020:29 2020). Med det civila försvaret kan menas att man hjälper till med att hålla barn- och äldreomsorgen igång, att hjälpa till för att sjukhusen ska fungera, att upprätthålla viktiga samhällsfunktioner, m.m. Det mäter framför allt inställningen till att bidra och hjälpa till med de uppgifter som inte direkt har att göra med det militära försvaret. Det mäter däremot frågan: ”Hur villig är du att vid kris bidra till det militära försvaret?” Här kan det handla om att lyda en inkallelseorder och att därefter ingå i vårt militära försvar av landet, t.ex. i infanteriet som soldat eller befäl. Båda frågorna mäter huruvida respondenterna *kan tänka sig* att ta sig an de nämnda uppgifterna. Vi kan självfallet inte veta säkert om de som säger sig vara försvarsvilliga faktiskt skulle ta sig an uppgifterna vid ett krig, men sannolikt skulle fler av de som säger att de kan tänka sig att ställa upp aktivt i någon del av försvaret göra det jämfört med de som säger att de inte skulle vara villiga att göra det. Svaret på frågan om hur många, mer exakt, som ställer upp för försvaret i olika former får vi först reda på i en skarp situation men frågor som dessa om viljan att bidra till försvaret kan över tid påvisa förändringar som är viktiga att känna till. Dessutom bidrar frågorna till ytterligare en viktig aspekt som är viktig för den som vill undersöka försvarsvilja. Om frågorna på något sätt mäter i vilken mån faktiskt individer kan komma att ställa upp för försvaret vid en verklig krissituation bestående av ett angrepp av främmande makt, så är även korrelationer till individers egenskaper av stort värde att känna till. Om en individ säger sig vara villig att ställa upp för det militära försvaret och den inställningen korrelerar exempelvis till utbildningsnivå så kan vi veta hur vi kan verka för ökad militär försvarsvilja – eller vi vet i vart fall var vi ska leta efter mekanismerna.

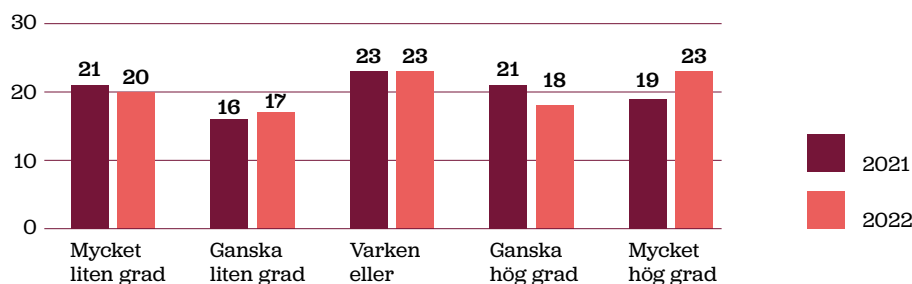
När vi undersöker inställningen till det civila försvaret (se Figur 29) så tycks det i viss mån vara så att händelser under perioden 2021 till 2022 tycks ha påverkat de tillfrågades inställning.

Från 2021 till 2022 ökade andelen som angav att de kunde tänka sig att vid kris bidra till det civila försvaret i mycket hög grad från 30 till 36 procent. Samtidigt tappar alternativet ”i ganska hög grad” en procentenhet. Andelen som svarade i ganska eller mycket hög grad gick från sextio till sextiofem procent. Här är glaset uppenbarligen mer än halvfyllt. Men om det räcker för att försvara landet i en krigssituation kan vi självfallet inte bedöma här.

När vi kommer till resultatet för det militära försvaret är resultatet mer förvånande (se Figur 30).

Figur 29. Hur villig är du att vid kris bidra till det civila försvaret?, 2021 och 2022 (procent) KÄLLA: DEN NATIONELLA SOM-UNDERSÖKNINGEN 2021 OCH 2022.

Figur 30. Hur villig är du att vid kris bidra till det militära försvaret?, 2021 och 2022 (procent) KÄLLA: DEN NATIONELLA SOM-UNDERSÖKNINGEN 2021 OCH 2022.

Även här ökar andelen något som anger att de ”i mycket hög grad” kan tänka sig att vid kris bidra till det militära försvaret från 19 procent till 23 procent. Och slår vi ihop förändringarna av de som svarat antingen ”i ganska hög grad” och de som svarat ”i mycket hög grad” så är det i princip ingen skillnad mellan de två åren. De som var beredda att bidra utgjorde 2022 ungefär 41 procent mot 40 procent 2021. Det skedde alltså en ökning med blott en procentenhet, trots kriget i Ukraina. Även här kan vi inte avgöra betydelsen av att glaset i detta fall är mer än halvtomt. I det europeiska sammanhanget så är det inte en låg siffra. Men det är ändå betydligt lägre än försvarsviljan i Finland (YLE 2022). Det krävs fler analyser, och då inte bara av opinionsmätningar, för att avgöra vad som är en tillräckligt god försvarsvilja.

Men vi kan tydligt se att samtidigt som situationen i närregionen förvärrades, när stödet för NATO-medlemskap och försvarsutgifter ökade, och när beredskapen uppfattades som bristfällig av en betydande del av de tillfrågade, så fick det ändå en begränsad effekt på viljan att ställa upp för det civila försvaret, och den leder inte alls till att fler skulle vara beredda att försvara landet med militära medel. Bara denna observerade icke-effekt är ett viktigt forskningsresultat i sig, och vi återkommer till detta i slutet av rapporten. Men mer kan göras med tillgängliga data i frågan. Vi kan säga mer om vilka faktorer som påverkar den uttalade viljan att försvara landet? Vi kan dessutom säga mer om vad som spelar roll för stödet för demokratin och vad som kan påverka huruvida individer anser att staten har legitimitet. Dessa frågor står i fokus för nästa avsnitt där vi presenterar ett antal regressionsmodeller för att se vilka faktorer som samvarierar med försvarsvilja och försvaret av demokratin.

Del 6 |
Korrelationer
och
förklarings-
modeller

För att ge en bättre förståelse för vilka faktorer som har betydelse för medborgarnas försvarsvilja och deras benägenhet att försvara demokratin presenterar vi i följande avsnitt resultaten från fyra separata regressionsanalyser. Den första regressionsanalysen handlar om de faktorer som antas påverka benägenheten att vilja pausa demokratin för att lösa olika problem och kriser (se ovan Figur 15). Den andra analysen handlar om faktorer som väntas samvariera med benägenheten att följa lagen, dels om ett parti man röstat på får makten och dels om ett parti man ogillar får makten (se ovan Figur 27). Vi betraktar detta som ett slags test på statens legitimitet i medborgarnas ögon. Den tredje analysen avser medborgarnas vilja att vid kris bidra till det civila försvaret (se ovan Figur 29), medan den fjärde analysen avser medborgarnas vilja att vid kris bidra till det militära försvaret (se ovan Figur 30). (De fullständiga regressionsmodellerna redovisas i Appendix).

Vilka faktorer samvarierar med benägenheten att tillfälligt vilja begränsa demokratin?

I Tabell 1 – som avser 2022 års SOM-undersökning – illustreras vilka faktorer som påverkar benägenheten bland medborgarna att tillfälligt vilja begränsa demokratin för att lösa olika problem och kriser. Fyra olika slags faktorer har undersökts: 1) olika former av upplevda hot; 2) uppfattningar om betydelsen av politiska fri- och rättigheter; 3) förtroende för demokratin, myndigheter och andra människor, samt politiskt intresse och engagemang; 4) olika bakgrundsfaktorer som kön, ålder, utbildning, inkomst, uppväxtort och placering på vänster-högerskalan. Det bör i sammanhanget nämnas att dessa faktorer avser variation på individnivå och fångar inte upp variation på systemnivå. De ska inte ses som uttömmande utan utgör endast ett axplock av tänkbara påverkansfaktorer som ofta förekommer i forskningslitteraturen. De faktorer som redovisas i Tabell 1 är endast de faktorer som – vid kontroll för alla övriga faktorer – tycks spela roll för, i detta fall, benägenheten att vilja pausa demokratin. Samtliga faktorer som

redovisas är signifikanta på minst 95% säkerhetsnivå och den riktning i vilken sambanden går markeras med ett plustecken (=positivt samband) eller ett minustecken (=negativt samband).

	Demokrati- begränsnings- index	Pausa demokratin p.g.a. klimat- och miljökris	Pausa demokratin p.g.a. integrations- problem
Hotad av miljö- förstöring/ klimat- förändring	+	+	
Hotad av ekonomisk kris		-	
Hotad av våld och övergrepp utanför hemmet			+
Hotad av främmande makt		+	
Hotad av invandring	+		+
Demonstrations- frihet	-	-	-
Frihet eller säkerhet (=frihet)	-	-	-
Politiskt intresse	-	-	
Ålder	+		
Utbildning	-		-
Vänster-höger- position (=höger)		-	+

Tabell 1. Faktorer som samvarierar med benägenheten att tillfälligt pausa demokratin, 2022. KÄLLA: DEN NATIONELLA SOM-UNDERSÖKNINGEN 2022. FÖR EN FULLSTÄNDIG REDOGÖRELSE, SE TABELL A1 I APPENDIX.

I den första kolumnen i Tabell 1 undersöks de faktorer som påverkar vårt s.k. demokratibegränsningsindex, som är ett sammanvägt mått för alla sex alternativa skäl till att vilja pausa demokratin (klimat- och miljökris, finanskris, pandemi, könsdiskriminering, grov brottslighet och integrationsproblem). Här framgår att det finns två positiva och statistiskt signifikanta samband (på 95% säkerhetsnivå) mellan upplevda hot – dels från miljöförstöring och klimatförändring, dels från invandring – och benägenheten att vilja pausa demokratin. Ju mer man upplever dessa hot, desto mer benägen tycks individen vara att tillfälligt begränsa demokratin. Det föreligger även ett negativt samband mellan betydelsen av demonstrationsfriheten och vårt demokratibegränsningsindex; ju högre individer värderar demonstrationsfriheten, desto mindre benägna är de att vilja pausa demokratin. Samma sak gäller frågan om frihet vs. säkerhet, där det negativa sambandet visar att de individer som väljer frihet framför säkerhet tenderar att i lägre grad vara villiga att begränsa demokratin. Det finns vidare ett negativt samband mellan politiskt intresse och beredvilligheten att inskränka demokratin. Bland bakgrundsfaktorerna är det två faktorer som får genomslag: äldre medborgare tenderar att i högre grad

vara villiga att pausa demokratin, medan högutbildade tenderar att i längre grad vara villiga att införa tillfälliga demokratibegränsningar.

I den andra och tredje kolumnen i Tabell 1 illustreras sambanden mellan två delkomponenter i demokratibegränsningsindexet – nämligen benägenheten att vilja pausa demokratin för att hantera en klimat- och miljökris respektive integrationsproblem – och de olika potentiella förklaringsfaktorer som vi undersöker. Dessa två delkomponenter är särskilt intressanta att studera mer i detalj eftersom de tycks följa en likartad logik samtidigt som de attraherar helt olika kategorier av medborgare. Båda dessa skäl till att vilja pausa demokratin hänger samman med olika slags hotbilder. För de individer som vill pausa demokratin p.g.a. en klimat- och miljökris tycks, förutom det upplevda hotet från just miljöförstöring/klimatförändring, även ett upplevt hot från främmande makt öka denna benägenhet, medan hot från ekonomisk kris minskar det. För de individer som vill pausa demokratin p.g.a. integrationsproblem tycks, förutom det upplevda hotet från just invandring, även ett upplevt hot från främmande makt och från öppet våld öka denna benägenhet. Hotbilderna skiljer sig m.a.o. åt.

I övrigt bedömer båda dessa kategorier av medborgare våra demokratiska fri- och rättigheter på liknande sätt. Det finns ett negativt samband för båda grupperna mellan betydelsen av demonstrationsfriheten och benägenheten att tillfälligt vilja begränsa demokratin; ju lägre individer värderar demonstrationsfriheten, desto mer benägna är de att vilja pausa demokratin. Samma sak gäller frågan om frihet vs. säkerhet där det negativa sambandet visar att de individer som väljer frihet framför säkerhet tenderar att i lägre grad vara villiga att pausa demokratin. Politiskt intresse har en negativ inverkan för de individer som vill begränsa demokratin för att hantera klimat- och miljöförstöring, medan ett motsvarande samband saknas för de individer som bekymrar sig över integrationsproblem. Däremot finns ett negativt samband mellan utbildningsnivå och de individer som vill pausa demokratin för att hantera integrationsproblem, medan motsvarande samband saknas för de individer som vill pausa demokratin p.g.a. klimat- och miljöförstöring. Avslutningsvis finner vi även ett omvänt samband för dessa två kategorier av medborgare vad gäller deras position på vänster- och högerskalan. Ju längre till vänster en person positionerar sig längs denna skala, desto större tycks benägenheten vara att pausa demokratin för att hantera en klimat- och miljökris. Det omvända förhållandet råder för att hantera integrationsproblem; ju mer till höger en person befinner sig på vänster- och högerskalan, desto mer benägen tycks individen vara att vilja begränsa demokratin. Sammantalet ger detta bilden av två olika typer av medborgare som utifrån skiftande utgångspunkter tycks vara benägna att göra avkall på demokratins principer.

Vilka faktorer samvarierar med benägenheten att följa lagen?

Den andra regressionsanalysen – som avser 2021 års SOM-undersökning – handlar om faktorer som samvarierar med benägenheten att följa lagen, antingen om ett parti man röstat på får makten eller om ett parti man

ogillar får makten. I den första kolumnen i Tabell 2 illustreras vilka faktorer som påverkar benägenheten bland medborgarna att följa lagen, givet att ett parti som man röstat på får makten. Här kan vi konstatera att det finns ett antal faktorer som samvarierar med lagefterlydnad: upplevelsen av hot från främmande makt (negativt samband), betydelsen av åsiktsfrihet (positivt samband), förtroende för myndigheter (positivt samband), intresse för politik (positivt samband), kön (kvinnor är mer benägna att följa lagen än män), inkomst (positivt samband) och utländsk bakgrund (uppväxt utomlands minskar benägenheten att följa lagen).

Än mer intressant – som ett slags mått på statens legitimitet – är enligt vår uppfattning den andra frågan: benägenheten att följa lagar, regler och förordningar om ett parti som man tycker illa om får makten. Här sätts våra demokratireflexer på prov. Intressant nog är det, förutom olika bakgrundsfaktorer, endast en övrig faktor som uppvisar ett signifikant samband (på 95% säkerhetsnivå), nämligen om man hyser förtroende för svenska myndigheter; ju högre förtroende för myndigheter, desto större benägenhet att följa lagen även om den tillkommit när partier man ogillar innehar makten. Sambandet är intressant eftersom det speglar den centrala betydelsen av medborgarnas tillit till staten. Litar man på staten kan man också acceptera att styras av partier man ogillar, sannolikt därför att man räknar med att behandlas rättvist av staten och att de partier man gillar kommer att få chansen att överta makten vid nästkommande valtillfälle. Saknas denna grundläggande tillit till staten minskar benägenheten att följa lagar, regler och förordningar – vilket för övrigt gäller oavsett om de tillkommer från partier man röstat på eller som man ogillar. Förtroendet för våra myndigheter och därmed staten är därför något av demokratins grundbult (Rothstein 2018).

Därtill bör nämnas att benägenheten att följa lagar som tillkommit när partier man ogillar innehar makten även samvarierar med ålder, utbildning och inkomst: äldre är mindre benägna att följa lagar som tillkommer på detta sätt, medan det omvända råder för högutbildade och höginkomsttagare. Här finns för övrigt ingen skillnad mellan de individer som vuxit upp i Sverige och de som vuxit upp utomlands.

	Ett parti som du röstat på får makten	Ett parti som du tycker illa om får makten
Hotad av w makt	-	
Åsiktsfrihet	+	
Förtroende för myndigheter	+	+
Politiskt intresse	+	
Kön (=man)	-	
Ålder		-
Utbildning		+
Inkomst	+	+
Invandrarbakgrund (=ja)	-	

Tabell 2. Faktorer som samvarierar med benägenheten att följa lagen, 2021. KÄLLA: DEN NATIONELLA SOM-UNDERSÖKNINGEN 2021. FÖR EN FULLSTÄNDIG REDOGÖRELSE, SE TABELL A2 I APPENDIX.

Vilka faktorer samvarierar med civil och militär försvarsvilja?

Den tredje regressionsanalysen avser medborgarnas vilja att vid kris bidra till det civila försvaret (se Tabell 3), medan den fjärde analysen avser medborgarnas vilja att vid kris bidra till det militära försvaret (se Tabell 4). Båda dessa frågor har undersökts såväl 2021 som 2022.

I den första kolumnen i Tabell 3 visas vilka faktorer som samvarierar med benägenheten att vilja bidra till det civila försvaret 2021, medan den andra kolumnen illustrerar motsvarande förhållanden 2022. Vi kan konstatera att några faktorer skiljer sig åt mellan åren. Vid mättillfället 2021 förelåg ett positivt samband mellan, å ena sidan, civil försvarsvilja och, å andra sidan, synen på demonstrationsfrihet, i vilken utsträckning det går att lita på andra människor (social tillit), och utbildning. Motsvarande samband förelåg inte vid mätningen 2022, då däremot ett positivt samband förelåg mellan civil försvarsvilja och myndighetsförtroende. En tänkbar tolkning till att betydelsen av social tillit minskar medan betydelsen av myndighetsförtroende ökar är att Ukrainakriget och det som skett i dess efterföljd – bl.a. Sveriges NATO-ansökan – har gjort att betydelsen av att kunna lita på och hysa förtroende för staten blivit allt viktigare för att vilja bidra till försvaret. Det fanns vid mätningen 2022 även ett positivt samband mellan medborgarnas placering på vänster-höger-skalan och benägenheten att vilja bidra till det civila försvaret; ju längre till höger väljaren befinner sig desto större tycks benägenheten vara att vilja bidra till det civila försvaret. De faktorer som återkommer vid båda mättillfällena – och således är de faktorer som tycks ha störst inverkan på benägenheten att vilja bidra till det civila försvaret – är medlemskap i någon förening/organisation, politiskt intresse, inkomst och kön. Engagemang i civilsamhället, intresse för politik, en stabil inkomst, och att vara man (snarare än kvinna) tycks lägga grunden för att vilja bidra till det civila försvaret.

	2021	2022
Demonstrationsfrihet	+	
Förtroende för myndigheter		+
Lita på människor	+	
Föreningsmedlemskap (=ja)	+	+
Politiskt intresse	+	+
Kön (=man)	+	+
Utbildning	+	
Inkomst	+	+
Vänster-högerposition (=höger)		+

Tabell 3. Faktorer som samvarierar med civil försvarsvilja, 2021 och 2022.

KÄLLA: DEN NATIONELLA SOM-UNDERSÖKNINGEN 2021 OCH 2022. FÖR EN FULLSTÄNDIG REDOGÖRELSE, SE TABELL A3 I APPENDIX.

Ser vi till benägenheten att vilja bidra till det militära försvaret framträder en i många avseenden likartad bild. Den första kolumnen i Tabell 4 visar

vilka faktorer som samvarierar med benägenheten att vilja bidra till det militära försvaret 2021, medan den andra kolumnen illustrerar motsvarande förhållanden 2022. Här framgår – precis som i fallet med den civila försvarsviljan – att betydelsen av att kunna lita på andra människor hade ett positivt samband med militär försvarsvilja vid mättillfället 2021 medan motsvarande samband saknas vid mätningen 2022, då istället förtroende för myndigheter och staten blivit allt viktigare. I den turbulenta tid vi nu lever i tycks medborgarna i allt högre grad förutsätta att staten går att lita på för att vara villiga att bidra till försvaret. I takt med att insatsen höjs blir det m.a.o. allt viktigare för medborgarna att hysa tilltro till staten för att vara villiga att bidra till försvaret av landet. Därtill uppvisar fyra ytterligare faktorer positiva och signifikanta samband med den militära försvarsviljan: politiskt intresse, kön, inkomst och placering på vänster-högerskalan. Manliga individer som har ett spirande intresse för politik, en stabil inkomst och placerar sig själva till höger i politiken, har en större benägenhet att vilja bidra till det militära försvaret. Noterbart är att ett engagemang i civilsamhället – som var betydelsefullt för den civila försvarsviljan – inte har motsvarande betydelse när det gäller benägenheten att försvara landet med militära medel.

	2021	2022
Lita på människor	+	
Förtroende för myndigheter		+
Politiskt intresse	+	+
Kön (=man)	+	+
Inkomst	+	+
Vänster-högerposition (=höger)	+	+

Tabell 4. Faktorer som samvarierar med militär försvarsvilja, 2021 och 2022. KÄLLA: DEN NATIONELLA SOM-UNDERSÖKNINGEN 2021 OCH 2022. FÖR EN FULLSTÄNDIG REDOGÖRELSE, SE TABELL A4 I APPENDIX.

Vilka slutsatser kan vi då dra av dessa regressionsanalyser? En första viktig slutsats avser de sista två delanalyserna gällande medborgarnas försvarsvilja. Även om våra resultat inte ger något uttömmande svar på vilka faktorer som bidrar till medborgarnas försvarsvilja kan vi konstatera att det finns återkommande mönster, oavsett om vi talar om viljan att bidra till det civila eller det militära försvaret. Benägenheten att bidra tycks öka om du är man, höginkomsttagare, står till höger i politiken, och har ett starkt politiskt intresse. Utmaningen för försvaret – om målsättningen är att ytterligare öka på medborgarnas vilja till att bidra i händelse av krigsfara eller kris – tycks bestå i att engagera de medborgare som har omvända egenskaper och förutsättningar: kvinnor, låginkomsttagare, personer som står till vänster i politiken, och individer med ett bristande politiskt intresse. Ytterligare en faktor har visat sig viktig att framhålla – i synnerhet när omvärldsläget har skärpts: benägenheten att vilja bidra till försvaret, såväl civilt som militärt, ökar i takt med att medborgarna hyser förtroende för staten och dess myndigheter. För att vara villig att bidra måste den enskilde individen kunna lita på staten, vilket är en viktig lärdom att dra för det samlade försvaret av vårt land,

även om den kan vara svår att omsätta i praktiken. Vad som i grunden skapar förtroende för staten och dess myndigheter är ju en mycket komplex fråga.

I den andra delanalysen undersökte vi faktorer som samvarierar med benägenheten att följa lagar, regler och förordningar om ett parti som man tycker illa om får makten. Denna delanalys kan ses som ett slags mått på statens legitimitet, där våra demokratireflexer sätts på prov. Även här visade sig förtroendet för staten och dess myndigheter ha stort genomslag på benägenheten att följa lagen; ju högre förtroende för myndigheter, desto större benägenhet att följa lagar och förordningar även om de tillkommit när partier man ogillar innehar makten. Vi kan återigen konstatera att medborgarnas tillit till staten är central för att acceptera demokratiskt fattade beslut. Saknas denna grundläggande tillit minskar benägenheten att följa lagar, regler och förordningar, vilket understryker betydelsen av förtroendet för våra myndigheter och staten.

Den första delanalysen handlade om de faktorer som har betydelse för medborgarnas benägenhet att försvara demokratin, eller rättare sagt deras beredvillighet att låta inskränka demokratin för att lösa olika problem och kriser. En första viktig iakttagelse från den delanalysen är att olika former av upplevda hot bidrar till medborgarnas benägenhet att börja tumma på demokratin principer. Starkast genomslag i vår analys fick upplevda hot från miljö- och klimatförändringar och från integrationsproblem. Ju mer man upplever dessa hot, desto mer villiga tycks medborgarna vara att tillfälligt begränsa demokratin. En andra iakttagelse är att de individer som i störst utsträckning är villiga att begränsa demokratin samtidigt eftersträvar säkerhet i större grad än frihet. Det konstaterades också att de två typerna av problem som en klimat- och miljökras respektive integrationsproblem utgör, tycks attrahera olika typer av medborgare. Ju längre till vänster en person positionerar sig längs vänster-högerskalan, desto mer villig tycks individen vara att pausa demokratin för att hantera en klimat- och miljökras, medan det omvända förhållandet råder för att hantera integrationsproblem; ju mer till höger en person befinner sig på vänster-högerskalan, desto mer villig tycks individen bli att i det läget pausa demokratin. Sammantaget illustrerar denna delanalys hur en polariserad samhällsdebatt kan utgöra grogrund för att vilja underminera demokratin utifrån föresatsen att nå ett till synes högre syfte, som att rädda klimatet eller lösa integrationen av invandrare.

Även om våra regressionsanalyser långt ifrån bidrar med en heltäckande bild över de faktorer som påverkar viljan att försvara vårt land och vår demokrati kan dessa analyser bidra med viktiga insikter om hur medborgarna förhåller sig till dessa problem. I rapportens avslutande avsnitt kommer vi att diskutera lite mer ingående hur dessa resultat kan tolkas.

Del 7 |

Samman-
fattning av
resultaten och
några fram-
åtblickande
kommentarer

Året som gick mellan opinionsmätningarna som genomfördes 2021 och 2022 var synnerligen turbulent. Pandemin avlöstes av Rysslands fullskaliga invasion av Ukraina. Därefter följde en upptrappad LVU-kampanj (Ranstorp och Ahlerup 2023), påskkravallerna, och ett flertal koranbränningar som väckte starka reaktioner i Sverige såväl som utomlands. Därefter började låneräntorna att stiga liksom inflationen. Och det öppna våldet blev värre med bland annat fortsatta skjutningar och sprängningar. Miljöproblem och deras konsekvenser blev allt mer debatterade i polariserade samtal. Tryggheten i samhället försämrades för många.

I Sverige har det under lång tid varit möjligt att vid kriser kunna tänka att ”snart blir det som vanligt igen.” Och det har det länge oftast blivit, om man får generalisera något. Det gäller självfallet inte för de värst drabbade av t.ex. stormar, översvämningar och bränder. Men Sverige är ett land som på flera områden har en stark motståndskraft och återhämtningsförmåga. Och den svenska demokratin är fortfarande stark. Det visar flera av de resultat som vi har presenterat här.

Men världen förändras och det gör även Sverige. Det vore i dag självbedrägligt att intala sig att svensk *resiliens* mer eller mindre per automatik skulle lösa alla de kriser som har diskuterats här. Många är här för att stanna, åtminstone inom överskådlig framtid. Hoten mot landet, och demokratin, inifrån och utifrån, kommer att fortsätta och inget tyder nu på att de kommer att minska i omfattning. Tvärtom. Betänk följande exempel på händelser som har inträffat bara under den period *efter* den som vi har studerat här.

Det öppna våldet i samhället har blivit än värre om vi ser till dödsskjutningar och sprängningar. Under 2023 blev det fler koranbränningar som ledde till protester i Sverige och i stor omfattning utomlands, framför allt i muslimska länder. I juli attackerades den svenska ambassaden i Bagdad. Därefter följde ett försök att sätta eld på den svenska ambassaden i Beirut. Även om den svenska underrättelsetjänsten och polisen har lyckats avvärja hot i Sverige, så har det inte varit möjligt att skydda svenska medborgare utomlands. Den 16 oktober mördades två svenska medborgare av en muslimsk extremist i Bryssel.

I början av augusti genomfördes en eritreansk kulturfestival på Järvafältet utanför Stockholm som arrangerades av personer som ansetts trogna regimen

i Eritrea. Omkring ett tusen demonstranter, beväpnade med tillhyggen, gick till attack mot festivaldeltagarna. Det ledde till att drygt femtio personer skadades och över hundra arresteringar gjordes (Holmgren och Malmén 2023).

Den 7 oktober genomförde terrorgruppen Hamas en omfattande attack mot Israel. Det utlöste i sin tur, i Sverige såväl som utomlands, omfattande demonstrationer till stöd för palestinier och mot Israel. Hamas attack har öppet hyllats (BBC 2023; O'Connor 2021). Flera demonstrationer har innehållit betydande inslag av antisemitism och säkerheten för judar har generellt sett försämrats sedan den 7 oktober. Som nämnts tidigare har demonstrationer i Sverige i samband med koranbrändningar innehållit inslag av den tidigare nämnda LVU-kampanjen. Det har även förekommit vid protesterna mot Israel (Hedberg, Nuder, och Törnmalm 2023).

Samtidigt, om vi breddar perspektiven, så håller inflationen och det höga ränteläget i sig. Miljöarmen har inte blivit färre. Som det ser ut nu kan Donald Trump bli USA:s nästa president. I Tyskland växer stödet för extremister på höger- och vänsterkanten. Miljörörelsen antar allt fler strategier som är radikala och olagliga. Ryssland fortsätter, trots ett flertal bedömningar om att landet är mycket försvagat, sitt krig i Ukraina. Inget tyder på att Kina planerar att hålla tillbaka sin expansion varken väster eller österut. Och på den stigen ligger Taiwan i vägen.

Kontentan är att kriser, krig och olika slags hot blir vanligare och värre. Sådan är den tid vi lever i nu. Och om dessa kriser, krig och olika slags hot kan avvärjas eller fås att minska i betydelse, så är det mycket osäkert vilka konsekvenser det medför. Att förvänta sig något slags "återställare" inom en nära framtid, eller alls, vore att bortse från de pågående förändringarnas omfattning. Men i den dystra inventeringen är det viktigt att även lyfta fram styrkor som kan uppvisas. Det är ett viktigt bidrag i resultaten som har presenterats här. Och det är även behövt att sådana kunskaper om just styrkor kommer med i resonemangen om hur motståndskraft, sammanhållning och i synnerhet försvarsviljan kan upprätthållas och förstärkas.

Denna sista del av rapporten börjar med att sammanfatta resultaten som har presenterats här tillsammans med kommentarer om vilka som anger styrkor och vilka andra som låter som ringande varningsklockor om vi begrunder motståndskraft och sammanhållningsförmåga. Därefter följer ett något mer utförligt resonemang om försvarsviljan och vad som kan ha betydelse för att stärka den.

Sammanfattande diskussion av undersökningens resultat om hot, demokrati och krishantering

I denna del börjar vi med resultaten som i stort sett följer dispositionen i rapporten. Vi börjar med att diskutera hur hot uppfattas och fortsätter därefter med att diskutera demokratin, pandemin och hur effektivt den anses ha hanterats. Därefter kommer vi in på de tillfrågades tillit till människor, myndigheter och staten. Vi sammanfattar resultaten kring legitimitet, syn på blåljusverksamhet, och slutligen, försvarsviljan.

Hot mot medborgarna – och varför ekonomin är så viktig

Det är uppenbart att de tillfrågade i undersökningen anser att det är väl många företeelser som uppfattas som hotfulla. Och hot är det som på sikt kan underminera och förstöra demokratin och tilliten i ett samhälle. Det öppna våldet och miljöproblem har intagit en central position på listan över vad som anges som hotande och det var frågor som präglade valdebatten 2022. Men ordningen på listan kastades snabbt om då ekonomin intog förstaplatsen bland angivna hot vid mätningen 2022. Även om t.ex. skjutningarna inte har minskat så berörs trots allt många fler direkt av höjda låneräntor och matpriser. Det här är av central betydelse att beakta utifrån ett säkerhetsperspektiv.

I Sverige har den ekonomiska utvecklingen länge varit god vilket naturligtvis är glädjande. Men det kan innebära att det finns brister i beredskapen och förståelsen för hur ekonomiska nedgångar kan accentuera andra kriser. I Indien är det en vedertagen sanning att det är få förändringar som kan destabilisera en regering lika mycket som höjda priser på lök. Självfallet är alla prisökningar på basvaror viktiga, men i Indien är en ökning av just lökpriserna särskilt fruktad (Das 2023; Parija 2023; Vivek och Mohammed 2023). I Sverige då? I Sverige medför inflationen stora problem för de med lägst inkomst. Men det finns mycket som de flesta svenskar kan skära ner på under en period av t.ex. hög inflation. Det finns möjligtvis mer att frukta från en betydande räntehöjning som håller i sig. Överbelåningen i svenska hushåll är en sårbarhet. Enligt en sammanställning gjord av tidskriften *The Economist*, baserad på OECD-data, så var Sverige 2022 det mest ekonomiskt känsliga och sårbara landet i en internationell jämförelse, på grund av överbelåningen av bostäder (*The Economist* 2022). Direkta effekter av hushållens försämrade ekonomi kan mätas och i viss mån förutsägas. Vad som inte kan förutsägas är vilka resultat som kan följa av *interaktionseffekten* av försämrad privatekonomi och andra hot och kriser i ett land som länge har varit mycket välmående och som inte upplevt ett krig på mycket länge. Därmed inte sagt att länder som ofta genomgår ekonomiska kriser nödvändigtvis är bra eller bättre på att hantera effekterna av sådana kriser. Det argumentet faller på sin logiska orimlighet. I ett land som t.ex. Argentina kommer kriserna med tätare intervaller – men regeringarna blir inte särskilt bra på att hantera effekterna bara för det. Men vi vet att den ekonomiska krisen i Argentina 2023, med en inflation på 143 procent i oktober, krattade vägen för extremlibertarianen Javier Milei i valet i november samma år (Nugent 2023). Bara en dryg månad tidigare var hans huvudmotståndare Sergio Massa den tippade vinnaren. Poängen är främst att svenskar är *ovana* vid omfattande ekonomiska kriser. De inträffar, men ungefär vart tionde år – i vart fall sedan åttiotalet. Och mellan kriserna bleknar minnet fort.

En stark och samtidigt skör demokrati

I Sverige är demokratin högt uppskattad. Stödet för demokratin är så starkt att vi rankas som en av de mest välfungerande demokratierna i världen. Att det förhåller sig så vittnar om en viktig bedrift och det utgör utan tvivel en styrka som ska lyftas fram. Det skapar motståndskraft mot auktoritära

tendenser. Och det skapar sammanhållning då demokratin kan betraktas som en överideologi som Tingsten uttryckte det (Tingsten 1945). Demokratin är ett fundament som är en tillgång för det psykologiska försvaret. Det gör att det går att föra samtal på rationell grund mellan medborgare, makthavare, journalister, statstjänstemän, lärare, alla som jobbar i företagen som håller ekonomin igång, polisen, alla som jobbar i vårdsektorn, barnomsorgen, med flera, om vitala värden som ska skyddas. En samsyn om frihetliga värden möjliggör och kan stärka försvarsviljan på andra sätt som vi återkommer till i flera stycken här. En hypotes är att det starka stödet för demokratin kan förklara varför vi såg relativt få och små förändringar i demokrati-relaterade uppfattningar och åsikter under perioden 2021 till 2022 – trots alla de omvälvande förändringarna och kriserna.

Men det finns skäl att lyssna på några varningsklockor i sammanhanget. Att inte stödet för demokrati sjunker snabbt är självfallet bra. Men testas det demokratiska tålamodet tillräckligt länge så finns det självfallet en risk för att opinionen kan förändras på det området. Och det kan mycket väl redan ha hänt på några områden. Framtidstron är svag och vi ser sprickor i den demokratiska fasaden som visar att även den starkaste demokratin också är skör.

Om den Tingstenska uppfattningen om demokrati som överideologi hade ett starkt stöd tidigare så sviktar det alltmer i den offentliga debatten i dag (Widmalm och Persson 2022a). Det har blivit vanligare att se demokratin som ett problem snarare än en lösning på svåra gemensamma problem. Ett exempel som vi har tagit upp är miljökrisen. Och när det kommer till medborgarnas uppfattningar så är det oroväckande hur stor andel som anser att demokratin kan "pausas" för att lösa olika slags problem (Persson och Widmalm 2023). Vi har även kunnat se att den för demokratin nödvändiga politiska toleransen inte tycks ha ett så starkt stöd som till exempel det generellt starka stödet för demokratin som avspeglas i mer allmänt hållna demokratifrågor.

För att kunna studera politisk tolerans så får respondenter svara på en fråga om vilken grupp i samhället som de ogillar mest. Även om hatbrott mot minoriteter sker i Sverige så har vi inte utifrån svaren på frågorna om politisk tolerans kunnat se tecken på ökad främlingsfientlighet. Faktiskt är det just det parti som kritiserats hårdast för främlingsfientlighet som också är den grupp i samhället som de som svarat på enkäten är minst toleranta mot. Det kan tolkas som ett slags motståndskraft mot främlingsfientlighet och extremism. Emellertid är det inte så enkelt. Politisk intolerans inbegriper att personer i den mest ogillade gruppen fråntas grundläggande friheter. Och det utgör ingen lösning på problemet – att intolerans bekämpas med intolerans, men bara av ett annat slag. Det bidrar snarast till en situation med ökad affektiv polarisering som förhindrar kommunikation.

Även våra resultat som undersöker graden av självcensur bland medborgarna ger skäl för viss oro. Det är inte ett hälsosamt demokratiskt klimat om över hälften av medborgarna anser att de inte kan tala med andra om angelägna frågor. Självcensur utgör per definition att för demokratin viktiga samtal hindras.

Vi ser även att det finns ett flertal respondenter i våra undersökningar som leds av tankegången att demokrati är mestadels bra – men mest så om det leder till att man får sin egen vilja fram. Det framgår av svaren på frågorna om det är nödvändigt att följa lagar som instiftats av ett parti man själv ogillar.

Och, slutligen, så ser vi att något fler väljer säkerhet när de tvingas välja mellan alternativen säkerhet och frihet. Det kan tolkas som att frihet kräver i stort sett säkerhet för att få starkt stöd. Men det kan också tolkas som att säkerhet är det primära för människor – helt enligt Maslows behovspyramid. Frihet kan placeras högre upp i pyramiden. Eller så kanske den inte finns med alls i kalkylen för de som valt ”säkerhet”.

Undersökningarna som presenterats här och i andra delar inom projektet ”Det öppna samhället” visar att demokratin även i Sverige har svagheter. Sådana svagheter betraktas som strategiskt viktiga sprickor för främmande makt eller auktoritära krafter i landet. Det är där en hävstång kan föras in. För att motverka hot av det slaget kan regressionsresultaten i Tabell 1 och 2 vara av särskild betydelse för den som vill utveckla policyförslag. Ett av våra viktigaste policyförslag för att värna om demokratin på lång sikt är att förstärka och förbättra skolan – vilket vi återkommer till.

Krishantering och tillit

Pandemin satte krishantering på ett stort prov. Vad vi kan se från våra undersökningar med SOM-institutet är att svenska myndigheter får ett relativt gott betyg av de tillfrågade i undersökningen – och betyget förbättrades från 2021 till 2022. Resultaten från frågorna om pandemin ger en insikt om vilka institutioner som hade störst förtroende under pandemin. Forskningen om civilsamhällets roll vid kriser ger stöd för uppfattningen att medborgarna behöver ett starkt civilsamhälle för att klara kriser. Men de som deltagit i enkäten riktar inte tilliten till andra medborgare i särskilt stor utsträckning. Tilliten riktas i än större utsträckning till kommunen, staten, och landstinget/regionen. Det för oss in på resultaten om statens, eller de statliga institutionernas legitimitet.

Svenskar är kända för att känna stark tillit till andra människor. Det är ett resultat som bekräftas även i vår studie. Men svenskar har, rent allmänt, dessutom ett mycket högt myndighetsförtroende. Tidigare forskning visar att mellanmänsklig tillit och tillit till staten och dess myndigheter hänger ihop. Men bryter vi ner tilliten till statliga myndigheter så ser vi att de myndigheter som har ett stort ansvar för att hantera kriser och hot i Sverige, som t.ex. sjukvården, polisen, Folkhälsomyndigheten och Försvarsmakten, får ett både gott stöd och har högt förtroende. I och för sig får beredskapen för att klara av samhällskriser bara gott betyg av en tredjedel av de tillfrågade, men det finns å andra sidan ett omfattande stöd för att hjälpa blåjuspersional vid nödsituationer.

Sammantaget finns det tillit i Sverige som bygger upp motståndskraft och bidrar till en sammanhållning i samhället. Egenskaper och principer som format den svenska moderna staten, såsom universalism (Blomqvist 2008; Bo Rothstein och Paula Blomqvist 2008), sekularism, och ett skydd för individuella rättigheter, har varit viktiga för att bygga tilliten mellan stat och samhälle, och inom samhället (Rothstein 2011). Tilliten mellan individer och till staten, och i synnerhet polisen är i dag mycket höga i internationell jämförelse. Vi kan se att pandemin sannolikt har påverkat attityder i vissa frågor, men svängningarna är inte dramatiska, och förändringar har i flera avseenden gått i positiv riktning. Förtroendet har ökat för hanteringen

av kriser och de involverade myndigheter som ingår i våra och andras mätningar. Här finns det uppenbarligen viktiga beskaftenheter hos individer och institutioner som gör att Sverige har kapacitet att hantera framtida kriser och hot i framtiden – om de beskaftenheterarna värnas.

Den sista frågan vi söker svar på är om de som ingår i våra två undersökningar också är beredda att själva sätta sitt väl och ve på spel om situationen skulle kräva det. Vi avslutar denna rapport med att diskutera försvarsviljan.

Sammanfattande diskussion av undersökningens resultat om försvarsvilja

I den följande och avslutande diskussionen så tar vi med resultat från de förklaringsmodeller som presenterats i rapporten. Syftet är att kunna öka förståelsen om vad som kan ge stöd för försvarsvilja och lämna ett bidrag till policydiskussioner som handlar om hur försvarsviljan kan förstärkas.⁴

I undersökningarna ställde vi frågor om stödet för det civila och det militära försvaret. Ett viktigt resultat i undersökningen är en förväntad men utebliven effekt. När den säkerhetspolitiska situationen i närregionen förvärrades så ökade stödet för ett svenskt NATO-medlemskap och för att försvarsutgifterna borde ökas. Men att beredskapen uppfattades som bristfällig av en betydande del av de tillfrågande tycks inte ha lett till någon större ökning av viljan att ställa upp för det civila försvaret. Och kriget i Ukraina tycks inte heller ha lett till att fler blev villiga att försvara landet med militära medel. Dessa observerade icke-effekter är viktiga forskningsresultat. Intrycket är att Rysslands invasion av Ukraina har höjt svenskarnas vilja att försäkra sig mot ökade risker i omvärlden. Så kan det ökade stödet till NATO och försvarsutgifterna tolkas. Men få tycks tolka säkerhetssituationen som att den förvärrats så pass mycket att risken för en invasion av Sverige i närtid är överhängande. Fortfarande hade man kunnat förvänta sig en ökning av försvarsviljan givet det ökade stödet för NATO. NATO-medlemskapet innebär ju att svenska medborgare kan tvingas att försvara ett annat NATO-land. Men den insikten tycks ännu inte riktigt ha sjunkit in i de bredare folklagren.

Resultaten – även de som utgörs av korrelationer som lyser med sin frånvaro – gör det emellertid än mer angeläget att utforska vilka faktorer som korrelerar till försvarsvilja. Det framgår tydligt att det är en avsevärt större andel av respondenterna som ger sitt stöd för det civila försvaret jämfört med stödet för det militära. Det är inte helt enkelt att avgöra om nivåerna bör betraktas som låga eller höga. Jämför vi med flera europeiska länder så ligger försvarsviljan på en relativt hög nivå (Inglehart, Puranen, och Welzel 2015; Listhaug 1986). Jämför vi med Finland och vissa länder utanför Europa så ligger den däremot på en relativt låg nivå (Gallup International 2015). Men vi kan säga mer om hur stödet fördelar sig beroende på

4. I denna rapport har vi mestadels utelämnat resultat som handlar om huruvida försvarsvilja hänger ihop med utländsk bakgrund hos respondenterna. Den frågan kommer att tas upp i en särskild och kommande rapport för MPF (januari 2024) som är en pilotstudie som handlar om de kontextuella effekterna av att bo i utsatta områden.

andra variabler som är med i undersökningarna.

Det finns en betydande skillnad mellan könen som handlar om viljan att försvara landet. Könstillhörighet är den variabel som spelar störst roll för försvarsvilja. Män är avsevärt mer benägna att uttrycka försvarsvilja än kvinnor. Skillnaden mellan män och kvinnor är störst när det handlar om den militära försvarsviljan. Det här är en skillnad som går igen när försvarsvilja mäts i andra länder (Clements 2012; Eichenberg 2019). Vi återkommer till detta i policydiskussionen.

Ett annat mönster som vi kan se är att de som tjänar bra, och i viss mån de som har högre utbildning, är mer villiga att bidra till försvaret av Sverige, både militärt och via det civila försvaret. Och omvänt, de som har låg inkomst och i viss mån de som har låg utbildning, är i mindre utsträckning villiga att bidra till försvaret. Vad som avspeglas här kan vara ett slags utanförskap som är viktigt att ha i åtanke. Att hitta policyåtgärder som snabbt råder bot på sådana problem är inte lätt att finna och vad som bör göras är i stor utsträckning en ideologisk fråga. Men att försöka åstadkomma en väl fungerande och likvärdig skola för alla är måhända mindre ideologiskt kontroversiellt – och det skapar sammanhållning som är långsiktigt hållbar.

När vi tittar lite närmare på skillnader i stödet till det civila försvaret så ser vi att det samvarierar med ett intresse för politik, hög inkomst och utbildning, och engagemang i frivilligorganisationer, samt ett starkt stöd för yttrandefriheten. Vi ser även att tillit till andra medborgare är viktigt. Men i jämförelsen över de två åren 2021 och 2022, då kriget i Ukraina trappades upp och därmed kom närmare Sverige, så blev tilliten till myndigheter en mer avgörande faktor för försvarsvilja än mellanmänsklig tillit. Detta tolkar vi som att *statens legitimitet* blev allt viktigare för försvarsviljan ju mer konflikter i realiteten närmade sig landet.

Vi ser ett liknande mönster i resultaten om militär försvarsvilja. Där fanns det ingen relation till engagemang i frivilligorganisationer eller ett starkt stöd för yttrandefriheten. Men just i tillitsfrågan upprepades mönstret som vi såg i stödet för det civila försvaret. Före Rysslands fullskaliga invasion så ansåg de som uttryckte försvarsvilja för militära insatser att det går att lita på andra människor. Efter invasionen flyttade tilliten till myndigheter.

Det framgår även av undersökningarna att stöd till försvaret är kopplat till ideologiska preferenser. Även det visste vi sedan tidigare. Det är uppenbarligen inte en legitim policyfråga att försöka göra fler medborgare högerpolitiskt orienterade i syfte att stärka försvarsviljan. Men det kan nämnas att försvarsviljan också är korrelerad med politiskt intresse – oavsett ideologiska preferenser. Och det kan ligga i allas intresse att försvarsviljefrågan hänger ihop med en vilja att informera sig. Det omvända vore mer problematiskt i en demokrati. Men det går att säga mer här än att förenkla slutsatserna till att försvarsvilja kräver en vilja att informera sig, att vara man, lita på myndigheter och ha hög inkomst och utbildning.

Att skapa försvarsvilja

Att säga något om hur motståndskraft och försvarsvilja ska kunna befrämjas är i stor utsträckning en normativ fråga. Och det går inte, som Hume påpekade,

att utifrån empiriska fakta veta vilka normativa slutsatser som ska dras. Men givet att vi är överens om att en god försvarsvilja är önskvärd så vill vi bidra med följande synpunkter som skulle kunna bidra till policyutveckling, eller åtminstone till en idag nödvändig diskussion i frågan.

Statsvetaren Margaret Levi har visat, med hjälp av utgångspunkter i rationalistisk teoribildning, vad som spelar roll för individer om de ska låta sig värvas till värnplikt (Levi 1997). Hennes empiri är hämtad från fall när individer som gör sin militärtjänstgöring kan eller, eller sannolikt kommer, att skickas ut i krig. Hennes slutsatser anknyter till delar av det som undersökts i denna rapport. Dels måste individer som värvas eller kallas in lita på staten (Levi 1997; Tilly 1990). Att den tesen gäller bekräftas i vår undersökning. Dels visar Levi att ju fler *andra* medborgare som ställer upp på försvaret desto mer sannolikt är det att en individ själv ställer upp för det militära försvaret. I svenskt sammanhang finns det stöd för den slutsatsen i tidigare forskning.

Det finns indikationer på att fullgjord militärtjänstgöring kan bidra till ökad försvarsvilja (Jonsson och Wedebrand 2021). Men värnplikt i sig behöver inte nödvändigtvis leda till ökad försvarsvilja. Däremot kan just omfattningen på värnplikten, precis som Levi hävdar, ha betydelse. Det är nämligen den slutsats Karl-Johan Clementson drar i en intressant studie i frågan. Han menar angående värnplikten att det inte behöver vara "just plikten i sig, som är den avgörande faktorn" som skapar försvarsvilja. Hans fallstudie av Sverige tycks visa att det är att ett stort antal individer genomför värnplikten som är det som mest korrelerar med försvarsviljan (Clementson 2022). Slutsatsen kan tolkas som att det handlar om ett så kallat collective action-problem. Ju färre som kan uppfattas som "free-riders" när landet ska försvaras, desto fler blir beredda att stödja försvaret.

En viktig policyrelaterad slutsats kan således dras här. Om den allmänna värnplikten utökas, och genomförs på ett professionellt sätt, så kan det få två effekter. Dels kan försvarsviljan öka genom att fler deltar. Dels kan ett delat ansvar för det civila såväl som det militära försvaret ge legitimitet för försvaret – i synnerhet om det genomförs enligt universalistiska grundprinciper. Det är som att betala skatt. Vi blir mer benägna att göra det om vi vet att alla bidrar, än om bara vissa gör det. Eller om vi vet eller tror att skattefusket är utbrett.

Levi diskuterar detta i termer av att viljan att försvara landet bygger på ett slags etisk reciprocitet. För att någon ska motiveras till att göra en stor uppoffring så måste den också veta att andra är beredda att göra samma sak. Säkerhet, sammanhållning och motståndskraft byggs upp av ett utbyte av tillit mellan medborgare, och mellan medborgare och stat. Ett samhälle som är djupt politiskt splittrat, segregerat efter socioekonomiska skillnader, där delar av befolkningen inte litar på staten, kommer inte kunna uppbåda en stark försvarsvilja.

Dessutom, enligt samma logik, så skulle till exempel en förstärkt könsbalans i rekryteringen till försvaret sannolikt kunna höja den generella försvarsviljan. Det skulle samtidigt kunna minska klyftan mellan män och kvinnor vad gäller försvarsviljan. En sådan förändring skulle snabbt kunna få genomslag om värnplikten utökades i den del av befolkningen som skulle få dra det tyngsta lasset i en krigssituation – nämligen de yngre.

När det kommer till att minska "gendergapet" så bör det även sägas att det finns skäl för att se upp med att arbetsuppgifter delas upp för mycket efter

könstillhörighet inom de olika civila och militära försvarsgrenarna (Merry 2015; Shahrabani och Garyn-Tal 2019). Eller att det sker en uppdelning av arbetsuppgifter efter kön även i det civila och militära försvaret. Det handlar återigen, i vart fall i demokratier, om att den etiska reciprociteten bör upprätthållas. Emellertid ska inte heller problem som finns kopplade till idén om gender-neutrala stridande förband ignoreras (Merry 2015; Quester 1977; Robinson och O'Hanlon 2020; Shahrabani och Garyn-Tal 2019; Simons 2014).

En andra slutsats handlar om hur väl myndigheter och "staten" fungerar i dagsläget. Det är uppenbart att tilliten till myndigheter i dag hotas av tilltagande välfärdsbrott, en oförmåga att få ner det öppna våldet som sker i form av skjutningar, sprängningar m.m. Det är även så att skolan, sjukvården, polisen och äldreomsorgen dras med ineffektivitets- och kvalitetsproblem av olika slag. Att dessa problemen behöver lösas är viktigt av många skäl – framför allt för att medborgarnas trygghet och välbefinnande ska främjas och brott förhindras. Men här är det särskilt viktigt att nämna de resultat vi har presenterat i denna rapport som visar att när ett krig närmar sig våra egna gränser så blir försvarsviljan mer beroende av tilliten till myndigheter. Sverige är som bekant ett land där medborgarna i stor utsträckning litar på varandra. Den tilliten är viktig för viljan att ställa upp för andra människor – människor som man inte känner eller ens vet vilka de är. Krig kräver att några av medborgarna måste vara beredda att offra sina liv för att skydda landet och människor som de inte vet vilka de är. Det kräver mellanmänsklig tillit. Men det kräver också tillit till den överordnade maktstruktur som kallas *staten*. Statens och myndigheternas *legitimitet* är som sagt särskilt viktig när en konflikt kommer närmare. För att vilja försvara landet måste medborgarna kunna lita på att staten handlar rätt och rättvist, och att den inte är korrumpierad. Därför är det än viktigare att myndigheter fungerar väl i fredstid. Det måste gå att lita på staten, och de som i dagens samhälle hamnar i *utanförskap* bör därför hamna mer i ett *innanförskap*.

Slutligen vill vi ta upp en både svår och känslig fråga som handlar om nationalism. Nationalism handlar om sanna historier, men också om myter, om ett land.⁵ Vad som kan beskrivas som nationalism handlar om gemensamma upplevelser, särskilt krig och umbäranden då ett folk utsatts för ett omfattande lidande, som skapar samhörighet. Sammanhållningen kan ytterligare förstärkas av ett gemensamt språk och gemensamma traditioner. Men det är inte alltid ett nödvändigt krav. Plurala samhällen kan hålla ihop i relation till yttre hot. Men nationalism är även ett slags gemenskap som kan *skapas* för att föra en aggressiv politik eller förespråka etnisk rensning. Människans behov av att mytologisera sin självuppfattning och självförståelse kan användas för vitt skilda syften.

Inte minst är skapandet av en gemensam identitet, genom tolkningar av ett lands historia, viktig för nationalstatens framväxt (Hobsbawm 1990). Natio-

5. Forskningen om nationalism är minst sagt omfattande. I litteraturen görs ibland en distinktion mellan nationalism och patriotism (Levi 1997; Mounk 2018a), men det är också ofta termerna används synonymt. Skillnaderna mellan begreppen är för denna rapportens syften inte av avgörande betydelse. Vad som följer här är främst sammanfattningar av några centrala tankegångar om vad som kan menas med nationalism, vilket kopplas till några rudimentära förslag om hur man kan se på relationen mellan försvarsvilja och nationalism.

nalstaterna uppstod inte som givna på förhand. De skapades, och en av de viktigaste strategierna var att bestämma vad som skulle utgöra ett gemensamt språk. Hobsbawm diskuterar Italien och Frankrike som exempel. Vid tiden för den franska revolutionen talade bara hälften av landets invånare franska, och 12-13 procent talade ”korrekt” franska (Hobsbawm 1990, 1996). När den Italienska staten bildades talade bara omkring 2-3 procent det som är dagens italienska. Dessutom kan nämnas att Gustav Vasas bibel, som fick betydelse för hur fornsvenskan ersattes av nysvenskan (Bergman 1995), fick en betydande politisk effekt genom att en större sammanhållning i landet blev möjlig.

Den svenska hållningen till frågor som berör nationalism har under lång tid skilt sig avsevärt från våra grannländer och det är tydligt att synen på nationalism präglas av skiftande historiska erfarenheter – i synnerhet erfarenheterna från det andra världskriget. Det finns en lång tradition i Sverige där nationalism har betraktats som en i bästa fall föråldrad och onödigt egenskap, och i sämsta fall som en belastning och fara. Det finns en ängslighet som infinner sig när frågan om vad som är ”svenskt” kommer på tal. I en intervju hävdar historikern Arne Jarrick att ”vi befinner oss i en situation som präglas av förändringar och som skapar ett slags kulturell rädsla. Det märks i frågor som rör invandring, klimat och sexuella minoriteter, och gör att människor känner att de måste försvara vad de kallar svenska värderingar, /.../” (Lindh 2023). Här gäller det att vara försiktig helt enkelt. Och samtidigt som Jarrick kan ha en poäng, så vore det oförsiktigt att kategorisera alla argument om ”svenska värderingar” som sprungna ur främlingsfientlighet, klimatförändringsförnekelse, eller homofobi. En gemensam historia, eller mytologiserandet av en gemensam historia, har varit en viktig orsak till brutala övergrepp i historien. Men det är också vad som möjliggjort motstånd mot fiender.

Bäst av allt, skulle många tycka, vore om den liberala drömmen om en globaliserad, gränslös, och fredlig planet skulle förverkligas. Men utvecklingen går inte i den riktningen. Därför måste frågan ställas – hur kan starkare sammanhållning befrämjas som inbegriper en stark försvarsvilja. Försvarsvilja kan komma till uttryck genom en uppskattning av välfärd, ekonomisk och social trygghet, demokrati, mänskliga fri- och rättigheter och frihet (Miegel 1989). Försvarsvilja kan komma sig av till exempel en stolthet över att ha byggt upp, och att fått leva i, ett land med omfattande jämlikhet. Men det räcker sannolikt inte för att vilja försvara ett helt land. I viss mån kan försvarsvilja sannolikt uppstå av viljan att skydda sina närmaste och kära mot en yttre fiende och ett angrepp. Men det målet kan uppnås genom att fly till ett annat land. Om landet ska försvaras militärt så måste det till mer för att motivera medborgarna att riskera sitt liv för de som de inte känner – att gå ut i strid med personer som är främlingar.

Om vi tänker oss ett land som inte ger medborgarna någon starkare emotionell koppling så kan det liknas vid ett hotell för långtidsgäster – en plats att bo på, där man kan äta och som man kan ha som en bas för att sköta ett jobb. Om en sådan plats utsätts för hot är det mest rationella för att skydda sig själv och sina närmaste att helt enkelt överge ”hotellet”. Försvarsvilja är således beroende av starkare känslomässiga band till en plats.

Givet att vi håller oss till ämnet försvarsvilja, så vet vi att lojalitet till *landet* och ”Det svenska” har varit viktig för försvarsviljan i Sverige (Miegel 1989).

I en för ämnet central utredning om det psykologiska försvaret från 1953 uttrycktes tanken konkret såhär: "För motståndsviljan är främst avgörande att man helhjärtat uppfattar landets sak som sin egen." (SOU 1953:27 1953).⁶ Därför är det svårt att i sammanhanget inte diskutera *nationalism*.

Nationalism handlar om de känslomässiga banden en individ kan ha till ett land. Här inbegrips just lojalitet. I Sverige har emellertid nationalistiska känslouttryck, förenklat uttryckt, ansetts som omoderna och kopplade till chauvinism och högerextremism. Så det är inte något som kan förespråkas utan att det tillstöter komplikationer – dels av idéhistoriska skäl men också på grund av de reella hot som extrema former av nationalism *de facto* kan bidra till. Så det är som sagt inget enkelt ämne att hantera.

Samtidigt är det svårt att tänka sig en stark försvarsvilja som *inte* i någon form alls bottnar i vad som kan beskrivas som irrationella känslor, eller kärlek till "fosterlandet." Statsvetaren Yascha Mounk brottas med denna problematik när han söker efter sätt att försvara demokratin (Mounk 2018b). Han menar att oavsett vad man normativt anser om nationalism så försvinner den inte. Här kan tilläggas att det som Benedict Anderson så träffande beskrev som en föreställd gemenskap representerar en mycket viktig kraft i samhällsutvecklingen i moderna såväl som mindre moderna stater (Anderson 2016). Trots alla förutsägelser under t.ex. 1980-talet att nationalismen skulle själv dö så gjorde den det inte. Världen är alltså uppdelad i länder som har gränser som kräver bevakning och försvar.

Mounk varnar i sammanhanget för chauvinistiska former av nationalism – eller det som leder till att så kallade etniska stater utvecklas och tränger undan demokratin (Jaffrelot 2021). Men som ett slags näst bästa alternativ till ingen nationalism alls så förespråkar Mounk det som kan beskrivas som *inkluderande nationalism*. Detta har sedan länge förespråkats i USA enligt den så kallade sälladsskåls-principen. Den säger att medborgarna, oavsett sitt etniska ursprung främst ska vara lojala till *landet*, inte till en viss grupp.⁷

En inkluderande nationalism är alltså ett slags lojalitet som bygger på just irrationella känslor – men utan att exkludera andra grupper som bor i landet. Precis som Stålmannen säger i Bild 1, även om verkligheten givetvis är något mer komplicerad.

Det är långt ifrån uppenbart hur t.ex. det slags inkluderande nationalism som Mounk diskuterar i praktiken skulle kunna byggas upp idag. Mounk menar dock att en sådan nationalism är möjlig. Det handlar om att en fungerande demokratisk stat måste främja en grundläggande värdegemenskap och skapa starka känslor till landet. Men det ska också ges plats för avvikande åsikter, olika intressen, och det måste finnas utrymme för pluralism. För det är alltså så att demokratin uppfanns för att lösa intressekonflikter på fredlig väg. Målet med demokrati är inte att skapa ett samhälle *utan* intresse-

6. För en fördjupad diskussion om utredningens betydelse, se (Petersson 2023a; SOU 2020:29 2020).

7. Tanken innehåller något av en paradox. Å ena sidan är den tillåtande på så sätt att den inte förespråkar assimilering (vilket är ett centralt inslag i den så kallade smältdegel-teorin). Å andra sidan är den tydlig med att rangordna lojalitet till landet högre än lojaliteten till den egna gruppen (ECPS 2023b, 2023a; Longley 2020; Mayault 2017). Det är en alltmer vanligt förekommande åsikt i USA att denna princip anses som förlegad, övergiven och, liksom smältdegelteorin, rasistisk.

motsättningar. Det är tvärtom en tanke som legat till grund för de mest auktoritära ideologierna.

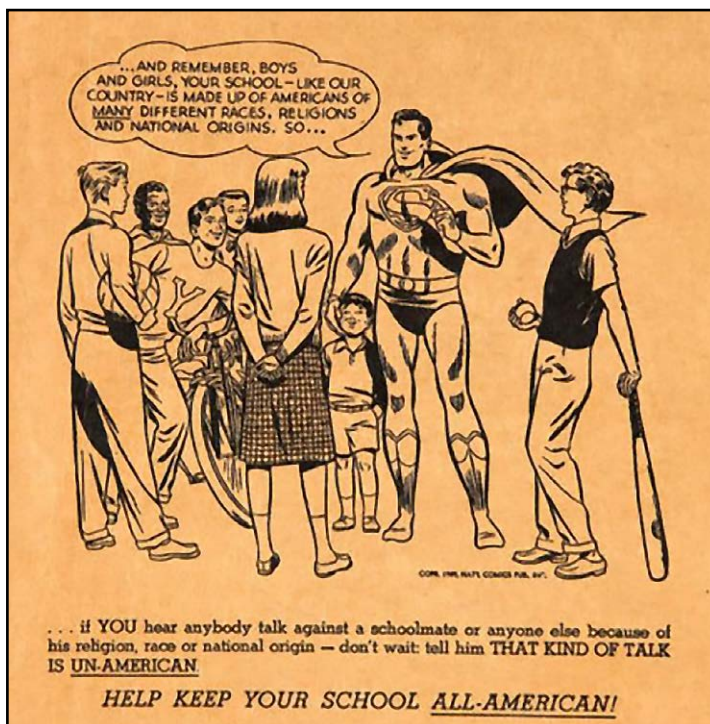

Bild 1: Pratbubblans text: "...and remember, boys and girls, your school – like our country – is made up of Americans of many different races, religions and national origins. So... ..if YOU hear anybody talk against a schoolmate or anyone else because of his religion, race or national origin – don't wait: tell him THAT KIND OF TALK IS UN-AMERICAN. HELP KEEP YOUR SCHOOL ALL-AMERICAN!" Illustration från USA, 1950 (Open Culture 2023).

För att uppbåda militär försvarsvilja och motståndskraft, liksom för att en demokratisk stat ska kunna hantera olikheter och intressemotsättningar, så krävs det att en stat uppfattas som legitim. En förutsättning är då att den genomgående behandlar medborgarna lika. En stat som agerar opartiskt gentemot medborgarna skapar det förtroende som krävs för att uppbåda viljan att försvara den. Det tycks också vara så att de tidigare nämnda värdena universalism, sekularism, och individuella rättigheter kan vara vägledande i det sammanhanget.

Slutligen bör det upprepas att ett gemensamt språk tycks vara viktigt för en stark försvarsvilja (Levi 1997). Den insikten är i dag inte bara en högerpolitisk uppfattning. Socialdemokraterna utvecklar i dag en ny politik utifrån devisen att "Sverige behöver en ny samhällsgemenskap inför 2030-talet" (Kvartal 2023). Språkfrågan anses som central. Det anses krävas ett gemensamt språk för att landet ska kunna hålla ihop. Det är med andra ord den gamla insikten utifrån idéerna om nationalstatens skapande som dyker upp igen. Diskussionen måste behandlas varsamt, men utifrån ett policyperspektiv kan frågan ganska enkelt kopplas samman med skolans uppdrag.

Policyrekommendationen är alltså *inte* att verka för nationalistiska känslor som är exkluderande mot delar av den egna befolkningen och sådant som bidrar till just etno-nationalistisk chauvinism. Men det kan finnas skäl att

i vart fall inte motverka allt som kan uppfattas som nationalistiska känslor och tendenser. Skolan har en viktig roll att spela när det gäller att forma den gemensamma föreställningen om vad som håller oss samman – en värdegemenskap. Intrycket är att rädslan för att verka exkluderande har gjort att svensk skola valt att skala bort istället för att framhäva det som faktiskt binder medborgarna samman. Men det krävs att befolkningen i vart fall har ett gemensamt språk om erfarenheter om kultur, upplevelser, och politiska idéer, ska kunna delas. Därför är skolan, återigen, viktig för att skapa förutsättningar för att skapa en gemensam känsla för vad som är värt att försvara. Men det är inte heller en känsla som bara kan påbjudas. Den måste ju även betyda något i relation till hur det är att bo i landet. Men det bygger på att det svenska språket kan talas och skrivas av alla. Annars är det svårt att tänka sig att en föreställd gemenskap ska uppstå som kan bidra till att klara starka påfrestningar.

Återigen, och utifrån ett försvarsviljeperspektiv, är det viktigt att den som ska förväntas vara villig att offra sitt liv för ett land och andra individer som den inte känner, behöver finna sig i, och måste själv *vilja* finna sig i en föreställd gemenskap som hålls ihop av känslomässiga band till befolkningen i stort såväl som till landets karaktär och historia. Betydelsen av detta framgår inte minst av försvarsviljan i Ukraina. Där flyr stora delar av befolkningen landet. Men de flesta gör det inte för att de är illojala mot de som stannar kvar. Det sker tvärtom efter en överenskommelse som gör gällande att det är rationellt att vissa beger sig till ett grannland för att skydda sig och *för att* andra ska kunna försvara landet effektivt på plats. Så kan försvarsvilja manifesteras sig.

Käll- förteckning

- Abrahamsson, Johanna. 2021. "Breiviks avsikt var att mörda framtidens socialdemokrati". <https://www.aftonbladet.se/a/w8peE4> (18 oktober 2023).
- Anderson, Benedict. 2016. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Revised edition. London New York: Verso.
- Andersson, Ulrika m.fl., red. 2023. *Ovisshetens tid – SOM-undersökningen 2022*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs Universitet.
- Antirasistisk hivprevention*. 2017. Lundby: RFSU Göteborg, RFSL Göteborg, Positiva Gruppen Väst, SRHR-teamet i Göteborgs Stad och Närhälsan Kunskapscentrum för sexuell hälsa Västra Götalandsregionen,.
- Arendt, H. 1968. *Totalitarianism*. Orlando, Florida: Harcourt Brace & Company.
- Barroux, R mi, och Audrey Garric. 2023. "Environmental Activists Increasingly Tempted to Act by Sabotage". *Le Monde.fr*. https://www.lemonde.fr/en/environment/article/2023/05/05/environmental-activists-increasingly-tempted-to-act-by-sabotage_6025485_114.html (19 oktober 2023).
- BBC. 2023. "Suspects Wanted by Police after Pro-Palestine Protests in London". *BBC News*. <https://www.bbc.com/news/uk-england-london-67422556> (15 november 2023).
- Bergman, Gösta. 1995. *Kortfattad svensk spr kshistoria*. Stockholm: Prisma.
- Bjereld, Ulf, och Henrik Oscarsson. 2023. "Jordskred i svensk NATO-opinion efter Rysslands invasion av Ukraina". *I Ovisshetens tid*, Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Blomberg, S. Brock, och Gregory D. Hess. 2002. "The Temporal Links between Conflict and Economic Activity". *The Journal of Conflict Resolution* 46(1): 74–90.
- Blomqvist, Paula, red. 2008. *Den gränslösa välfärdsstaten*. Stockholm: Agora.
- Brottsförebyggande rådet. 2022. "Konstaterade fall av dödligt våld". *Brottsförebyggande Rådet (BRÅ)*. <https://www.bra.se/statistik/kriminalstatistik/konstaterade-fall-av-dodligt-vald.html> (12 april 2022).
- Bruno, Andy. 2016. *The Nature of Soviet Power: An Arctic Environmental History*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cancino Montecino, Sebastian, Ola Svenonius, och Michélsen Forsgren-Miranda. 2023. *Vem vill försvara landet? – En scenariobaserad ans ts till studiet av försvarsvilja*. Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI).
- Casseg rd, Carl m.fl. 2023. "Demonisera inte miljöaktivister" | SvD Debatt". *Svenska Dagbladet*. <https://www.svd.se/a/wA2GyP/forskare-demonisera-inte-miljoaktivister> (19 oktober 2023).
- CEMFOR. 2020. "Det finns rasism inom den svenska polisen också" - Intervju i UNT Jasmine Kelekay, forskare på CEMFOR - Centrum för mångvetenskaplig forskning om rasism - Uppsala universitet". *Centrum för mångvetenskaplig forskning om rasism*. <https://www.cemfor.uu.se/nyheter/nyhet/?tarContentId=886102> (23 oktober 2023).
- Civil Rights Defenders. 2023. "Där f r hotar angiverif rslaget den svenska demokratin | Civil Rights Defenders". *Via TT*. <https://via.tt.se/pressmeddelande/3368982/darför-hotar-angiverif rslaget-den-svenska-demokratin?publisherId=3235908> (19 oktober 2023).
- Clements, Ben. 2012. "Men and Women's Support For War: Accounting for the Gender Gap in Public Opinion". *E-International Relations*. <https://www.e-ir.info/2012/01/19/men-and-womens-support-for-war->

- accounting-for-the-gender-gap-in-public-opinion/ (17 november 2023).
- Clementson, Karl-Johan. 2022. "Allmän värnplikts betydelse för försvarsviljan hos svenska folket - En teoriprövande studie av vilken påverkan allmän värnplikt har på den svenska försvarsviljan". Uppsats. Lunds universitet.
- Damon Dastory, Sepáram, och Johan Pisoni. 2022. "Här är Amineh Kakabavehs krav - kan fälla regeringen". *SVT Nyheter*. <https://www.svt.se/nyheter/inrikes/amine-kakabaveh-om-misstroendeforklaringen-mot-morgan-johansson-s> (17 oktober 2023).
- Das, Gourab. 2023. "India's Onion Conundrum: A pungent price rise may need further actions amid inflationary pressures". *The Economic Times*. <https://economictimes.indiatimes.com/news/economy/policy/indias-onion-conundrum-a-pungent-price-rise-may-need-further-actions-amid-inflationary-pressures/articleshow/102897824.cms> (15 november 2023).
- Deaton, Angus, och Nancy Cartwright. 2018. "Understanding and Misunderstanding Randomized Controlled Trials". *Social Science & Medicine* 210: 2–21.
- Duch, Raymond M., och James L. Gibson. 1992. "Putting Up With' Fascists in Western Europe - A Comparative, Cross-Level Analysis of Political Tolerance". *The Western Political Quarterly* 45(1): 237–73.
- Economy, Elizabeth, och Kenneth Lieberthal. 2007. "Scorched Earth: Will Environmental Risks in China Overwhelm Its Opportunities?" *Harvard Business Review*. <https://hbr.org/2007/06/scorched-earth-will-environmental-risks-in-china-overwhelm-its-opportunities> (18 april 2023).
- ECPS. 2023a. "Melting Pot". *European Center for Populism Studies*. <https://www.populismstudies.org/Vocabulary/melting-pot/> (25 november 2023).
- . 2023b. "Salad Bowl - ECPS". *European Center for Populism Studies*. <https://www.populismstudies.org/Vocabulary/salad-bowl/> (25 november 2023).
- Eichenberg, Richard. 2019. *Gender, War, and World Order: A Study of Public Opinion*. Cornell university press.
- Erkers, Heike m.fl. 2023. "Ingen vill jobba som angivare av flyktingar". *Akademikerförbundet SSR*. <https://akademssr.se/post/ingen-vill-jobba-som-angivare-av-flyktingar> (19 oktober 2023).
- Erlandsson, Åsa, och Saeed Alnahhal. 2023. "Muslimer, kristna och ateister - här är de som vill bränna religiösa böcker". *Dagens Nyheter*. <https://www.dn.se/sverige/muslimer-kristna-och-ateister-har-ar-de-som-vill-branna-religiosa-bocker/> (17 oktober 2023).
- Gallup International. 2015. "WIN/Gallup International's Global Survey Shows Three in Five Willing to Fight for Their Country". *Gallup International*. <https://www.gallup-international.bg/en/33483/win-gallup-internationals-global-survey-shows-three-in-five-willing-to-fight-for-their-country/> (20 november 2023).
- Gat, Azar. 2008. *War in human civilization*. Oxford: Oxford University Press.
- Gertten, Ebbe. 2023. "Minut för minut: Detta hände under upploppen i Järva". *Dagens Nyheter*. <https://www.dn.se/sverige/minut-for-minut-detta-hande-under-upploppen-i-jarva/> (17 oktober 2023).
- Gibson, James L., och Joseph I. Sutherland. 2020. "Americans Are Self-Cens-

- oring at Record Rates”. *Persuasion*. <https://www.persuasion.community/p/americans-are-self-censoring-at-record> (12 april 2022).
- Gibson, James L, och Joseph L Sutherland. 2023. ”Keeping Your Mouth Shut: Spiraling Self-Censorship in the United States”. *Political Science Quarterly*: qqado37.
- Gustafsson, Tina. 2023. ”Förtroendet för Polisen stiger | Blåljus”. *Blåljus.nu*. <https://blaljus.nu/nyhetsartikel/2023/fortroendet-polisen-stiger> (23 oktober 2023).
- Hebert, Niels, Kerstin Jacobsson, och Kerstin Jacobson. 1999. *Olydiga medborgare? om flyktinggömmare och djurrättsaktivister*. Stockholm: Fakta Info Direkt.
- Hedberg, Sofia, Sara Nuder, och Kristoffer Törnmalm. 2023. ”Svensk socialtjänst jämfördes med Hamas på pro-palestinsk demonstration”. *SVT Nyheter*. <https://www.svt.se/nyheter/inrikes/propalestinsk-demonstrationen-spred-desinformation> (15 november 2023).
- Hobbes, T. 1968. *Leviathan*. London: Penguin Books.
- Hobsbawm, Eric. 1990. *Nations and nationalism since 1780*. Cambridge: Cambridge University Press.
- . 1996. ”Language, Culture, and National Identity”. *Social Research* 63(4): 1065–80.
- Holmgren, Joel, och Joel Malmén. 2023. ”52 skadade i upploppet på Järvafältet – ett hundratal har frihetsberövats”. *Omni*. <https://omni.se/52-skadade-i-upploppet-pa-jarvafaltet-ett-hundratal-har-frihetsberovats/a/XbBRVr> (15 november 2023).
- Hvistendahl, Mara. 2008. ”China’s Three Gorges Dam: An Environmental Catastrophe?” *Scientific American*. <https://www.scientificamerican.com/article/chinas-three-gorges-dam-disaster/> (18 april 2023).
- Häggström, Henrik, och Patrik Oksanen. 2023. *Från ord till handling Myndigheters arbete med försvarsvilja och vad som återstår att göra*. Stockholm: Försvarshögskolan.
- Inglehart, Ronald F, Bi Puranen, och Christian Welzel. 2015. ”Declining willingness to fight for one’s country: The individual-level basis of the long peace”. *Journal of Peace Research* 52(4): 418–34.
- Jaffrelot, Christophe. 2021. ”From Hindu Rashtra to Hindu Raj? A de facto or a de jure ethnic democracy?” I *Routledge Handbook of Autocratization in South Asia*, red. Sten Widmalm. London: Routledge.
- Janzon, Beatrice, och Ulrika Björkstén. 2021. ”Dold Facebookgrupp försöker påverka svenska intressen utomlands”. *Sveriges Radio*. <https://sverigesradio.se/artikel/dold-facebookgrupp-forsoker-paverka-svenska-intressen-utomlands> (30 november 2021).
- Jonsson, Daniel, och Christoffer Wedebrand. 2021. *Svenskarnas försvarsvilja*. Totalförsvarets Forskningsinstitut.
- Joravsky, David. 1986. *The Lysenko affair*. Chicago: University of Chicago Press.
- Jung, Sung Chul. 2022. ”Economic Slowdowns and International Conflict”. *Journal of Peace Research*: 002234332211166.
- Kennedy, Paul M. 1989. *The rise and fall of the great powers: economic change and military conflict from 1500 to 2000*. 1st Vintage Books ed. New York: Vintage Books.
- Kim, Namsuk, och Pedro Conceição. 2010. ”The Economic Crisis, Violent

- Conflict, and Human Development". *International Journal of Peace Studies* 15(1): 29–43.
- Koskelainen, Adam. 2021. "Gruppens angrepp på svenska forskare". *Expressen*. <https://www.expressen.se/nyheter/gruppens-angrepp-pa-svenska-forskare/> (30 november 2021).
- Kvartal. 2023. "Det kommer inte att räcka att vara svensk på pappret". *Kvartal*. <https://kvartal.se/artiklar/det-kommer-inte-att-racka-att-vara-svensk-pa-pappret/> (19 november 2023).
- Landes, D. S. 1998. *The Wealth and Poverty of Nations*. New York: W W Norton and Company.
- Larsson, Astrid, och Axel Bosson. 2023. "52 personer skadade efter upplopp på festival". *TT/Svenska Dagbladet*. <https://www.svd.se/a/O8B6M3/stenkastning-vid-festival-pa-jarvafaltet> (17 oktober 2023).
- Lebow, Richard Ned. 1981. *Between Peace and War*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Levi, Margaret. 1997. *Consent, Dissent, and Patriotism*. 1. publ. Cambridge: Cambridge Univ. Press.
- Lindberg, Staffan. 2011. "DN Debatt. "Demokrati inte så viktigt för dagens unga svenskar"". *Dagens Nyheter*. <https://www.dn.se/debatt/demokrati-inte-sa-viktigt-for-dagens-unga-svenskar/> (20 oktober 2023).
- Lindh, Kristina. 2023. ""Kulturell rädsla" får oss att önska hårdare straff". *Svenska Dagbladet*. <https://www.svd.se/a/veBXrm/kulturell-radsla-far-oss-att-onska-hardare-straff> (19 november 2023).
- Listhaug, Ola. 1986. "War and Defence Attitudes: A First Look at Survey Data from 14 Countries". *Journal of Peace Research* 23(1): 69–76.
- Longley, Robert. 2020. "What Is Multiculturalism? Definition, Theories, and Examples". *ThoughtCo*. <https://www.thoughtco.com/what-is-multiculturalism-4689285> (25 november 2023).
- Lundäl, Jörgen. 2022. *Piggast kör - Ambulanssjukvårdaren, säkerheten och utryckningarna*. Umeå: Institutionen för kirurgisk och perioperativ vetenskap, enheten för kirurgi, Umeå universitet.
- Malm, Andreas. 2021. *How to Blow Up a Pipeline*. New York: Verso.
- Martinsson, Johan. 2023. "Långsiktiga trender och viktiga samhällsproblem". Presentation vid Nationella SOM-Seminarier, 28 mars, 2023. *SOM-institutet*, Göteborgs universitet.
- Mayault, Isabelle. 2017. "Mondialists, Unite! The Forgotten Story of a Global Pacifist Movement". *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/cities/2017/jul/20/mondialist-world-cities-pacifist-movement-cahors-sarrazac-davis> (25 november 2023).
- Mehdiyar, Manijeh, och Maimuna Abdullahi. 2015. "Hatkampanjen mot förorten är rasistisk". <https://www.expressen.se/debatt/hatkampanjen-mot-fororten-ar-rasistisk/> (18 oktober 2023).
- Menzner, Jan, och Richard Traunmüller. 2023. "Subjective Freedom of Speech: Why Do Citizens Think They Cannot Speak Freely?" *Politische Vierteljahresschrift* 64(1): 155–81.
- Merry, Brian. 2015. "Women in the Israel Defense Forces: Gender Equality or Just Neutrality?" *NAOC*. <https://natoassociation.ca/women-in-the-israel-defense-forces-gender-equality-or-just-neutrality/> (17 november 2023).

- Miegel, Fredrik. 1989. *Försvarsvilja på individnivå*. Styrelsen för psykologiskt försvar, Sociologiska institutionen vid Lunds Universitet.
- Mouk, Yascha. 2018a. *The People vs. Democracy: Why Our Freedom Is in Danger and How to Save It*. Illustrated edition. Harvard University Press.
- . 2018b. *The People vs. Democracy: Why Our Freedom Is in Danger and How to Save It*. Illustrated edition. Harvard University Press.
- North, Douglass C. 2005. *Understanding the Process of Economic Change*. Princeton: Princeton University Press.
- Nugent, Ciara. 2023. "Radical libertarian Javier Milei seizes victory in Argentina presidential election". *Financial Times*. <https://www.ft.com/content/38f718d3-0289-4b12-8faf-245c19d65cbo> (20 november 2023).
- O'Connor, Mary. 2021. "British Jews' Fear and Defiance amid Record Monthly Anti-Semitism Reports". *BBC News*.
- Open Culture. 2023. "1950 Superman Poster Urged Kids to Defend All Americans, Regardless of Their Race, Religion or National Origin | Open Culture". *Open Culture*. <https://www.openculture.com/2016/11/the-1950-superman-poster-that-urged-kids-to-stick-up-for-all-americans.html> (25 november 2023).
- Oscarson, Stina. 2023. "Ska vi bara ge upp om Ryssland angriper? | Stina Oscarson". *Svenska Dagbladet*. <https://www.svd.se/a/Q4odm/stina-oscarson-ska-vi-bara-ge-upp-om-ryssland-angriper> (08 november 2023).
- Ostrom, Elinor. 1990. *Political Economy of Institutions and Decisions Governing the Commons The Evolution of Institutions for Collective Action*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Panda, Ankit. 2014. "How the Soviet Union Created Central Asia's Worst Environmental Disaster". <https://thediplomat.com/2014/10/how-the-soviet-union-created-central-asias-worst-environmental-disaster/> (18 april 2023).
- Parija, Pratik. 2023. "India Food Inflation: Soaring Onion Prices May Hurt Modi More Than Tomatoes". *Bloomberg*. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2023-08-22/soaring-onion-prices-in-india-may-hurt-modi-more-than-tomatoes> (15 november 2023).
- Persson, Thomas, och Sten Widmalm. 2022. "Politisk tolerans och självcensur i orostider". I *Du sköra nya värld*, SOM-undersökningen, red. Ulrika Andersson, Henrik Oscarsson, Björn Rönnerstrand, och Nora Theorin. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- . 2023. "Demokrati som överideologi eller en ideologi bland andra?" I *Ovisshetens tid*, SOM-undersökningen, red. Ulrika Andersson, Patrik Öhberg, Anders Carlander, Johan Martinsson & Nora Theorin. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Peterson, David. 2022. "Erdogan: "Terrorister går på Stockholms gator"". *Svenska Dagbladet*. <https://www.svd.se/a/28O7AG/turkiets-krav-pa-sverige-slapper-lista> (17 oktober 2023).
- Petersson, Olof. 2023a. *Motståndanda*. Stockholm: Myndigheten för psykologiskt försvar.
- . 2023b. *Motståndskraft*. Stockholm: Myndigheten för psykologiskt försvar.
- Putnam, Robert D. 1992. *Making democracy work - Civic traditions in modern Italy*. Princeton, N.J: Princeton University Press.

- Quester, George H. 1977. "Women in Combat". *International Security* 1(4): 80.
- Ramos, Tania, och João Matos. 2018. "RCTs Are Not (Always) the Answer". *Behavioral Scientist*. <https://behavioralscientist.org/rcts-are-not-always-the-answer/> (04 oktober 2023).
- Ranstorp, Magnus. 2023. *Från terrorns frontlinjer*. Stockholm: Mondial.
- Ranstorp, Magnus, och Linda Ahlerup. 2023. *LVU-kampanjen*. Stockholm: Försvarshögskolan.
- Robinson, Lori, och Michael O'Hanlon. 2020. "Women Warriors: The Ongoing Story of Integrating and Diversifying the American Armed Forces". *Brookings*. <https://www.brookings.edu/articles/women-warriors-the-ongoing-story-of-integrating-and-diversifying-the-armed-forces/> (17 november 2023).
- Rojas, Mauricio, och Robert Hannah, red. 2023. *Separatism i Sverige*. Stockholm: Timbro förlag.
- Rothstein, Bo. 2011. *The Quality of Government*. Chicago: Chicago University Press.
- . 2018. "Myndigheter att lita på - Den svenska demokratins grundbult". I *Demokratins framtid*, red. Katarina Barrling och Sören Holmberg. Stockholm: Sveriges Riksdag.
- Rothstein, Bo och Paula Blomqvist. 2008. *Välfärdsstatens nya ansikte*. Stockholm: Agora.
- Sen, Amartya. 1999. *Development as Freedom*. Oxford: Oxford University Press.
- Shahrabani, Shosh, och Sharon Garyn-Tal. 2019. "The Impact of Prior Combat Military Service on Israeli Women's Self-Efficacy and Risk Attitudes". *Women's Studies International Forum* 74: 143-53.
- Simons, Anna. 2014. "Here's Why Women in Combat Units Is a Bad Idea". *War on the Rocks*. <https://warontherocks.com/2014/11/heres-why-women-in-combat-units-is-a-bad-idea/> (17 november 2023).
- SOU 1953:27. 1953. *Psykologiskt försvar | lagen.nu*. Stockholm: Regeringskansliet. SOU. <https://lagen.nu/sou/1953:27#PS1> (26 november 2023).
- SOU 2020:29. 2020. *En ny myndighet för att stärka det psykologiska försvaret. Betänkande av Psykförsvarsutredningen*. Norstedts Juridik AB. <https://www.regeringen.se/contentassets/e3a84a5fd7144c6a95a1eb90a2bbfeco/en-ny-myndighet-for-att-starka-det-psykologiska-forsvaret-sou-2020-29.pdf>.
- SOU 2022:10. 2022. *Sverige under pandemin - Slutbetänkande av Corona-kommissionen*. Stockholm: Regeringskansliet.
- Svenskt Näringsliv. 2022. *Det ekonomiska läget - lågkonjunkturen stundar*. Stockholm.
- SVT Datajournalistik. 2023. "Skjutningar i Sverige år för år". *SVT Nyheter*. <https://www.svt.se/datajournalistik/skjutningar-i-sverige-ar-for-ar/> (17 oktober 2023).
- von Sydow, Katarina, och Pavel Koubek. 2023. "Poliser får aldrig mer stå oskyddade i stenregn". *Polisförbundet*. <https://www.polisforbundet.se/om-oss/nyheter/poliser-far-aldrig-mer-sta-oskyddade-i-stenregn/> (17 oktober 2023).
- Teiwes, Frederick C., och Warren Sun. 1999. *China's road to disaster: Mao, central politicians, and provincial leaders in the unfolding of the great leap forward, 1955-1959*. Armonk, N.Y: M.E. Sharpe.

- The Economist. 2022. "Which housing markets are most exposed to the coming interest-rate storm?" *The Economist*. <https://www.economist.com/finance-and-economics/which-housing-markets-are-most-exposed/21809217> (15 november 2023).
- Tilly, C. 1990. *Coercion, Capital, and European States*. Cambridge, MA: Blackwell.
- Tingsten, Herbert. 1945. *Demokratiens Problem*. Stockholm: Aldus, Bonniers.
- TT. 2022. "Sveriges överdödlighet lägst i Europa". *Dagens medicin*. <https://www.dagensmedicin.se/specialistomraden/infektion/sveriges-overdodlighet-lagst-i-europa/> (20 oktober 2023).
- United Nations / Development Programme. 2002. *Deepening Democracy in a Fragmented World*. New York: Oxford Univ. Press.
- V-Dem institute. 2023. *Democracy report 2023 – Defiance in the Face of Autocratization*. Gothenburg University. https://v-dem.net/documents/30/V-dem_democracyreport2023_highres.pdf.
- Vit icke vit. 2019. "Jag och min organisation i det antirasistiska arbetet". *Vit Icke Vit*. <https://vitickevit.lsu.se/organisation/> (20 september 2023).
- Vivek, TR, och Femi Mohammed. 2023. "Onions in India a political nightmare. Govt only has band-aid solutions for policy failures". *The Print*. <https://theprint.in/feature/onions-in-india-a-political-nightmare-govt-only-has-band-aid-solutions-for-policy-failures/1505876/> (15 november 2023).
- Westerberg, Alfons. 2022. "Regeringen tar avstånd från YPG och PYD". *Dagens Nyheter*. <https://www.dn.se/varlden/regeringen-tar-avstand-fran-ypg-och-pyd/> (10 januari 2023).
- Widmalm, Sten. 2006. *Kashmir in Comparative Perspective - Democracy and Violent Separatism in India*. Oxford: Oxford University Press.
- Widmalm, Sten, och Thomas Persson. 2022a. "Intolerans och självcensur präglar det politiska klimatet". *Dagens Nyheter*. <https://www.dn.se/debatt/intolerans-och-sjalvcensur-praglar-det-politiska-klimatet/> (26 april 2022).
- . 2022b. "Är vår beredskap verkligen god? - Kvartal". <https://kvartal.se/artiklar/ar-var-beredskap-verkligen-god/> (19 oktober 2023).
- Widmalm, Sten, Thomas Persson, och André Casselbrant. [kommande]. *Självcensur i Sverige - Ett problem som inte bör tigas ihjäl*. Stockholm.
- Wierup, Lasse. 2017. "Vanligt med utländsk bakgrund bland unga män som skjuter". *Dagens Nyheter*. <https://www.dn.se/nyheter/sverige/vanligt-med-utlandsk-bakgrund-bland-unga-man-som-skjuter/> (17 oktober 2023).
- Ydén, Karl, Joakim Berndtsson, och Magnus Petersson. 2019. "Sweden and the issue of NATO membership: exploring a public opinion paradox". *Defence Studies* 19(1): 1–18.
- YLE. 2022. "Poll: Citizens' Willingness to Defend Finland, Support for Nato Hit All Time High". *News*. <https://yle.fi/a/74-20006876> (17 oktober 2023).

Appendix

Här nedan visas de regressionsanalyser som ligger till grund för rapportens del 5: Korrelationer och förklaringsmodeller. Tabellerna visar de regressionsanalyser där samtliga faktorer inkluderas samtidigt, vilket ger möjlighet att se vilka faktorer som – vid kontroll för alla övriga faktorer – tycks spela roll för att påverka det vi söker en förklaring till, nämligen: 1) benägenheten att tillfälligt pausa demokratin; 2) benägenheten att följa lagen; 3) benägenheten att bidra till det civila försvaret; 4) benägenheten att bidra till det militära försvaret. De potentiella förklaringsfaktorer som undersöks avser: 1) olika former av upplevda hot; 2) uppfattningar om betydelsen av politiska fri- och rättigheter; 3) förtroende för demokratin, myndigheter och andra människor, samt politiskt intresse och engagemang; 4) olika bakgrundsfaktorer som kön, ålder, utbildning, inkomst, uppväxtort och placering på vänster-högerskalan. Det bör i sammanhanget nämnas att dessa faktorer avser variation på individnivå och fångar inte upp variation på systemnivå. De ska inte ses som uttömmande utan utgör endast ett axplock av tänkbara påverkansfaktorer som ofta förekommer i forskningslitteraturen. Den första kolumnen i tabellerna nedan visar de ostandardiserade b-koefficienterna (dvs. styrka och riktning i sambanden), den andra kolumnen standardfelen (dvs. storlek på feltermen), och den tredje kolumnen p-värdet (dvs. signifikans). Samtliga faktorer som är signifikanta på minst 95% säkerhetsnivå är markerade med fetstil i tabellerna nedan.

I den första modellen i Tabell A1 används vårt s.k. demokratibegränsningsindex som beroende variabel, som är ett sammanvägt mått för alla sex alternativa skäl till att vilja pausa demokratin (klimat- och miljökris, finanskris, pandemi, könsdiskriminering, grov brottslighet och integrationsproblem). I den andra och tredje modellen i Tabell A1 illustreras sambandet mellan två delkomponenter i demokratibegränsningsindexet och de olika potentiella förklaringsfaktorer som vi här undersöker – nämligen benägenheten att vilja pausa demokratin för att hantera en klimat- och miljökris respektive integrationsproblem.

	Demokrati- begränsnings-index, alla sex alternativ			Pausa demokratin p.g.a. en klimat- och miljökris			Pausa demokratin p.g.a. integrations- problem		
	Ost. B- koeff.	Stan- dard- fel	P- värde	Ost. B- koeff.	Stan- dard- fel	P- värde	Ost. B- koeff.	Stan- dard- fel	P- värde
Hotad av? Miljöförstöring/klimatförändring	0,021	0,009	0,023	0,192	0,025	<,001	0,021	0,025	0,404
Hotad av? Ekonomisk kris	0,009	0,011	0,43	-0,088	0,03	0,003	-0,044	0,03	0,148
Hotad av? Epidemier/pandemier	0,01	0,011	0,385	0,021	0,03	0,49	0,024	0,031	0,429
Hotad av? Öppet våld och övergrepp utanför hemmet	0,017	0,011	0,115	0,025	0,029	0,385	0,057	0,029	0,049
Hotad av? Terrorism	0,005	0,011	0,62	-0,056	0,03	0,061	0,053	0,03	0,083
Hotad av? Invandring	0,02	0,01	0,045	-0,008	0,027	0,754	0,16	0,028	<,001
Hotad av? Att Sverige hotas av främmande makt	0,01	0,01	0,31	0,055	0,027	0,042	0,02	0,028	0,48
Viktigt för mig att fritt få uttrycka mina åsikter	-0,021	0,022	0,342	-0,021	0,06	0,734	-0,102	0,061	0,098
Viktigt för mig att fritt få röra mig i samhället och delta i demonstrationer	-0,038	0,015	0,01	-0,092	0,04	0,021	-0,095	0,041	0,02
Vid en samhällskris är det viktigt att alla fritt ska kunna kritisera regeringen och dess politik	-0,007	0,015	0,626	-0,037	0,041	0,362	0,031	0,041	0,459
Om du tvingades välja mellan frihet och säkerhet, vad skulle du då välja? (0=säkerhet; 1=frihet)	-0,104	0,021	<,001	-0,304	0,055	<,001	-0,251	0,056	<,001
I dagens politiska klimat kan jag inte öppet uttrycka mina åsikter eftersom andra kan tycka de är stötande	0,007	0,011	0,531	0,005	0,029	0,872	0,048	0,03	0,106
I vilken utsträckning går det att lita på människor i allmänhet?	0,001	0,005	0,779	-0,006	0,014	0,651	-0,002	0,014	0,859
Hur nöjd är du med det sätt på vilket demokratin fungerar i Sverige?	-0,023	0,015	0,127	-0,042	0,041	0,3	-0,067	0,041	0,106
Hur stort förtroende har du för svenska myndigheter?	0,024	0,017	0,16	0,041	0,046	0,377	0,003	0,047	0,952
Är du medlem i något politiskt parti/ förbund? (0=nej; 1=ja)	-0,041	0,034	0,228	-0,031	0,093	0,742	-0,176	0,095	0,064
Är du medlem i någon typ av förening/organisation? (0=nej; 1=ja)	-0,006	0,016	0,723	0,021	0,042	0,62	0,004	0,043	0,921
Hur intresserad är du i allmänhet av politik?	-0,036	0,014	0,011	-0,109	0,038	0,004	0,008	0,039	0,841
Kön (0=kvinnor; 1=man)	-0,02	0,021	0,329	-0,066	0,056	0,241	-0,05	0,057	0,388
Ålder	0,021	0,01	0,043	-0,007	0,028	0,799	0,049	0,028	0,084
Utbildning	-0,027	0,011	0,011	-0,049	0,029	0,085	-0,072	0,029	0,013
Inkomst	-0,006	0,011	0,59	-0,032	0,029	0,27	-0,002	0,03	0,959
Huvudsakligen vuxit upp? Du själv eller föräldrar (0=Sverige; 1=utomlands)	-0,007	0,026	0,776	-0,065	0,069	0,347	0,072	0,07	0,304
Storstad (0=nej; 1=ja, Sthlm Gtb & Malmö)	0,009	0,026	0,737	0,028	0,07	0,689	0	0,072	0,996
Var placerad du dig på en vänster-höger- skala?	-0,006	0,009	0,521	-0,073	0,024	0,002	0,06	0,024	0,013
(Konstant)	0,781	0,135	0,023	3,802	0,367	<,001	2,494	0,371	<,001
	n= 1293	Justerat R2= 0,115		n= 1327	Justerat R2= 0,128		n= 1320	Justerat R2= 0,21	

Tabell A1. Regressionsanalys avseende benägenheten att tillfälligt pausa demokratin, 2022

Not: Beroende variabel är ett demokratibegränsningsindex som bygger på följande fråga: "I vilken utsträckning instämmer du i att demokratin tillfälligt ska kunna begränsas för att hantera följande?". Respondenterna fick därefter ta ställning till sex alternativ och ange i vilken grad de instämmer i att demokratin ska kunna begränsas. Indexet är ett sammanvägt värde för alla sex alternativen och varierar på en skala mellan 0 och 1. De b-koeff. som är signifikanta på minst 95%-säkerhetsnivå är markerade i fetstil.

Den andra regressionsanalysen avser faktorer som samvarierar med benägenheten att följa lagen, dels om ett parti man röstat på får makten och dels om ett parti man ogillar får makten. Den första modellen i Tabell A2 illustrerar vilka faktorer som påverkar benägenheten bland medborgarna att följa lagen, givet att ett parti som man röstat på får makten. I den andra modellen i Tabell A2 visas de faktorer som påverkar benägenheten att följa lagar, regler och förordningar om ett parti som man tycker illa om får makten.

Myndigheten för
psykologiskt försvar

UPPSALA
UNIVERSITET

Myndigheten för psykologiskt försvar
Våxnäsgatan 10
653 40 Karlstad
E-post: registrator@mpf.se
Telefon: 010 - 183 70 00